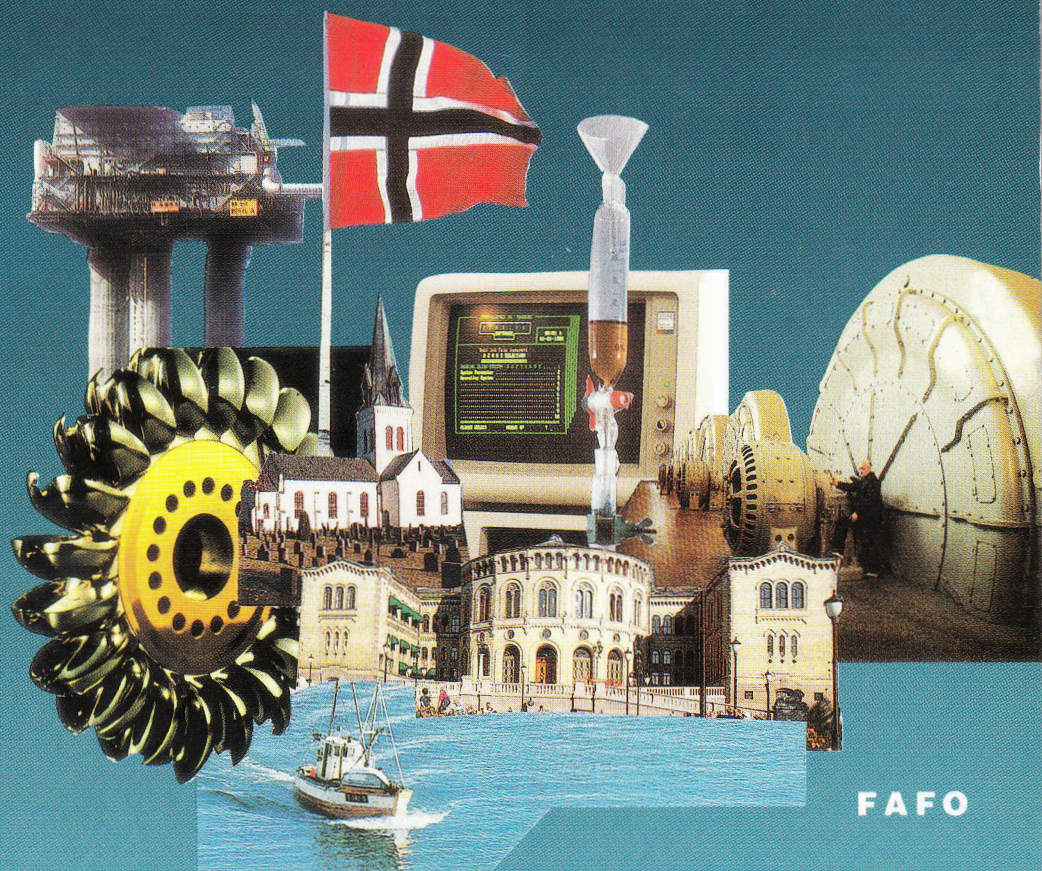


Anne Britt Djuve og Arild H. Steen

NORSK FISK -DANSK PRODUKT?

Om potensialet for økt bearbeiding
i norsk fiskeindustri



FAFO

Anne Britt Djuve og Arild H. Steen

**NORSK FISK
– DANSK PRODUKT?**

**Om potensialet for økt
bearbeiding i norsk fiskeindustri**

© Fagbevegelsens senter for forskning,
utredning og dokumentasjon

ISBN 82-7422-095-1

Omslag: Tor Berglie

Trykk:  Falch Hurtigtrykk, Oslo

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
Kapittel 1 Innledning	10
1.1 Bakgrunnen for prosjektet	10
1.2 Rapportens tema	12
1.3 Problemstillinger og avgrensning	15
Kapittel 2 Kampen om råvarene	18
2.1 Etterspørselsutviklingen	19
2.2 Råstoffsituasjonen	19
2.3 Råvaresituasjonen for andre fiskerinasjoner ..	24
2.4 Oppdrett	25
Kapittel 3 Norsk fiskeindustri og fiskeeksport	27
3.1 Status og forhistorie	27
3.2 Norsk fiskerieksept generelt	32
3.3 Norsk eksport til EF	34
3.4 Norsk eksport til Danmark	37
Kapittel 4 Dansk fiskeindustri	44
4.1 Danske fangster	44
4.2 Utvikling i produksjon og sysselsetting	45
4.3 Dansk import og eksport	46
4.4 Oppsummering	57
Kapittel 5 Dansk fiskeindustri, norske råvarer	58
5.1 Bearbeiding	59
5.2 Markeder for danske produkter lagd på basis av norske råvarer	61

Kapittel 6 Sysselsettingspotensiale i norsk råstoff . . .	64
6.1 Laks	65
6.2 Hvitfisk	69
6.3 Konklusjon	76
Kapittel 7 Hindringer for økt norsk foredling	81
7.1 Eierstruktur og kapitaltilgang	81
7.2 Kapitalkostnader	84
7.3 Råvarekostnader	87
7.4 Lønnskostnader	88
7.5 Stordriftsfordeler	89
7.5 Kompetanse	92
7.6 Tollbarrierer til EF-markedet	94
Kapittel 8 Nye rammebetingelser	96
8.1 EFs indre marked	97
8.2 EØS-avtalen	99
8.3 EF-medlemsskap	105
8.4 Oppsummering	107
Kapittel 9 Norsk fisk – norsk produkt?	109
9.1 Etter nedgang kommer oppgang?	109
9.2 Lønnsomhet i dansk fiskeindustri	110
9.3 ”..., men andres ulykke er heller ikke å forakte”	112
9.4 Hjemmeleksa	114
Litteratur	115
Vedlegg	118

Forord

Fisk og fiskeforedling har lenge vært et brennbart spørsmål i debatten om norsk nærings- og distriktspolitikk. Fiskerieringens skjebne har også vært et sentralt emne i EF-debatten. Vi håper at denne rapporten kan kaste lys over uavklarte sider ved (mangelen på) norsk fiskeforedling.

Rapporten inngår som en del av forskningsprogrammet "Norge som industrinasjon" som FAFO utfører på oppdrag fra LO og NHO. De øvrige publikasjoner fra programmet er presentert på neste side.

I arbeidet med rapporten har vi trukket veksler på flere personer som har kommet med kommentarer og innspill underveis:

Erlend Hansen, LO

Odd Holmgren, LO

Karsten Klepssvik, Fiskerieringens Landsforening

Rolf Domstein, Domstein & Co

Oddvar Jensen, Nordkyn Products

Jan Trollvik ved Fiskerihøyskolen i Tromsø skal ha en stor takk for hjelp med tilgang til høyskolens markedsdatabase.

Ved FAFO har Kåre Hagen og Dag Stokland gitt kommentarer underveis. Jon S. Lahlum har ferdigstilt teksten og lagt figurene. Takk til alle. Eventuelle feil og mangler ved rapporten er forfatternes ansvar alene.

Rapporten er et ekte fellesprodukt der to hoder har gjort felles anstrengelser for å belyse saksfeltet. Anne Britt Djuve har skrevet storparten av rapporten.

FAFO, november 1992

Anne Britt Djuve

Arild H. Steen
(prosjektleder)

Andre rapporter fra FAFO knyttet til prosjektet

Norge som industrinasjon

Jon Erik Dølvik, Dag Odnnes, Elisabeth M. Stene
og Dag Stokland (1991):

Norsk økonomi og europeisk integrasjon

Torunn Kvinge, Ove Langeland og Dag Stokland 1992:
*Kampen om kapitalen. Investeringer og kapitalbevegelser i
internasjonale markeder*

Arne Pape, Jens Grøgaard og Thore Karlsen
(under publisering): *Kampen om kompetansen*

Tori Grytli og Svein Ole Borgen
(under publisering): *Offentlig sektor og konkurranseevne*

Sammendrag

Norsk fiskerinæring eksporterte for femten milliarder kroner i 1991. En betydelig del av denne eksporten anvendes som råvarer i EFs fiskeindustri. Denne rapporten beregner hvilken sysselsetting råvarene som i dag eksporteres til EF kan gi grunnlag for ved alternative anvendelser. Søkelyset rettes spesielt mot dansk fiskeindustri, en viktig kunde og konkurrent for norsk fiskerinæring.

Råvaretilgangen

Kampen om råvarene vil skjerpes i internasjonal fiskeindustri. Evnen til å skaffe seg stabile leveranser til akseptable priser er avgjørende for konkurranseevnen. Etterspørselen etter fisk er stigende i Europa. EF har betydelig underdekning av fisk. Gode bestandsprognoser i norske farvann kombinert med svak bestandsutvikling i andre farvann styrker norsk fiskeindustri sin posisjon i kampen om råvarene.

Norsk fiskeindustri og fiskeeksporten

Hele åttitallet var preget av stagnasjon og økonomiske problemer for norsk fiskeindustri. Råvaretilgangen var problematisk og sysselsettingen er redusert med 4000 i løpet av tiåret. På tross av dystre gjennomsnittstall finnes det også bedrifter som på åttitallet hadde meget god lønnsomhet. I 1989 arbeidet ti prosent av de sysselsatte i bedrifter hvor lønnskostnadene utgjorde mindre enn halvparten av verdiskapningen.¹

51 prosent av eksportverdien og 73 prosent av eksportvolumet utgjøres av fersk eller fryst ikke-filetert fisk. De viktigste EF-markedene for Norge er Danmark, Frankrike og Tyskland. Oppdrettslaksen er særlig betydningsfull i disse landene. Norsk eksport til EF har økt kraftig både i verdi og

¹ Dette er ikke et helt godt lønnsomhetsmål siden øvrige kostnader ikke er tatt i betraktning.

volum fra 1980 til 1991 på tross av den vanskelige ressurs-situasjonen. Eksporten til Danmark har økt eksplosivt; veksten i verdi målt med faste kroner var på 553 prosent fra 1980 til 1991. Volumet ble syttendoblet i perioden. Lakseeksporten utgjør halvparten av eksportverdien til Danmark og består nesten utelukkende av ubearbeidete produkter.

Dansk fiskeindustri og fiskeeksport

Dansk fiskeindustri var i sterk vekst fra 1980-87, deretter har den stagnert. Nå opplever dansk fiskeindustri store problemer; i 1991 var gjennomsnittlig totalresultat for hele industrien negativt. Problemene tilskrives råvaretilgangen. Dansk import og eksport av fiskevarer har økt kraftig i perioden 1980 til 1991, den norske andelen av importvolumet likeså. I 1991 utgjorde norske leveranser 43 prosent av importvolumet og 21 prosent av importverdien.

Den norske andelen av importen av fersk/fryst laks var omtrent 70 prosent. Danmarks viktigste eksportartikkel innen lakseprodukter var røkt laks. Den overveiende andelen av denne produksjonen skjer med basis i norske råvarer.

Norsk torseeksport til Danmark var mindre betydningsfull, mens norsk andel av dansk import av sei og hyse var rundt 60 prosent.

Samlet viser analysen at dansk produksjon av ferske og frysede fileter av torsk, sei, hyse og blåkveite, panerte fiskefileter, ferdigretter og røkt laks skjer delvis på grunnlag av norske råvarer.

Sysselsettingspotensialet

Dersom norsk fiskeindustri selv foredler det norske råstoffet av laks og hvitfisk som i dag foredles i EFs fiskeindustri kunne det gitt mange arbeidsplasser. Antallet nye arbeidsplasser vil variere med hvilke produkter som produseres og hvor stor andel av råstoffeksporten vi overtar foredlingen av.

Våre beregninger viser at det ut fra produksjonen i 1991 kunne vært skapt opptil 8300 nye arbeidsplasser i fiskeindustrien. Dette mest ambisiøse alternativet forutsetter at vi

tar hjem all råvareeksport til EF og foredler den i Norge til høyt foredlede produkter. Vårt minst ambisiøse alternativ som gir grunnlag for 1800 nye arbeidsplasser i fiskeindustrien, forutsetter at vi tar hjem halvparten av råvareeksporten og foredler den til mindre arbeidskraftsintensive produkter.

I 1996 er tilsvarende potensiale (beregnet ut fra fangst- og oppdrettsprognoser) mellom 2000 og 9800 nye arbeidsplasser.

Vi har ikke beregnet sysselsettingspotensialet for andre fiskeslag og heller ikke de indirekte sysselsettingsvirkninger en økt aktivitet i norsk fiskeindustri vil gi. Beregningene er ikke ment å være hverken prognoser eller målsettinger, men viser sammenhengen mellom råstoffmengde, alternative anvendelser av råstoffet og etterspørsel etter arbeidskraft.

Samlet viser beregningene at våre fiskeressurser gir grunnlag for en fiskeindustri av betydelig større omfang enn den vi har i dag.

Barrierer

For å realisere slike potensialer må en rekke barrierer overvinnnes. Kapitaltilgangen til fiskeindustrien må forbedres. EØS-avtalen gjør det lettere for utlendinger å etablere seg i norsk fiskeindustri. Kampen om råvarene kan gjøre at utenlandsk fiskeindustri vil velge (sterkere) tilknytning til norske aktører. Dette kan medføre økt aktivitet i Norge og sterkere bånd til europeiske detajistkjeder, men det kan også bidra til å øke råvareeksporten dersom produksjonen legges til utlandet. Den næringspolitiske utfordring ligger i å tiltrekke seg kapital uten at arbeidsplassene i videreforedling eksporteres.

Lønnskostnadene i norsk fiskeindustri er ingen konkurranseulempe. Utdanningsnivået i industrien er lavt, især på ledersiden. Tollbarrierene reduseres på grunn av EØS-avtalen.

Et EF-medlemskap bedrer markedsadgangen, men rapporten drøfter ikke spørsmålet om nasjonal kontroll over ressursene. I dag har vi nasjonal kontroll over ressursene, men ikke over arbeidsplassene. Det er ingen ønskesituasjon.

Kapittel 1 Innledning

1.1 Bakgrunnen for prosjektet

Formålet med dette prosjektet er å belyse hvilket industrielt potensiale som ligger i norsk fiskerinæring. Et sentralt spørsmål i den næringspolitiske debatten har vært: Dersom vi selv foredler det råstoffet som i dag eksporteres som råvarer til EFs fiskeindustri, hvilket bidrag vil dette kunne gi til sysselsettingen i norsk fiskeindustri?

Fiskebestandene i norske farvann representerer en stor og fornybar ressurs. Fiskeressursene kan betraktes fra ulike synsvinkler: For det første er de grunnlag for høstingsvirksomhet, der arbeidsoppgavene dreier seg om å få fisken opp av vannet (og ut av landet). For det andre er fisken en innsatsfaktor for industriproduksjon. Råvarepreget på norsk fiskeeksport indikerer at det ligger en stor utfordring for norsk næringsliv og de politiske myndigheter i å styrke fiskerinæringens betydning som industrisektor.

Rapporten inngår som en del av forskningsprogrammet *Norge som industrinasjon*. Programmets målsetning er å analysere hvordan internasjonale konkurranseforhold stiller nye krav til norsk næringsliv, norske arbeidstakere, våre myndigheter og til utformingen av en nasjonal næringspolitikk. En del av prosjektet består i å undersøke hvilke muligheter som foreligger innenfor norsk fiskeindustri. Bakgrunnen er fiskerinæringens nasjonale og regionale betydning og at fiskeressursene representerer et potensiale for økt industriell virksomhet i Norge.

Norsk industri har vært i tilbakegang både når det gjelder andel av sysselsetting, andel av bruttonasjonalprodukt (BNP) og andel av norsk eksport. Men i forhold til de fleste andre OECD-land har vi aldri vært noe utpreget industrisamfunn. Sysselsettingsandelen i industrien har vært lav i forhold til andre vestlige land. For det andre har avindustrialiseringen

foregått raskere i Norge enn i noe annet land. Målt som andel av sysselsettingen var industrisysselsettingen i Norge på 15 prosent i 1990. Til sammenligning var tilsvarende andel i Sverige og Storbritannia henholdsvis 21 og 20 prosent (ILO). Det finnes ulike synspunkter på i hvilken grad dette er et problem. Det er likevel ukontroversielt å hevde at nedgangen i antall industriarbeidsplasser er et problem, all den tid vi i skrivende stund har 170 000 arbeidsledige. Dersom vi evner å utvide vår industrielle basis kunne det bidra til flere jobber, eller i det minste redusere nedgangen i antall industriarbeidsplasser.

Den generelle tendensen i all industriproduksjon er at det kreves stadig mindre arbeidskraft for å produsere samme mengde varer. Fram til midten av syttitallet ble imidlertid etterspørselen etter arbeidskraft i industrien opprettholdt fordi veksten i industriproduksjonen var sterk nok til å kompensere for den tekniske rasjonaliseringen. Siden den tid har etterspørselen etter arbeidskraft i norsk industri gått ned.¹ Det er liten grunn til å forvente at sysselsettingen i norsk industri skal øke. Selv om norsk industri klarer å ta markedsandeler i konkurransen med utlandet, er det overveiende sannsynlig at dette vil skje med relativt mindre forbruk av arbeidskraft. I "Kleppe-utvalgets" innstilling er et av framtidens bildene et "solidaritetsalternativ" som skal gi 210 000 nye arbeidsplasser innen århundreskiftet. Allikevel antas det samtidig at industrisysselsettingen vil reduseres med 10 000 i samme periode (NOU 1992:26). Sysselsettingsutvalget antar at veksten i antall arbeidsplasser vil skje i privat og offentlig tjenesteyting.

¹ Dette forholdet har også sammenheng med organiseringen av tjenestene som industrivirksomhetene etterspør. Etersom industribedriftene i økende grad overfører tjenester fra egen virksomhet til underleverandører i et tjenestemarked, vil en økende del av tjenestene som tidligere inngikk i industrivirksomhet bli kjøpt fra tjenestemarkedet, og aktiviteten registreres som tjenesteproduksjon – ikke industriproduksjon.

Arbeidsledighetsproblemene fra slutten av åttitallet har først og fremst sammenheng med redusert etterspørsel etter privat tjenesteyting. Tidligere klarte veksten i privat og offentlig tjenesteyting å kompensere for nedgangen i industri-sysselsetting. På nittitallet har etterspørselen etter arbeidskraft fra tjenesteyting blitt redusert.

Selv om utviklingstrekkene i norsk industri er relativt entydige, kan enkelte bransjer ha spesielle etterspørsels- og produksjonsforhold som kan innebære håp om en annen utvikling. Et eksempel er maritim industri som ved inngangen til nittitallet kan vise til økt sysselsetting (Paus og Steen, 1992). Som vi skal se finnes det forhold som tilsier at også norsk fiskeindustri har potensiale til å bli et tilsvarende unntak.

1.2 Rapportens tema

I diskusjonen om utviklingen av industri-Norge pekes det fra mange hold på fiskeindustrien som et mulig vekstområde for norsk industri. Følgende faktorer tilsier at fiskeindustrien kan øke sin verdiskapning:

- voksende internasjonal etterspørsel etter fiskeprodukter
- svært ressursrike havområdene utenfor norskekysten
- store andeler av den fisken vi tar opp går til enkel produksjon (mel og olje)
- stor råstoffeksport til andre lands fiskeindustrier
- Norge har betydelig kompetanse innen forskning og utvikling på fiskeriområdet

Fiskeriressursene representerer derfor et industrielt potensiale som kan gi et bidrag til industriell utvikling i Norge.

På den annen side finnes det også argumenter for at dette potensialet vanskelig lar seg realisere:

- manglende markedsnærhet

- kapitalintensiv produksjon og produktutvikling
- ressurskrevende markedsføring
- de internasjonale matvarekonsemenes dominans i matvaremarkedet
- fiskeindustriens soliditet er så svak at det ikke finnes tilstrekkelige ressurser for satsing
- høye tollbarrierer til EF-markedet

Selv om det altså finnes gode argumenter for økt verdiskapning i fiskeindustrien, foreligger det også barrierer som må overvinnes for at dette skal kunne realiseres. Det første spørsmålet som bør avklares er hvor stort potensialet for økt verdiskapning egentlig er. Denne rapporten er et bidrag til en slik avklaring. Deretter er det nødvendig å gå inn på mulighetene for å overvinne barrierene. Det er tema i rapportens kapittel 7 og 8.

En avklaring av sysselsettingspotensialet i fiskeindustrien kan være et nyttig bidrag til kunnskapsgrunnlaget for den politiske debatten på området. Dersom potensialet er stort, er det all mulig grunn til å rette oppmerksomheten mot tiltak som kan lette realiseringen av det. Og motsatt; om potensialet er lite, er det mindre grunn til å bruke krefter på å overvinne barrierene.

På tross av at argumentene for mulighetene i fiskeindustrien er gode, bærer utviklingen på 80-tallet (som vi skal se) ikke bud om en revitalisering av fiskeindustrien. Fiskeindustriens markedsandeler i forhold til de viktigste konkurrentlandene innen EF er ganske stabile på åttitallet (Steen 1991a).

Diskusjonen om muligheter og faktiske resultater i fiskeindustrien er ikke ny. I 1986 påpekte Hemes og Trondsen hvilke paradokser som kjennetegnet næringen: På den ene siden store muligheter ressursmessig, teknologisk og markedsmessig – på den andre siden en praksis preget av sviktende ressursforvaltning, liten teknologisk utvikling og sterk

produksjonsorientering blant næringens aktører og i offentlig politikk (Hernes og Trondsen, 1986).

Siste halvdel av åttitallet var problematisk for fiskeindustrien. Sviktende ressurstilgang og dårlig lønnsomhet har gjort det vanskelig for industrien å utvikle nye produkter og vinne nye markeder. Investeringer foretatt i forkant av ressurskrisen har tynget bedriftenes regnskaper og ført til en omfattende sanering av fiskeindustrien. De første årene på nittitallet har fangstkvoter og eksportinntekter vært økende.

Lav foredlingsgrad

I dette prosjektet skal vi ikke drøfte disse generelle utviklingstrekkene. Vi skal konsentrere oss om avklaring av potensialet for økt verdiskapning og sysselsetting. Oppmerksomheten rettes mot *den lave foredlingsgraden*. Påstanden er at norsk fiskeriekseport domineres av lite foredlete produkter. I stedet for å bearbeide fisken selv, selger vi dem til utenlandske produsenter som lager konsumferdige produkter av norske råvarer, eller vi bearbeider råstoffet til fiskeolje og fiskemel som gir lave priser på det internasjonale markedet. På denne måten taper Norge arbeidsplasser og verdiskapning. I utenriks- og konstitusjonskomiteen innstilling om samtykke til ratifikasjon av EØS-avtalen heter det at:

” Flere tusen arbeidsplasser som har gått tapt i foredlingsindustrien i nordnorske distrikter, finner vi i dag igjen i Danmark. I 1990 eksporterte Norge 22 500 tonn laks til Danmark. Omtrent 70% av denne fisken ble videreforedlet i Danmark for salg videre på EF-markedet.” (Innst. S.nr.248. 1991-92).

Påstanden om lav foredlingsgrad er problematisk. For det første er det omstridt hva som skal til for at den norske foredlingsgraden skal kunne karakteriseres som høy eller lav. For det andre er det ingen entydig oppfatning av hvilke fiskebaserte produkter som skal karakteriseres som henholdsvis høy-, lav- og ikkeforedlete produkter.

Foredlingsgrad bør heller ikke tolkes normativt med den betydning at industriell bearbeiding per definisjon er høyverdig mens eksport av ferskfisk representerer noe mindreverdig. Fersk fisk av høy kvalitet er en etterspurt vare som oppnår gode priser på det europeiske marked. Det kreves høy kvalitet på råvarer, distribusjon, emballering og salg for å lykkes i handelen med fersk fisk. En del av ferskfiskeeksporten består dessuten av ferske fileter, altså produkter med en viss bearbeiding. Eksport av fersk fisk til konsum er snarere et supplement til enn en konkurrent med eksporten av bearbeidete fiskeprodukter. Det er den delen av fiskeeksporten som brukes som råvare eller halvfabrikata i utenlandsk fiskeindustri som representerer et direkte potensiale for norsk industri.

I den grad norske råvarer foredles i andre land representerer dette et aktivitetstap i Norge. Hvis vi foretok denne foredlingen selv, ville det bety arbeidsplasser og eksportinntekter til Norge. Med denne presiseringen av påstanden om den lave foredlingsgraden, kan vi undersøke påstandens innhold og implikasjoner.

1.3 Problemstillinger og avgrensning

Innledningsvis nevnte vi at formålet med rapporten var å avdekke et mulig potensiale for økt sysselsetting og verdiskaping i norsk fiskeindustri. En målsetting er å dokumentere at norske råvarer er innsatsfaktor i EFs fiskeindustri. Av hensyn til prosjektets rammer har vi avgrenset denne analysen til Danmark. Vi valgte Danmark på bakgrunn av tidligere nevnte påstander om at dansk fiskeindustri produserer med utgangspunkt i norsk råstoff. Danmark er også EFs største fiskeeksportør og det viktigste eksportmarkedet for norsk fiskerinæring. Danmark er dermed både vår viktigste kunde og konkurrent.

Ved å studere norsk eksport til Danmark og Danmarks eksport til andre EF-land kan vi få en indikasjon på hvilke

produkter og markeder det kan være aktuelt for norske fiskeindustribedrifter å satse på.

Når det gjelder å beregne eventuelle sysselsettingspotensialer må vi studere eksporten til hele EF-området. Analyse-nivået endres altså underveis i rapporten; i første omgang fokuserer vi på samhandelen mellom Norge og Danmark og belyser hva Danmark gjør med de norske råvarene. Dermed beregnes virkningene av en økt norsk bearbeiding av eksporten av visse fiskeslag til hele EF.

Norsk fiskeeksport til EF består av svært mange produkter, og det vil være uoverkommelig å dekke alle fiskeslagene innenfor rammene av denne rapporten. Vi vil derfor konsentrere oppmerksomheten om laks, torsk, sei, hyse og blåkveite. Til sammen utgjør disse fiskeslagene 74 prosent av næringens eksport til EF.

I debatten om råvarepreget på norsk fiskeeksport framheves stadig betydningen av EFs tollbarrierer. Vi vil derfor avslutningsvis se på noen av de viktigste faktorene som bidrar til å vanskeliggjøre en omlegging av produksjonen i norsk fiskeindustri mot mer bearbejdede varer, og hvilke endringer i rammebetingelser ulike tilknytningsformer til EF vil medføre.

Ut fra avgrensningene ovenfor har vi formulert følgende spørsmål:

- 1 Hvilke råvarer importerer dansk fiskeindustri fra Norge?
- 2 Hvilke produkter framstilles av disse råvarene?
- 3 På hvilke EF-markeder selges produktene?
- 4 Hvor mange norske arbeidsplasser kan norsk råstoff som i dag eksporteres til EF gi grunnlag for dersom foredlingen foretas i Norge?
- 5 Hva hindrer norsk fiskeindustri i å foredle råstoffet som eksporteres til EF selv?
- 6 Hvordan vil Norges tilknytningsform til EF påvirke rammebetingelsene for norsk fiskeindustri?

Våre kunnskaper om dansk fiskeindustri har vi dels hentet fra en undersøkelse FAFO gjennomførte i danske fiskeindustri-bedrifter, dels har vi benyttet statistiske kilder som: Statistisk Sentralbyrå, Danmarks Statistikk, Eurostat og Markedsdata-basen ved Fiskerihøgskolen i Tromsø.

Rapportens oppbygning

I de første 5 kapitlene dokumenteres sentrale størrelser for utviklingen av norsk fiskeindustri. I kapittel 2 beskrives tilgangen av råvarer. Dernest gis en kort framstilling av utviklingen i norsk fiskeindustri og i eksporten av fisk fordelt på fiskeslag og markeder. I kapittel 4 beskrives dansk fiskerinnæring; fangstutvikling, endringer i produksjon og sysselsetting i industrien og dansk utenrikshandel med fisk og fiskevarer. I kapittel 5 drøfter vi hva som skjer med norske råvarer i Danmark.

Kapittel 6 inneholder beregningene av sysselsettingspotensialer ved norsk produksjon på basis av råvareeksporten til EF. Vårt datamateriale gir ikke grunnlag for å anslå med sikkerhet hvor stor del av eksporten av lite bearbeidet fisk som er gjenstand for videreforedling i EFs fiskeindustri. På dette punktet har vi gjort en del antakelser for å komme videre i beregningene. Dette må betraktes som en "nest beste løsning", og er en svakhet ved beregningene.

Barrierene drøftes i kapittel 7. I kapittel 8 redegjør vi for hvordan norsk tilknytning til EF påvirker rammebetingelsene for fiskeindustrien. Avslutningsvis i kapittel 9, trekker vi trådene sammen .

Kapittel 2 Kampen om råvarene

Endringer i fiskevaremarkedet og ressurs situasjonen i havet tilsier at spørsmålet om utenlandsk foredling av norske råvarer i høyeste grad vil være aktuelle i framtiden. Direktør Leif Skytte i Danmarks fiskeindustri- og eksportforening uttalte til Dagens Næringsliv 4 februar 1992 at fiskeindustrien kjemper mer om råvarene enn om kundene. Kampen om råvarene foregår på tre nivåer:

- Bedriftenes betalingsevne i råvaremarkedet; norske bedrifter må være konkurransedyktige i forhold til utenlandske bedrifter i kampen om råvarene.
- Fiskeindustriens politiske forhandlingsstyrke overfor fiskerne. Den særskilte reguleringen av førstehåndsutbudet har favorisert fangstleddets kontroll over priser og leveranser. Den gradvise avreguleringen vi har vært vitne til er også uttrykk for en politisk kamp mellom ulike næringsorganisasjoner. Fiskerinæringen vil fortsatt bli regulert ut fra samfunnsmessige mål om ressursforvaltning og distriktshensyn. Evnen til å styrke sin forhandlingsposisjon vil være avgjørende for framtidige markedsordninger for førstehåndsutbudet.
- Nasjonal kamp om råderett over ressursene. Den tradisjonelle striden mellom nasjonene om retten til fiske og om kvotefordeling vil fortsette. Spenningen mellom behovet for overnasjonale og bilaterale reguleringer på den ene siden og ønsket om nasjonal selvråderett på den andre, vil neppe avta.

Bakgrunnen for Skyttes påstand om råvarekampen henger sammen med behovet for – og tilgangen på – fisk. Etter spørrels-utviklingen i Europas viktigste markeder og råstoff-situasjonen er i denne sammenheng sentrale momenter.

2.1 Etterspørselsutviklingen

Forbrukerne i de kjøpesterke delene av verden er i økende grad opptatt av sunnhet og helse. Fisk og fiskeprodukter er næringsrike og har lavt kaloriinnhold, noe som har bidratt til at forbruket av fisk har økt både i vanlige husholdninger og i storhusholdninger.

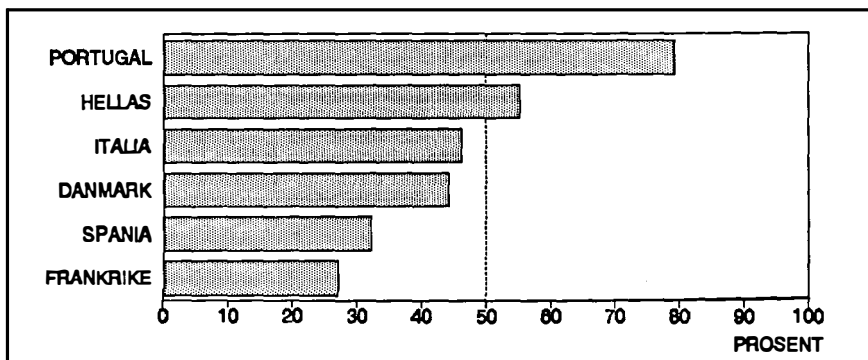
Forbruksutviklingen i Europa viser at konsumet av fisk og fiskevarer **stiger**. Utviklingen i fiskeforbruket målt i tonn i perioden 1985-89 viser at alle land unntatt Storbritannia har en vekst i forbruket. For alle EF-landene var veksten 27 prosent.

Slike vekstprosent er helt unike når det gjelder forbruk av matvarer. Særlig er veksten sterk i sør-europeiske land. Holdt opp mot begrensede fiskeressurser i havet tilsier denne veksten at presset på råvarene vil tilta. Dermed er det sannsynlig at prisene på råvarene vil stige, og legge en demper på forbruksveksten.

2.2 Råstoffsituasjonen

Fisk er en begrenset men fornybar ressurs. Svingninger i bestandene og beskatningen av disse vil, uansett årsak, få

Figur 2.1.1 Vekst i fiskekonsum 1985 - 1989. Kilde European Food Marketing Directory/Euromonitor

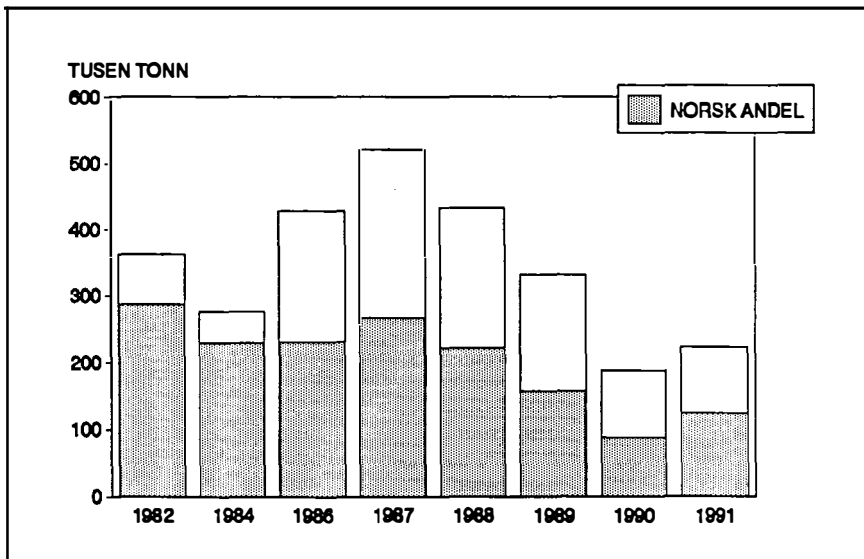


alvorlige konsekvenser for fiskeindustrien. Figurene nedenfor viser utviklingen i landet mengde av noen av de viktigste fiskeslagene for Norge, og norsk andel av landingene.

Norsk arktisk torsk

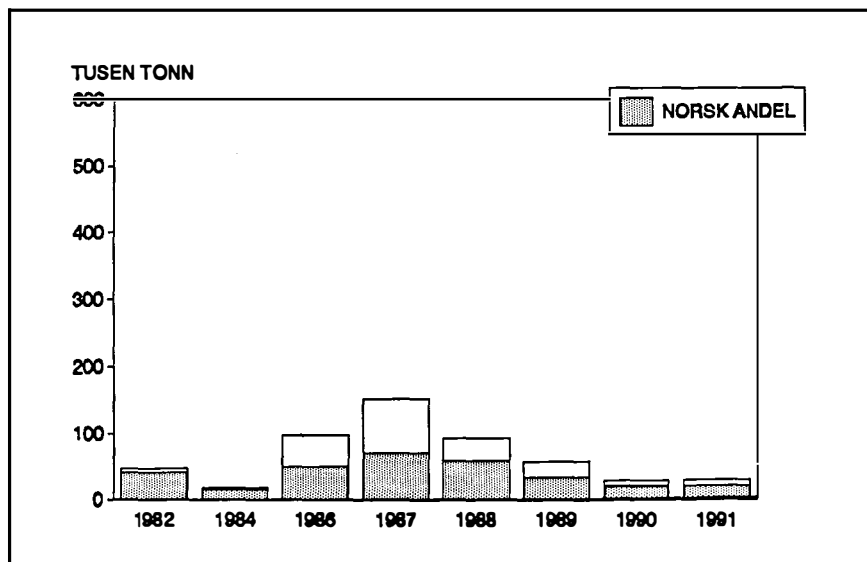
Fangsten av norsk arktisk torsk var nede på et historisk lavmål i 1990. Forbedring i bestanden har ført til en økning i årets kvoter, og Havforskningsinstituttet vurderer utsiktene for torskebestanden i årene framover som gode. Gode vekst-vilkår for torsken har ifølge instituttet ført til at bestanden trolig er 20 prosent større enn det som lå til grunn for årets kvotetilråding (Pressemelding fra Havforskningsinstituttet, 23 april 1992). TAC (Total allowable catch – samlet tillatt fangst) i 1992 var i utgangspunktet på 300 000 tonn, pluss 40 000 tonn norsk kysttorsk. Av dette hadde Norge en kvote på til sammen 165 000 tonn. Kvoten ble utvidet med 56 000

Figur 2.2.1 Landinger av norsk arktisk torsk og andel landet av norske fiskere. Kilde Havforskningsinstituttet



tonn etter forhandlinger mellom Norge og Russland i juli i år. Bestanden vurderes allikevel fortsatt til å være på et lavt nivå sammenlignet med tidligere perioder, og rekrutteringen til den fiskbare bestand de nærmeste par årene antas å bli liten på grunn av svake årsklasser i perioden 1984-1989. Gytebestanden har imidlertid økt raskt i de seinere år (Havforskningsinstituttet, 1992). 1992-årsklassen av torskeyngel i Barentshavet er anslått til å være den største siden 1965, og vil kunne gi et godt fiske om fire til seks år dersom næringsforholdene i sjøen er gode. De siste meldingene fra Havforskningsinstituttet tyder på at det kan bli en betydelig økning i kvoten allerede neste år. Det forventes at TAC vil stige til 700 000 tonn i 1997, og at det langsiktige nivået vil ligge på 600 000 – 700 000 tonn. (St.prp.nr. 102, 1991-92).

Figur 2.2.2 Landinger av norsk arktisk hyse og andel landet av norske fiskere. Kilde Havforskningsinstituttet



Norsk arktisk hyse

TAC i 1992 er på 55 000 tonn, hvorav Norge har en kvote på 32 000 tonn. Den norske kvoten var i 1991 på 19 500 tonn. Bestanden av norsk-arktisk hyse var ekstremt lav på midten av åttitallet. Etter 1989 har bestanden vært økende, og den ventes å øke ytterligere.

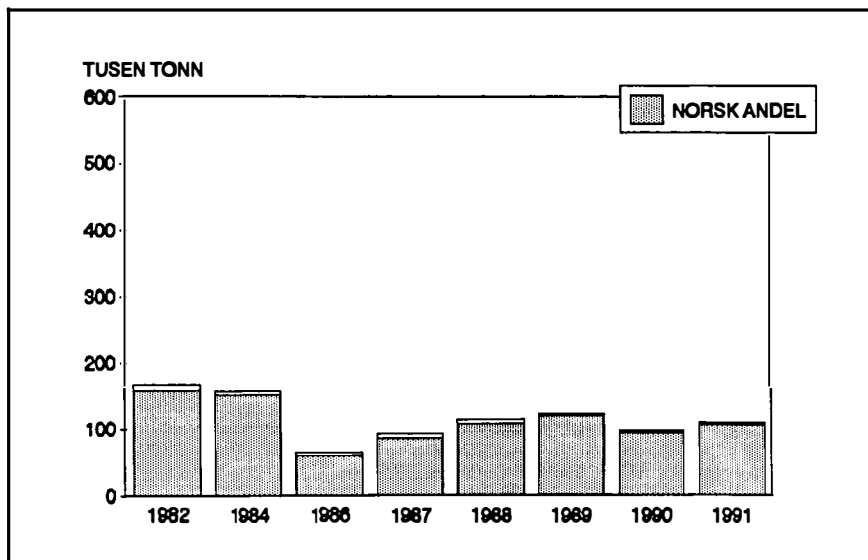
Sei nord for 62°N

Bestanden av sei nord for 62. breddegrad har økt noe de siste årene, men er fortsatt betydelig lavere enn før 1975.

Sei i Nordsjøen og Skagerrak

Utsiktene for bestanden av blåkveite var svært dårlige tidligere i år. Senere undersøkelser tyder på at situasjonen ikke er fullt så ille, men det er svært usikkert hvordan kvotene vil bli i årene framover.

Figur 2.2.3 Landinger av sei fisket nord for 62° og andel landet av norske fiskere. Kilde Havforskningsinstituttet

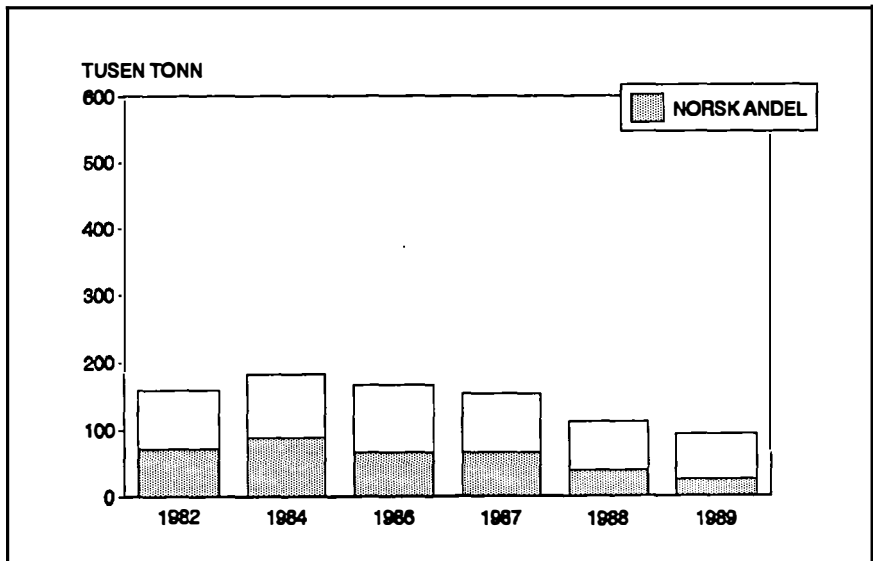


Bestandene av torsk, hyse og sei i Nordsjøen er sterkt nedfisket mens bestandene av sild og vestlig makrell vurderes som stabile.

Russerfesk

Fiskeindustrien i Nord-Norge har delvis kompensert for de siste årenes råstoffsvikt med økende import av russisk fisk, hovedsaklig torsk. I de første fem månedene i 1992 ble det importert 26 685 tonn russisk fisk til en verdi av 220 millioner kroner, hvorav over 80 prosent ble levert i Finnmark. Dette utgjør halvparten av all fisk til industrien i Finnmark. Det er ventet at russiske trålere i år vil levere fisk til en verdi av en halv milliard kroner til fiskeindustrien i Troms og Finnmark. Hvis det bygges opp en fiskeindustri i Russland som kan tilby konkurransedyktige priser for fisken, eller dersom russerne finner det mer lønnsomt å sende fisken direkte til EFs fiskeindustri, vil denne eksporten reduseres

Figur 2.2.4 Landinger av sei fisket i Nordsjøen og Skagerrak og andel landet av norske fiskere. Kilde Havforskningsinstituttet



eller forsvinne helt. Det blir et kritisk moment for fiskeindustrien i Finnmark hvorvidt økningene i de norske kvotene kan oppveie for dette.

Det er nærliggende å trekke en parallell mellom råstoffhandelen mellom Norge og Russland og råstoffhandelen mellom Norge og EF. Samtidig som norske myndigheter og norsk fiskeindustri bekymrer seg over tapte arbeidsplasser og eksportinntekter ved råstoffeksporten til EF, utnytter vi forholdene i Russlands fiskeindustri på tilsvarende måte. I begge tilfeller er handelen generert av at råstoffeksportøren ikke har et konkurransedyktig produksjonsapparat selv, gitt de til enhver tid gjeldende internasjonale handelshindringer. EFs opprinnelsesregler kan skape problemer for fiskeindustriens eksport av produkter basert på "russerfesk".²

2.3 Råvaresituasjonen for andre fiskerinasjoner

Forbedringen i bestanden av norsk arktisk torsk faller sammen med kraftige reduksjoner i bestandene til flere av Norges viktigste konkurrenter. Canadiske myndigheter har foreslått full stans i torskefisket ved New Foundland, og Island har redusert torskekvoten med 60 000 tonn fra 1991/92 til 1992/93. Fisket av alaskasei har økt sterkt de siste årene, men ser nå ut til å stabilisere seg og muligens avta. Fisket etter lysing i farvannene utenfor Argentina er imidlertid i vekst. Begge disse fiskeslagene er konkurrenter til norsk hvitfisk på det europeiske markedet. Situasjonen for torskebestanden i Østersjøen er dramatisk som følge av stor beskatning og ekstremt lavt saltinnhold i vannet. En rekke av bestandene i EF-farvannene er dessuten i svært dårlig forfatning. Dette gjelder spesielt for torsk, hyse og sei, og dessuten for en del flatfiskarter. EF-kommisjonens *Rapport*

² Se kapittel 8, avsnittet om EØS-avtalen.

om kontrollen med gjennomførelsen af den fælles fiskeripolitikk, uttrykker sterk bekymring over overfiske av kvoter, underrapportering av fangster og dumping av småfisk i stor målestokk (EF-kommisjonen , 1992). Verdens matvareorganisasjon (FAO) mener det kommer til å bli fanget mindre fisk i 1992 enn i 1991. Årsakene til dette er ikke bare de mange nedfiskete bestandene, men også den reduserte aktiviteten i fiskeflåten i de tidligere kommunistiske statene i øst-europa. (Nasjonen, 18 og 28 august 1992, Fiskeribladet 2 juli 1992)

Disse utviklingstrekkene vil gjøre *kampen om råvarene* til et hett tema også i framtiden. Utenlandske produsenter vil være mer opptatt av å sikre seg stabile forsyninger og betalingsvilligheten vil være deretter. I sum er dette et scenario for Norge som en betydelig fiskerinasjon. På den andre siden vil norsk fiskeindustri måtte regne med hard kamp for å ta hånd om norsk råstoff. Dersom norsk fiskeindustri ikke er konkurransedyktig både på produksjon og salg kan råvarepreget på norsk fiskeeksport bli enda mer markant i framtiden. Kunnskap om råstoffeksporten og hvordan utenlandske produsenter utnytter norsk råstoff er derfor viktig for framtidens kamp om råvarene.

2.4 Oppdrett

Produksjonen av oppdrettsfisk representerer nye muligheter for foredlingsindustrien. I 1991 ble det produsert 165 000 tonn oppdrettslaks. Oppdrettsvirksomheten gir helt andre muligheter for stabilitet og forutsigbarhet i råvaretilgang enn det tradisjonelle fisket. Foreløpig er disse mulighetene lite utnyttet av norsk fiskeindustri. Norge eksporterte i 1991 fersk og frossen hel laks for 4,5 milliarder kroner. Eksporten av fersk laksefilet var på 124 millioner, av fryst filet på 216 millioner, og eksporten av røkt laks var på 174 millioner. Eksporten av bearbejdede lakseprodukter er altså svært liten i forhold til den totale lakseeksporten.

Krisa i oppdrettsnæringen har medført reduksjon i tilgangen på laks. De fem første månedene i 1992 ble det slaktet i underkant av 54 000 tonn laks, mot 71 000 tonn i samme periode i fjor. Mesteparten av lakseberget etter konkurransen i Fiskeoppdretternes salgslag er nå solgt. Som følge av redusert mengde fisk i oppdrettsanleggene siden i fjor ventes det at slaktet volum til høsten vil bli rundt 20 prosent lavere enn i fjor høst. Produksjonen i år ventes å bli rundt 115 000 tonn, og ut fra hva som står i mærene nå, er det sannsynlig at dette nivået vil holde seg fram til sommeren 1995. (Kapital nr 14/92) Nedgangen i produksjonen har medført en prisoppgang på mer enn 50 prosent i løpet av sommeren 1992. Utsiktene er dermed gode for de av oppdretterne som overlevde krisa. Prisene ser nå ut til å stabilisere seg på et noe lavere nivå enn i sommer.

Norske lakseoppdrettere står for omlag 52 prosent av verdensproduksjonen av oppdrettslaks (Salvanes, Bjørndal og Hansen, 1991). Dersom våre produsenter får likeverdige markedsbetingelser som produsenter i EF har vi et potensiale for betydelig markedsrett.

Kapittel 3 Norsk fiskeindustri og fiskeeksport

Situasjonen i norsk fiskeindustri og fiskeeksport i dag er interessant både fordi den representerer tilpasninger til de rammebetingelsene som fiskeindustrien har levd under, og fordi den sier mye om industriens muligheter til omstilling. En beskrivelse av fiskeeksporten til EF er nødvendig for å bedømme omfanget av råstoffeksporten.

3.1 Status og forhistorie

Framstilling av foredlete, konsumferdige fiskeprodukter er en relativt ny industri. Før fryseteknologien ble innført på femtitallet, var fiskeindustrien nærmest utelukkende mottaks- og konserveringsanlegg for fiskeflåten, og strukturen i industrien fulgte strukturen i fiskeflåten. Dette resulterte i en svært spredt bedriftsstruktur, noe som fortsatt er karakteristisk for norsk fiskeindustri. Industriell produksjon i form av produksjon av fiskevarer beregnet for konsummarkedet har aldri hatt noen dominerende plass i norsk fiskeindustri. Lav foredlingsgrad er altså ikke noe nytt fenomen, men en del av en tradisjon som har sitt opphav allerede på 1600-tallet, dengang norske fiskere ble avhengige av det europeiske markedet.

En måte å måle foredlingsgrad er å se på hvilken andel kostnadene til vareinnsats utgjør av bruttoproduksjonsverdien.¹ Figur 3.1.1 viser at denne andelen er høyest i Norge, og

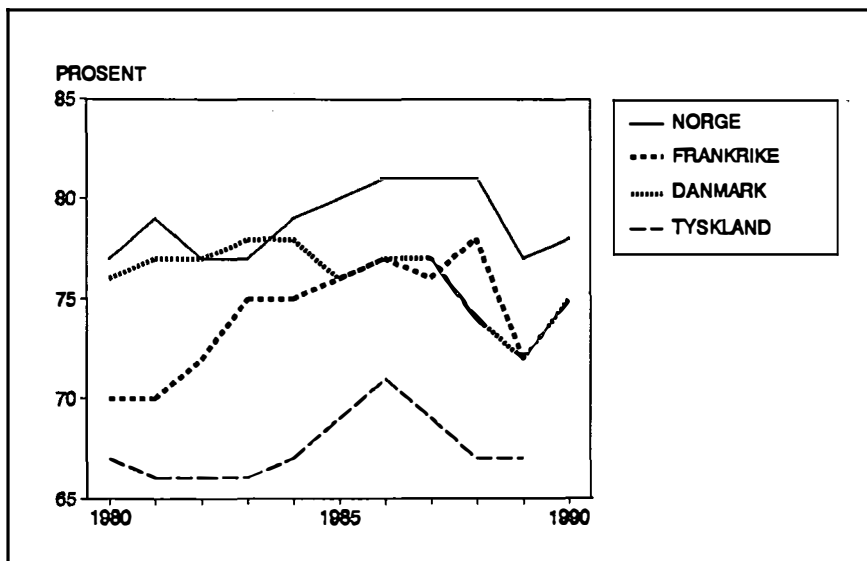
¹ Dette er ikke et fullgodt mål: Verdien av vareinnsatsen avhenger av prisenivået på råstoffet, og verdien av produksjonen avhenger av hvilke priser som oppnås for produktene. Dersom norsk fiskeindustri oppnår høyere priser enn EF-landenes fiskeindustri for samme produkt vil vårt mål overvurdere foredlingsgraden i Norge. Det samme vil være tilfelle dersom råstoffprisene er lavere i Norge enn i EF-landene.

støtter dermed antakelsen om at foredlingsgraden i norsk fiskeindustri er lav. Forskjellene i figuren er imidlertid små, og vi skal være forsiktige med å tillegge dem for stor vekt.

Fryseteknologien ga industrien nye muligheter til konservering, utjevning av råstofftopper og utvikling av nye produkter og markeder. På den annen side stilte den nye teknologien større krav til investeringer, og dermed til stabilitet og forutsigbarhet i råstofftilgang og markeder. Fryseindustrien ble paradoksalt nok mer sårbar for svikt i råstofftilgangen enn de tradisjonelle tilvirkerne, som hadde sol, vind og arbeidskraft som viktigste innsatsfaktorer.

Fryseindustrien er spesielt avhengig av fangstene av hvitfisk. Den vanskelige situasjonen for bestandene av torsk, hyse og sei på åttitallet, med tilsvarende lave kvoter, har medført kraftig nedgang i produksjonen og store lønnsomhetsproblemer.

Figur 3.1.1 Vareinnsatsens andel av bruttoproduksjonsverdien i fiskeindustri. (Gjelder foretak med minst 20 sysselsatte, i Norge minst 50 sysselsatte). Kilde Eurostat/SSB

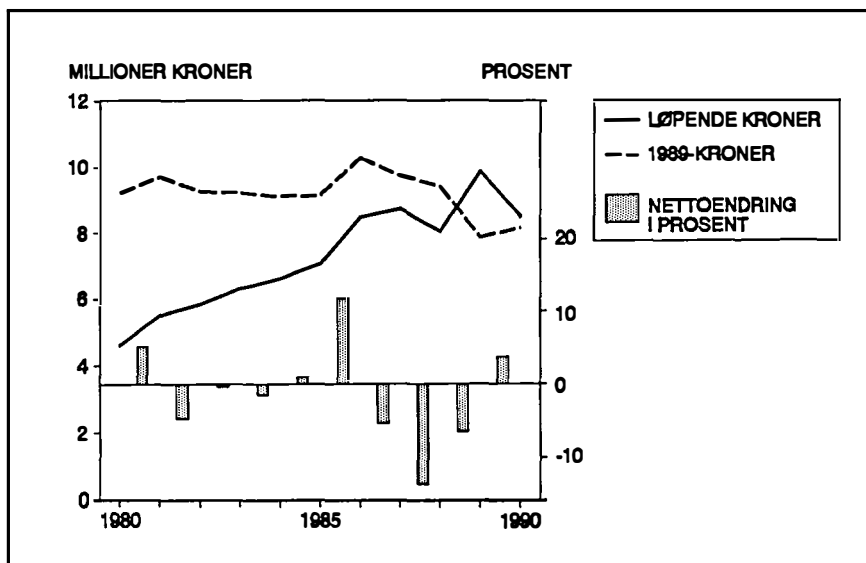


Samlet bruttoproduksjonsverdi i bedrifter med mer enn fire ansatte var 8 507 millioner kroner i 1990. Figur 3.1.2 viser at det har vært en samlet nedgang i bruttoproduksjonsverdi i faste kroner fra 1980 til 1990.

Totalrentabiliteten i fiskeindustrien var i 1988 helt nede i 1,3 prosent, og egenkapitalrentabiliteten har vært negativ størstedelen av åttitallet.

Egenkapitalrentabiliteten er svært følsom for endringer i totalrentabiliteten når egenkapitalandelen er lav, det vil si når gjeldsgraden er høy. Når totalrentabiliteten er vesentlig lavere enn gjeldsrenten vil dette sammen med høy gjeldsgrad kunne påføre bedriften et kraftig underskudd.(jf. tallene for 1988 i tabell 3.1.1)

Figur 3.1.2 Bruttoproduksjonsverdi i norsk fiskeindustri, løpende kroner og 1989-kroner. Årlig prosentvis endring i faste kroner. Kilde SSB Industristatistikk



Tabell 3.1.1 Kapitalavkastning² i prosent. Kilde SSB/FAFO

	Total- rentabilitet	Egenkapital rentabilitet	Egenkapital andel	Drifts- resultatgrad
1980	7,0	8,1	15,9	3,3
1981	6,5	0,7	18,1	2,6
1982	6,5	-4,1	15,2	3,0
1983	9,7	10,4	15,5	4,1
1984	6,6	-5,8	14,5	2,8
1985	7,1	-0,5	15,6	2,1
1986	5,5	-13,7	12,0	1,9
1987	5,2	-11,0	12,8	1,0
1988	1,3	-38,7	11,1	-0,5
1989	5,4	-12,4	14,6	2,3
1990	6,9	-5,9	13,9	2,9

Sysselsettingen har gått ned fra 13 607 i 1980 til 9 647 i 1990. Det er en reduksjon på 29 prosent.

Verdiskaping til faktorpriser (dvs. korrigert for subsidier og avgifter) har avtatt med 23 prosent fra 1980 til 1990. Verdiskaping per sysselsatt har dermed steget noe.

Totaltall og gjennomsnittsbeskrivelser har sine begrensninger; de forteller lite om hvordan de beste enhetene klarer seg.

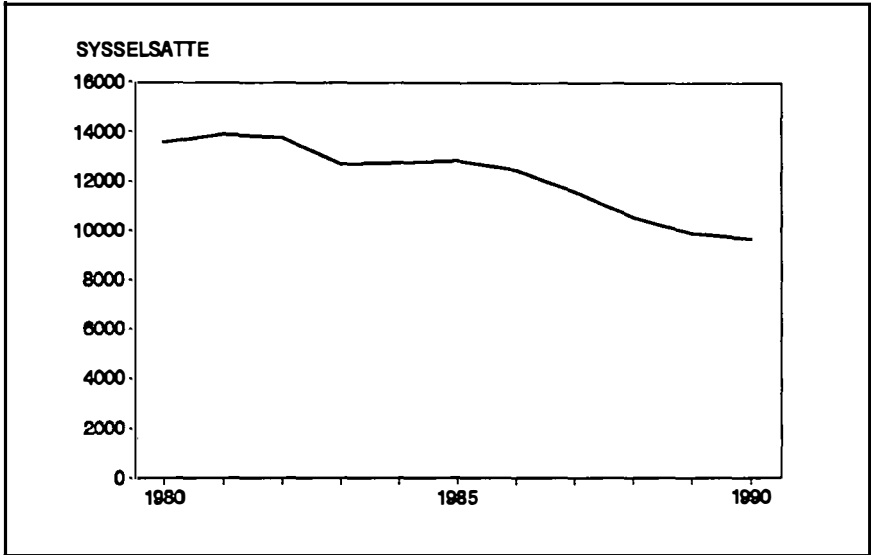
Det skal ikke underslås at vi innen norsk fiskeindustri har produsenter som driver avansert produksjon av godt betalte produkter som selges på det internasjonale markedet. En rekke produsenter har altså lyktes og dermed vist at det er mulig å nå målsettinger som er ønsket for hele industrien.

Det er gjennomført analyser som viser spredningen i inntjeningsvevnen til bedriftene i fiskeindustrien i 1989. (Golombek 1991) Lønnsomheten er målt ved lønnskostnadenes andel av verdiskaping til markedspriser³, og analysen viser stor spredning innen bransjen.

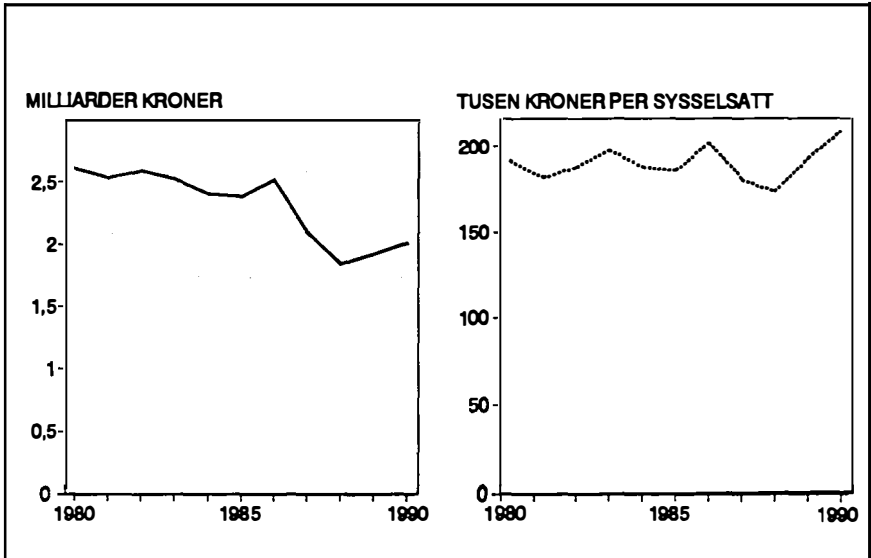
² Tallene er hentet fra regnskapsstatistikken, som omfatter foretak med 50 ansatte eller mer. Regnskapsstatistikken hadde i 1987 en dekningsgrad på 47 prosent.

³ Se note 1.

Figur 3.1.3 Sysselsetting i fiskeindustrien. Kilde: SSB Industristatistikk



Figur 3.1.4 Verdiskaping til faktorpriser i 1989-kroner. Kilde SSB industristatistikk



Den vanskelige situasjonen i fiskeindustrien illustreres ved at omtrent 25 prosent av de sysselsatte arbeider i bedrifter der lønnskostnadene er høyere enn bearbeidingsverdien til markedspriser. På den annen side finnes det også fiskeindustri-bedrifter med god lønnsomhet, omtrent 10 prosent av de sysselsatte arbeider i bedrifter der lønnskostnadene utgjør mindre enn halvparten av bearbeidingsverdien til markedspriser. Det ser ikke ut til å være noen klar sammenheng mellom lønnsomhet og bedriftsstørrelse målt i sysselsetting.⁴

I "Driftsundersøkelser i Fiskeindustrien 1990" (Bendiksen og Dreyer 1991) presenteres data som viser spredningen i justert resultat⁵ for fryserier og konvensjonelle bedrifter i Norges Råfisklags distrikt. 37 prosent av de konvensjonelle bedriftene og 19 prosent av fryseriene hadde positivt justert resultat i 1990.

3.2 Norsk fiskeriekSPORT generelt

Fiskeindustrien er den eneste eksportnæring innenfor nærings- og nytelsesmiddelindustrien. Verdien av fiskeriekSPORTen beløp seg i 1991 til 15 milliarder kroner (Eksportutvalget for fisk 1991).

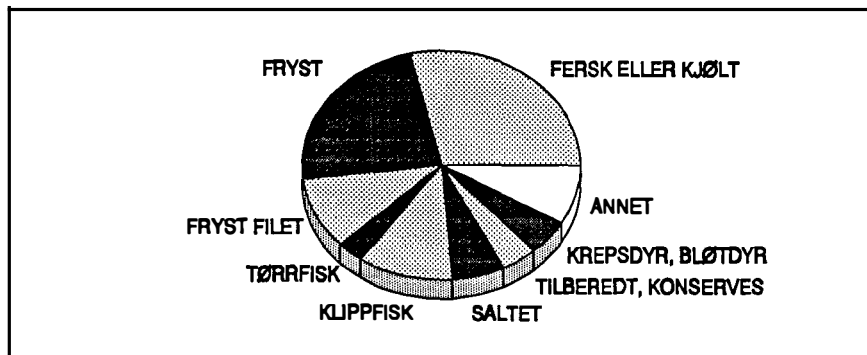
Eksporten er fordelt på svært mange land og produkter. Norsk fiskeeksport har vært bemerkelsesverdig stabil tatt i betraktning den vanskelige råstoffsituasjonen. Dette skyldes i stor grad import av utenlandsk, for det meste russisk, råstoff og økning i eksporten av ubearbeidet oppdrettslaks.

Foredlingsgraden på produktene som eksporteres er gjennomgående lav. Store deler av eksporten er fersk, rundfrossen eller blokkfrost filet som videreføres i importlandet.

⁴ Et unntak er bransje 31149 *Andre fiskevarer*.

⁵ Justert resultat er definert ved driftsresultat pluss/minus finansinntekter/-kostnader pluss/minus ekstraordinære inntekter/-kostnader pluss ordinære avskrivninger minus kalkulatoriske avskrivninger.

Figur 3.2.1 Eksport av fisk og fiskevarer 1991. Kilde Statistisk årbok 1992



51 prosent av eksportverdien og 73 prosent av eksportvolumet utgjøres av fersk og fryst, ikkefiletert fisk.

Den tilgjengelige statistikk gir dessverre ikke muligheter til å skille ut den delen av eksporten av ubearbeidet fisk som er beregnet på direkte salg til konsument.

Av EF-landene var det Danmark, Frankrike, Tyskland, Italia og Portugal som importerte mest norsk fisk i 1991. De viktigste markedene utenfor EF var Japan og Sverige. Det er store forskjeller når det gjelder hvilke produkter som eksporteres til de ulike markedene. Tabell 3.2.2 gir eksempler på variasjoner i enkelte fiskevarers betydning.

Tabell 3.2.1 Utvalgte varers andel av eksportverdien til noen av Norges viktigste fiskemarkeder. Kilde Eksportutvalget for fisk, Årsstatistikk 1991

	Danmark	Frankrike	Tyskland	Italia	Japan	Sverige	USA
Fersk eller fryst oppdrettslaks	57	62	40	16	11	37	8
Røkte sardiner, i olje eller tomat	-	-	-	0,3	-	0,5	24
Tørrfisk	-	0,1	0,1	33	-	3	3
Fryst makrell	0,6	-	2	-	46	0,6	0,6
Fryst torskefilet	0,6	2,6	5,6	0,5	-	4,0	19,5

3.3 Norsk eksport til EF

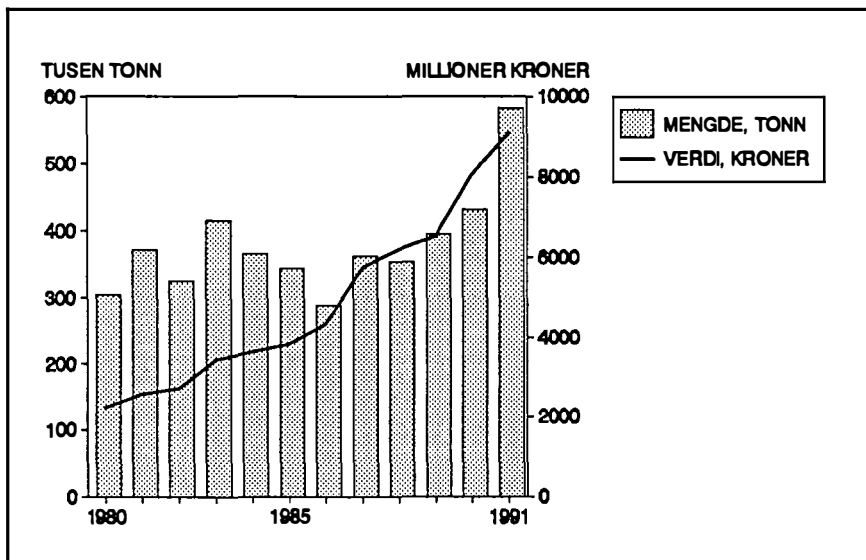
Første skritt for å beregne sysselsettingspotensialet i norsk fisk som i dag videreforedles i EF-landenes fiskeindustri er å undersøke omfanget av og bearbeidingsgraden på eksporten til EF-landene.

EF importerte norsk fisk for 9,1 milliarder kroner i 1991, tilsvarende 61 kroner av verdien av samlet norsk fiskeeksport. EF er dermed vårt desidert største marked.

Figur 3.3.1 viser at det har vært en kraftig økning i eksporten til EF, både i volum og verdi. Noe av økningen skyldes innlemmelsen av nye medlemsstater i EF. Vi gjør for ordens skyld oppmerksom på at figurene som viser norsk eksport av ulike fiskeslag ikke har samme skala på aksene.

Lakseeksporten utgjorde 42 prosent av verdien av samlet eksport til EF i 1991. Det ble eksportert 79 919 tonn fersk oppdrettslaks, til en samlet verdi av 2 684 millioner kroner, fryst oppdrettslaks for 868 millioner, fryst laksefilet for 140

Figur 3.3.1 Norsk eksport av fisk og fiskevarer til EF. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS



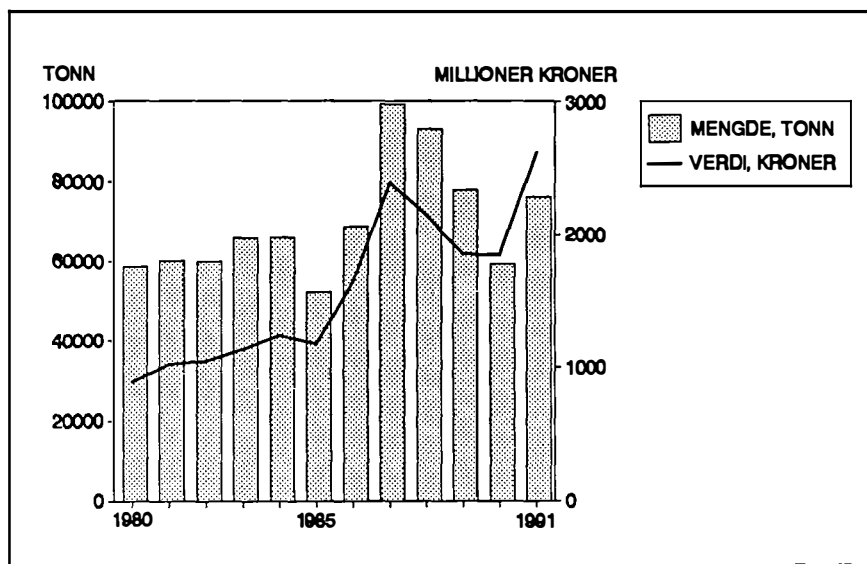
millioner, fersk laksefilet for 99 millioner, røkt laks for 65 millioner og tilberedt laks for 7 millioner.

Samlet norsk eksport av torsk og hyse (og produkter av disse) til EF var stabil fra 1980 til 1986. I 87/88 var eksportvolumet klart høyere enn tidligere, men sank igjen i 89/90 for så å ta seg noe opp igjen i 1991. Utviklingen siden 1987 har klar sammenheng med ressursvikt og lave kvoter i perioden. Nå når kvotene er på vei oppover igjen vil eksporten høyst sannsynlig følge etter.

Eksporten av sei til EF har svingt på åttitallet, og svingningene faller godt sammen med svingningene i fangstvolum.

For vår problemstilling er det mest interessant å fokusere på den delen av eksporten som brukes som råvarer i EFs fiskeindustri. De mest aktuelle produktene i denne sammenheng er fersk eller fryst hel fisk og fryst filet⁶. Figur 3.3.4

Figur 3.3.2 Norsk eksport av torsk og hyse til EF. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS

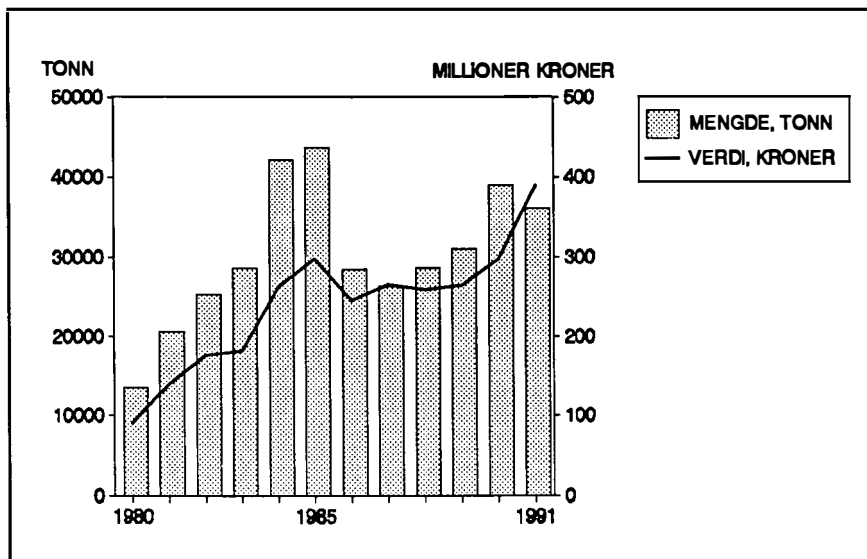


⁶ Se forøvrig kapittel 6.

viser eksportvolumene av disse produktene i 1991 for laks og hvitfisk.

Fersk og fryst laks (unntatt filet) utgjorde 95 prosent av eksportvolumet av laks. Fersk og fryst torsk og hyse (unntatt filet) utgjorde 16 prosent av samlet eksportvolum av torsk og hyse. En betydelig del av torskeeksporten skjer i form av fryst filet. Eksporten av fryst filet er i stor grad blokkfryst vare som videreforedles i EFs fiskeindustri. Vi har ikke data som gir grunnlag for å skille ut hvor mye av fileteksporten som består av konsumferdige produkter, men vi har et klart inntrykk av at det eksporteres svært lite konsumferdige frosne fileter. Eksporten av fryst filet av torsk og hyse utgjør sammen med hel fersk eller fryst fisk 36 prosent av samlet eksportvolum av torsk og hyse. Fersk og fryst sei (unntatt filet) utgjorde 67 prosent av samlet eksportvolum av sei, og fersk og fryst blåkveite utgjorde 96 prosent av samlet eksport av blåkveite.

Figur 3.3.3 Norsk eksport av sei til EF. Kilde: FORUT Samfunnsforskning AS

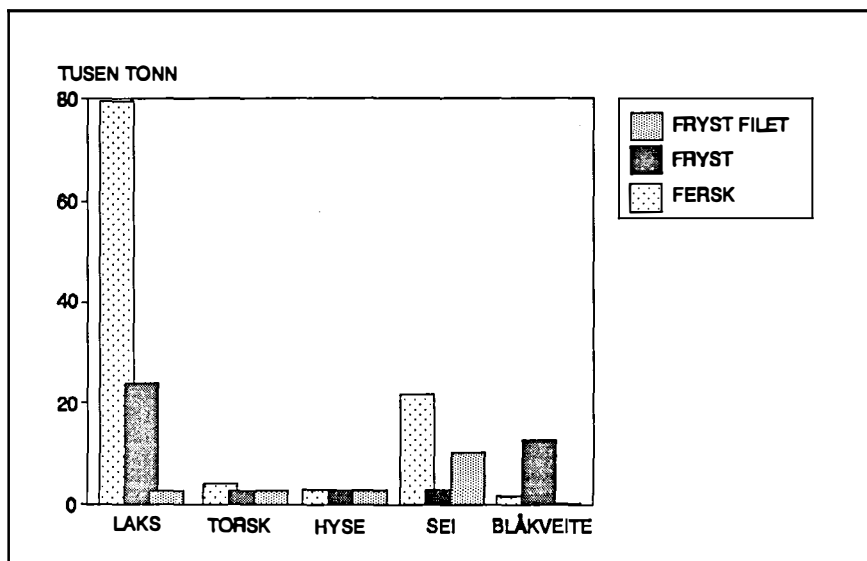


Eksporten til EF av disse fiskeslagene viser at store deler av eksporten har svært lav bearbeidingsgrad. Eksporten av laks og blåkveite foregår nærmest utelukkende i form av hel fisk. De øvrige fiskeslagene ser ut til å ha en noe høyere bearbeidingsgrad. Betydelige deler av torsk- og sei eksporten består imidlertid av saltfisk, tørrfisk og klippfisk, som er produkter som krever mindre innsats av arbeidskraft enn filetprodukter og ferdigretter (Gundersen, 1983).

3.4 Norsk eksport til Danmark

Omfanget av og råvarepreget på norsk eksport til Danmark er en del av bakgrunnen for denne rapporten. I dette kapitlet vil vi derfor beskrive utviklingen i eksporten av fisk til Danmark fra 1980 til 1991, og sammensetningen av eksporten i 1991.

Figur 3.3.4 Norsk eksport til EF 1991. Kilde: Eksportutvalget for fisk, 1992



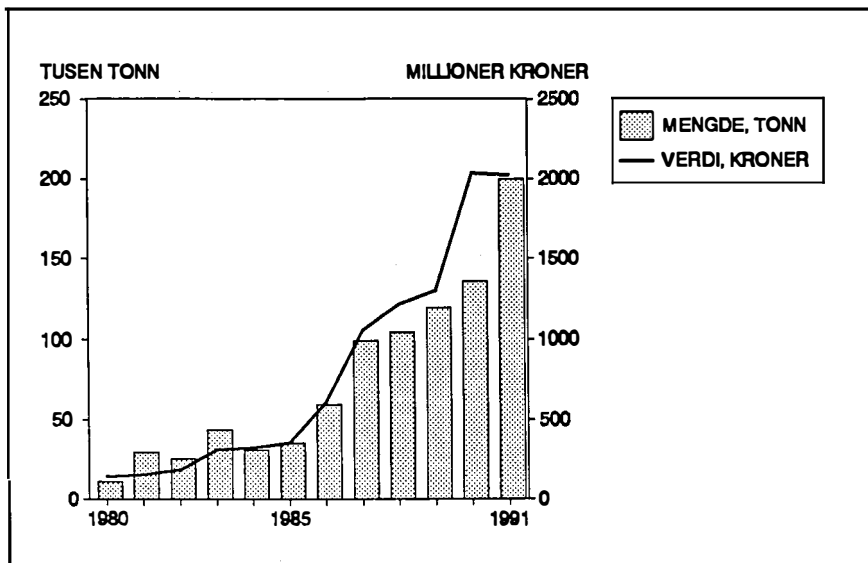
Danmark er den største importøren av norsk fisk. Eksporten til Danmark utgjorde drøye to milliarder kroner i 1991. En del av importen er ren trading, noe er beregnet på det danske markedet, og en betydelig del videreføres for salg til andre EF-land.

Fiskeeksporten til Danmark har hatt en kraftig vekst siden midten av åttitallet, både i volum og verdi. Veksten i verdi var på 553 prosent fra 1980 til 1991, regnet i faste kroner. Volumet er i samme periode nesten 17-doblet. Den årlige gjennomsnittsprisen har sunket betydelig i perioden, nærmere bestemt med 63 prosent.

Eksportverdien gikk noe ned fra 1990 til 1991, til tross for kraftig vekst i volumet. Dette skyldes delvis prisfall på laks, i tillegg har eksporten av fiskeslag som oppnår betydelig lavere pris enn laks økt, mens lakseeksporten har avtatt.

Laks utgjør vel halvparten av eksporten til Danmark, regnet i verdi. Lakseeksporten til Danmark består nesten

Figur 3.4.1 Norsk eksport til Danmark totalt. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS

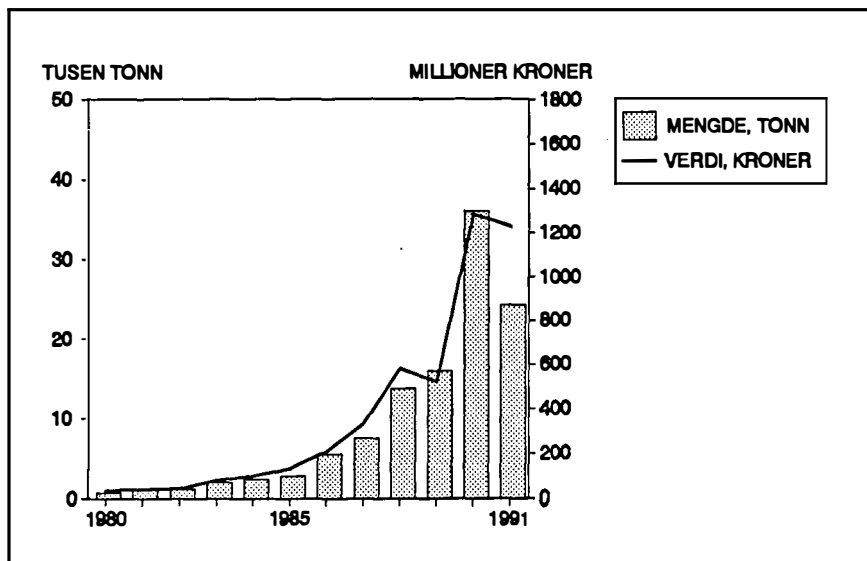


utelukkende av fersk eller frossen hel laks. På åttitallet var det fersk laks som dominerte, mens i 1990 og 1991 ble det eksportert omtrent like mye hel frossen som hel fersk laks. Dette henger sammen med avviklingen av det såkalte lakseberget, og er ikke uttrykk for en endring i etterspørsel. I 1991 ble det eksportert 34 258 tonn laks til Danmark, til en verdi av 1 230 135 norske kroner. Av dette var 17 176 tonn hel, fersk laks og 15 617 tonn hel fryst laks.

Eksporten av røkt laks til Danmark er beskjeden, men økende. I 1991 utgjorde den 42 tonn til en verdi av 4,2 millioner kroner. Det ble dessuten eksportert fersk laksefilet til en verdi av 35 millioner kroner og fryst laksefilet til en verdi av 31 millioner. Eksporten av tilberedt eller konserverte laks til Danmark er ubetydelig.

Gjennomsnittsprisen for fryst hel laks lå disse årene to-tre kroner høyere enn for fersk laks. Gjennomsnittlig pris på fersk/kjølt laks sank fra kr 53,35 i 1987 til kr 32,57 i 1991, regnet i 1990-kroner.

Figur 3.4.2 Norsk eksport av laks til Danmark. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS

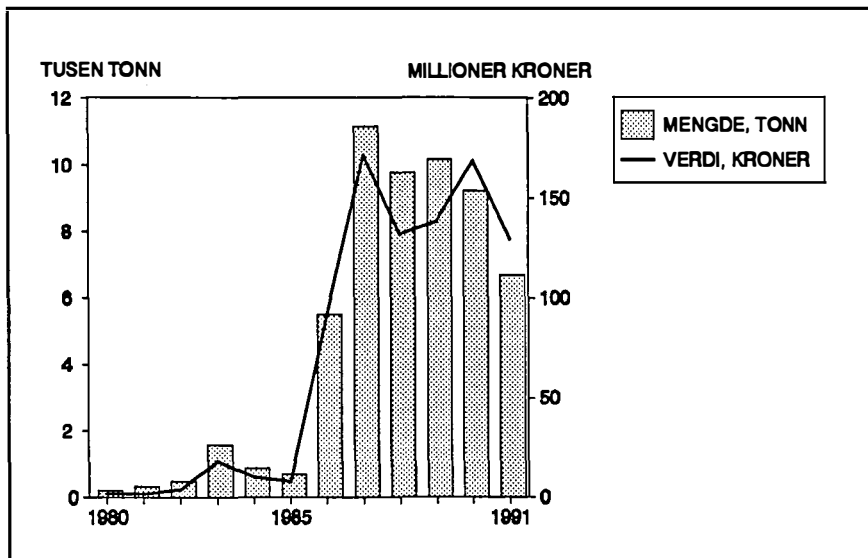


Vi ser at torskeeksporten samlet har gått noe ned siden 1989. Eksporten av fersk hel torsk har imidlertid økt i samme periode, og utgjorde i volum 34 prosent av torskeeksporten i 1991. Prisutviklingen siden 1989 har vært gunstig for alle de aktuelle torskeproduktene. Gjennomsnittlige priser i 1991 varierte fra 14-15 kroner kiloen for fersk eller fryst hel fisk, til vel 30 kroner kiloen for fersk filet.

Torskeeksporten besto i 1991 av fersk hel torsk for 35 millioner, frossen hel torsk for 34 millioner, saltet torsk for 45 millioner, frossen filet for 11 millioner, fersk filet for 6 millioner og klippfisk for 1 million. Eksporten av saltet torsk hadde et toppår i 1987 med 3518 tonn til en verdi av 82 millioner 1987 kroner, som tilsvarer 95 millioner 1990-kroner.

Det ble eksportert fryst, tilberedt, griljert filet (fiskefingre o.l.) for vel en million kroner og ferdigretter for 0,2 millioner. Statistikken angir ikke hvor mye av dette som er produsert med torsk som råstoff.

Figur 3.4.3 Norsk eksport av torsk til Danmark. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS



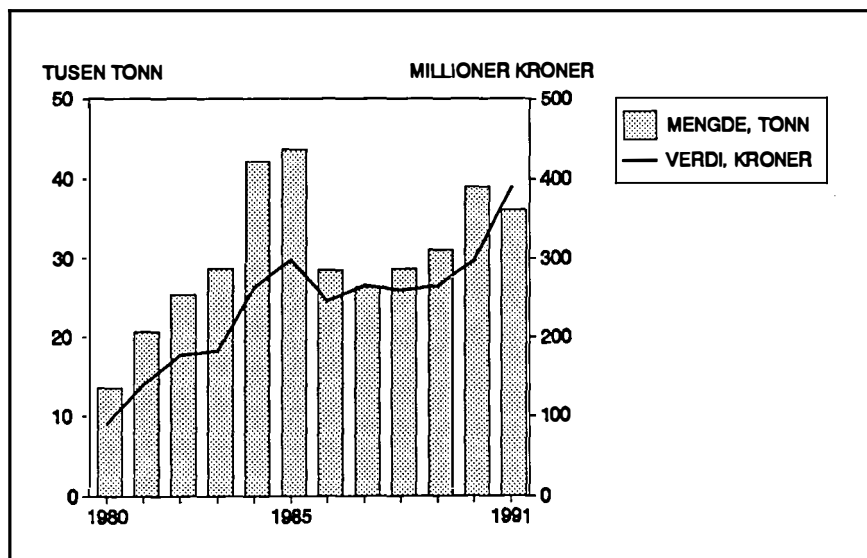
Eksporten av hyse til Danmark har sunket betraktelig fra 1987 til 1990, men økte noe fra 1990 til 1991. Utviklingen svarer meget godt til variasjonene i norske fangster av hyse i perioden. I 1991 besto 98 prosent av hyseeksporten regnet i verdi av fersk eller fryst fisk (unntatt filet).

Eksporten av sei har variert noe i perioden, men samlet har det vært en sterk økning i seieksporten. Fersk eller fryst sei (unntatt filet) utgjorde 82 prosent av eksportverdien.

Eksporten av blåkveite til Danmark er i rask vekst, og utgjorde i 1991 68 millioner kroner⁷. Blåkveiteeksporten i 1991 var nærmest utelukkende fersk og fryst hel fisk.

Ved siden av laks, torsk og sei er det sild og reker som er de viktigste artene i eksporten til Danmark. Samlet eksportverdi av sild utgjorde 137 millioner i 1991. Eksporten av fersk, hel sild utgjorde 95,6 prosent av eksportverdien, med

Figur 3.4.4 Norsk eksport av hyse til Danmark. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS



⁷ Bestandsituasjonen for blåkveite tilsier imidlertid at eksporten i 1992 blir vesentlig mindre.

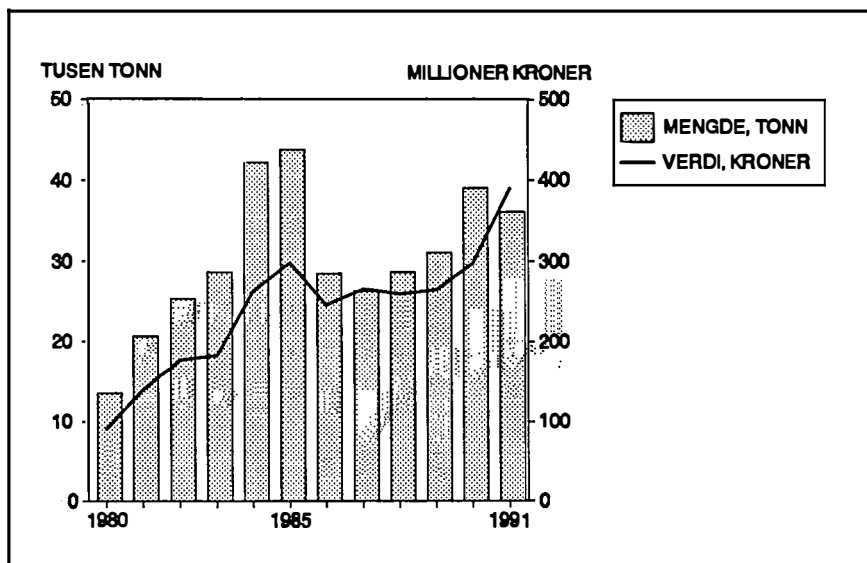
gjennomsnittlige kilopriser for de forskjellige artene på mellom 1,85 og 2,93. Det var en kraftig vekst i sildeeksporten til Danmark fra 1990 til 1991.

Rekeeksporten til Danmark var på 74 millioner kroner i 1991. Fryste, pillete reker sto for 61 prosent og tilberedte reker for 26 prosent av den samlede eksportverdien.

Figurene viser at utviklingen i eksporten til Danmark av de fiskeslagene vi har avgrenset oss til – laks, torsk, sei, hyse og blåkveite – ikke kan forklare den kraftige veksten i samlet eksportvolum. En gjennomgang av Eksportstatistikk for 1991 (Eksportutvalget for fisk, 1992) viser at den største volumøkningen fra 1990 til 1991 skjedde innenfor sild og industri-fisk. Dette er arter med lav kilopris for ubearbeidet fisk, noe som gjenspeiles i at eksportverdien gikk ned fra 1990 til 1991 til tross for den kraftige volumøkningen.

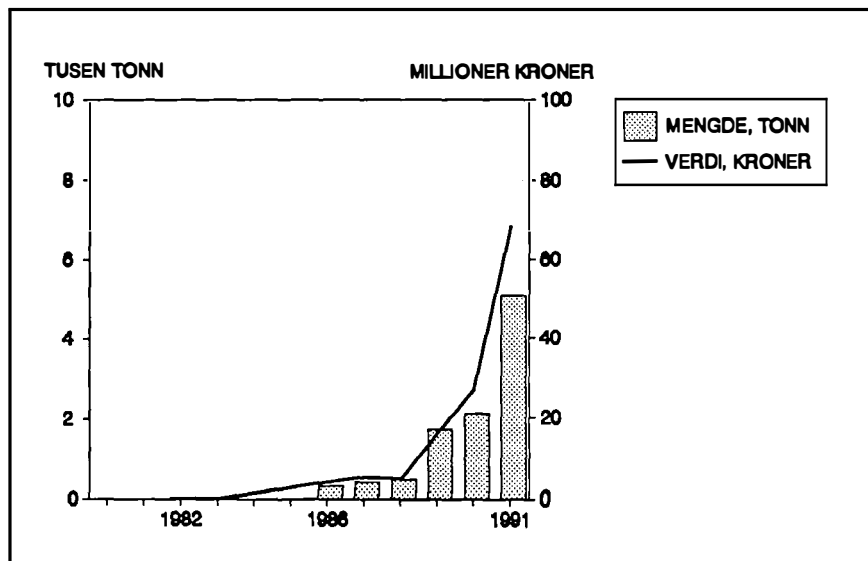
Eksporten til Danmark domineres av ubearbeidet laks. Eksporten av torsk, hyse, sei og blåkveite utgjorde tilsammen

Figur 3.4.5 Norsk eksport av sei til Danmark. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS



16 prosent av eksportvolumet og 17 prosent av eksportverdien i 1991. Av hvitfiskartene er det sei som dominerer i volum, mens den høyere prisen på torskeprodukter gjør at verdien av torskeeksporten er noe større enn verdien av seieksporten. Også hvitfiskeeksporten domineres av produkter med lav bearbeidingsgrad.

Figur 3.4.6 Norsk eksport av blåkveite til Danmark. Kilde FORUT Samfunnsforskning AS



Kapittel 4 Dansk fiskeindustri

I debatten om norsk fiskerisektor dukker det som nevnt stadig opp påstander om at dansk fiskeindustri driver utstrakt bearbeiding av norske råvarer. Vi har i kapittel 3 sett at Danmark er en stor importør av norsk fisk. Ved å studere utviklingen i danske fangster, sysselsetting, produksjon, import og eksport kan vi få en indikasjon på i hvilken grad den importerte fisken videreforedles i Danmark.

4.1 Danske fangster

Samlet dansk fangst i 1991 var på 1 743 000 tonn, hvorav 1 285 000 var industrifisk. Samlet fangst av konsumfisk har gått ned de siste årene. Reduksjonen i danske fangster har vært dramatisk.

Tabell 4.1.1 Danske fiskeres landinger i danske havner. 1000 tonn rund fisk. Kilde Fiskeriministeriet

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Konsumfisk										
i alt	366	368	376	398	360	339	328	340	331	322
Torsk	183	176	183	164	146	144	121	110	96	83
Hyse	24	27	17	26	20	11	11	7	6	4

Tabell 4.2.1 Sysselsettingsindeks for dansk fiskeindustri, 1980=100 Kilde Industristatistik 1989, Danmarks statistik

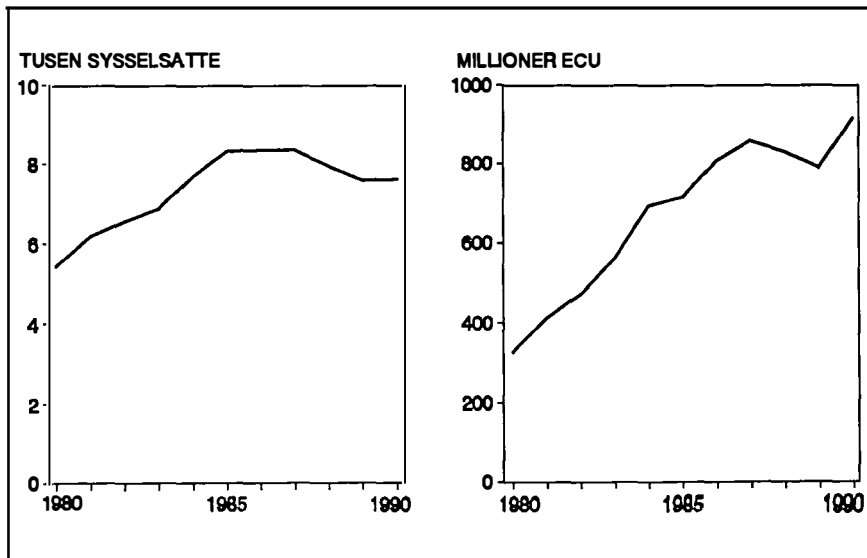
	1985	1986	1987	1988	1989
Røking og salting av fisk	285	315	347	362	347
Fiskehermetik, -farse, -filet	133	138	138	120	121
Fiskemelfabrikker	106	95	82	117	114

4.2 Utvikling i produksjon og sysselsetting

Utviklingen i bruttoproduksjonsverdi og sysselsetting i danske fiskeindustriforetak med minst 20 ansatte framgår av figur 4.2.1. Samlet produksjonsverdi i foretak med minst 20 ansatte var i 1990 på 913,6 millioner ECU, som tilsvarer omtrent 7279 millioner norske kroner.

I 1989 var det ifølge Fiskeriministeriet 8520 sysselsatte i dansk fiskeindustri, det betyr at Eurostats statistikk hadde en dekningsgrad på 89 prosent av sysselsettingen. Tabell 4.2.1 viser utviklingen i sysselsettingen i dansk fiskeindustri. Vi ser at røke- og salteindustrien har hatt en kraftig sysselsetningsvekst. Sysselsettingen i hermetikk, farse og filetproduksjon har også økt siden 1980, men ikke på langt nær så kraftig som i røke- og salteindustrien. Fiskemelsindustrien, som ikke er med i tallgrunnet for figur 4.2.1, sysselsatte i 1989

Figur 4.2.1 Sysselsetting i danske fiskeindustriforetak med minst 20 ansatte. Kilde Eurostat



691 personer¹ (Danmarks Statistik).

Etter danske forhold er det relativt mange store foretak i fiskeforedlingsindustrien. I 1989 hadde tre av i alt 458 foretak mer enn 400 ansatte hver (Frost, 1991). 28,6 prosent av de sysselsatte arbeidet i bedrifter med mer enn 200 sysselsatte. Til sammenligning var 8,3 prosent av de sysselsatte i norsk fiskeindustri samme år ansatt i bedrifter med mer enn 200 sysselsatte.

4.3 Dansk import og eksport

Vi har sett at sysselsetting og produksjon i dansk fiskeindustri har steget på åttitallet, til tross for at danske fangster har gått ned. Dette kan ha skjedd enten ved økning i bearbeidingsgraden, eller ved økt import av råvarer som videreføres. I dette avsnittet vil vi undersøke utviklingen i dansk import og eksport. Det er av særlig interesse å undersøke hvorvidt det er forskjeller i bearbeidingsgrad på import og eksport av de aktuelle fiskeslagene.

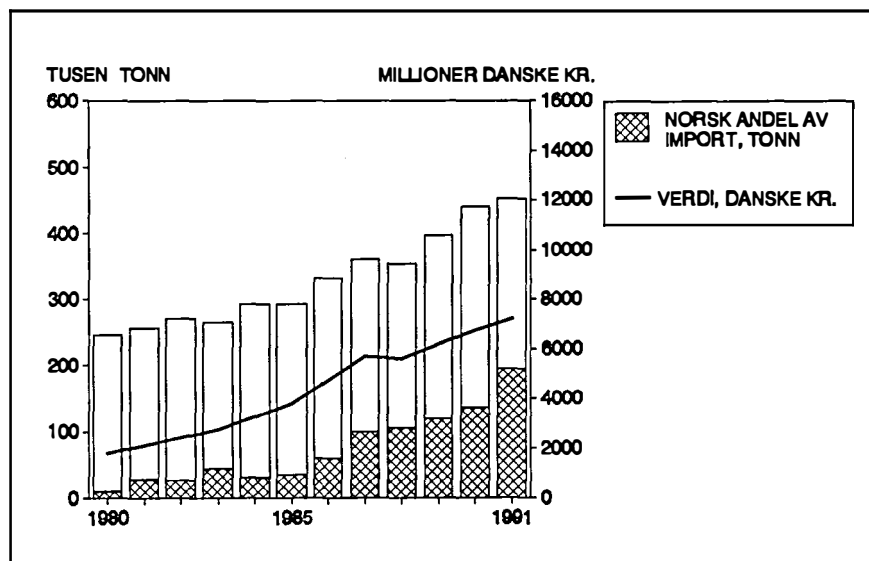
Figur 4.3.1 viser at den danske fiskeimporten har økt kraftig siden 1980². Økningen har i stor grad vært norsk fisk. Danmark importerte i 1991 fisk og fiskevarer for 7223 millioner danske kroner, tilsvarende 7324 millioner norske. De viktigste leverandørene var Grønland med eksport for 1838 millioner danske kroner (25,4 prosent av Danmarks import), Norge med 1536 millioner danske kroner (21,3 prosent av Danmarks import) og Færøyene med 937 millioner danske kroner (13 prosent av Danmarks import) (Kilde Danmarks fiskeindustri- og eksportforening, 1992).

Vi gjør også her oppmerksom på at skalaen på aksene er forskjellig fra figur til figur.

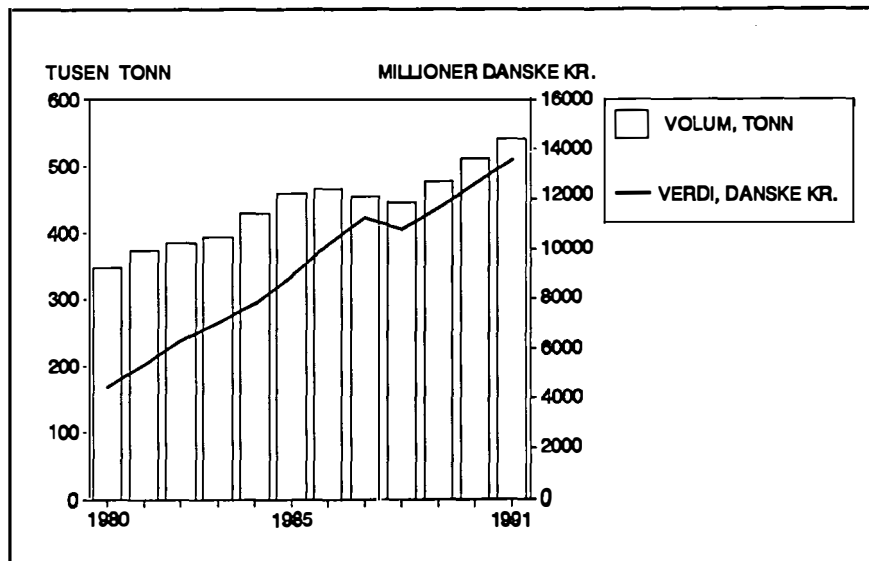
¹ Gjelder bedrifter med minst fem sysselsatte

² Norsk andel av importvolumet er beregnet ut fra eksportstatistikk fra Eksportutvalget for fisk. Ulikheter i registreringsrutiner hos de to kildene gjør at våre beregninger av norsk andel er beheftet med en viss usikkerhet.

Figur 4.3.1 Dansk import af fisk og fiskevarer og norsk andel af importvolumet. Kilde Danmarks statistik og Eksportrådet for fisk



Figur 4.3.2 Dansk eksport af fisk og fiskevarer Kilde Danmarks statistik

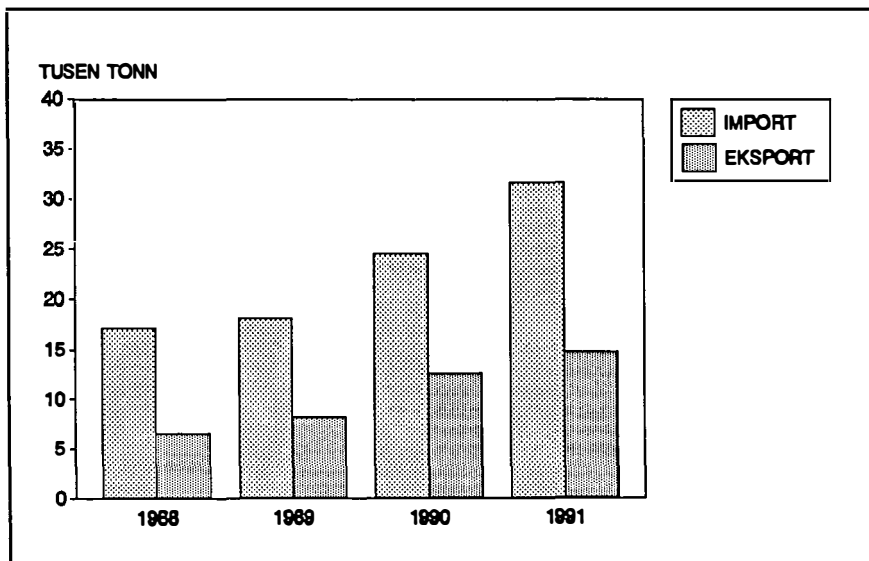


Importen av fersk og fryst laks (unntatt filet) utgjorde til sammen 14 prosent av importverdien, fersk og fryst torsk og filet av torsk utgjorde 19 prosent av importverdien.

Danmarks eksport av fisk og fiskeprodukter utgjorde 13,6 milliarder danske kroner i 1991 (Danmarks Fiskeindustri- og eksportforening, 1992). Fra og med 1989 er eksportforretninger på mindre enn 6 500 danske kroner/1000 kg ikke med i statistikken. Dette antas å medføre en feilprosent på omtrent fem, slik at den reelle fiskeeksport i 1991 anslås til rundt 14,2 milliarder danske kroner.

EF landene avtok i 1991 til sammen 77 prosent av den danske eksporten, mot 78 prosent i 1990. EF-landenes andel har ellers vært stigende de siste årene. De største importørene av dansk fisk i 1991 var Tyskland med 3 071, Frankrike med 1 935, Italia med 1 973, Storbritannia med 1 455, Japan med 1 011, Spania med 692, Sverige med 601, og Holland med 547 millioner danske kroner.

Figur 4.3.3 Dansk import og eksport av fersk og fryst laks (unntatt filet)
Kilde Danmarks Statistik



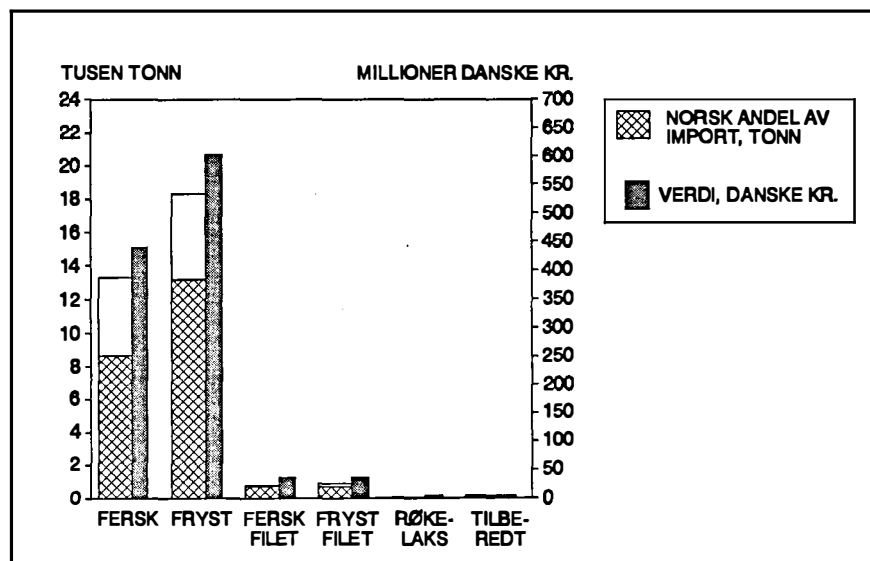
Den importerte fisken hadde i 1991 en gjennomsnittlig kilopris på 15,60 danske kroner, mens den gjennomsnittlige kiloprisen på eksportvarene var på 25,08. Dette er i seg selv en indikasjon på at eksportvarene har en klart høyere bearbeidingsgrad enn importvarene.

Laks

Både importen og eksporten av hel laks har steget kraftig de siste årene. Veksten i importen fra 1990 til 1991 er imidlertid langt sterkere enn veksten i eksporten. Sammenholdt med det beskjedne omfanget av dansk oppdrett viser figuren 4.3.3 allikevel at det forgår en omfattende transitthandel med laks. Samlet produksjon av laks og lakseørret utgjorde 5-6000 tonn i 1991. Laks inngår også som ingrediens i ferdigretter (Danmarks Fiskeindustri- og eksportforening, 1992).

93 prosent av importverdien og 95 prosent av importvolumet av de lakseproduktene som spesifiseres i statistikken utgjøres av fersk eller fryst hel laks. Til sammenligning er 41

Figur 4.3.4 Dansk import av laks i 1991 og norsk andel av importvolumet



prosent av eksportverdien og 31 prosent av eksportvolumet fersk eller fryst hel laks. Røkt laks utgjorde 54 prosent av eksportverdien, men bare 0,3 prosent av importverdien. Det er altså en betydelig høyere foredlingsgrad på eksporten av laks enn på importen.

Differansen i eksportverdi og importverdi er relativt liten, noe som kan tyde på at en god del av laksen omsettes på det danske hjemmemarkedet.

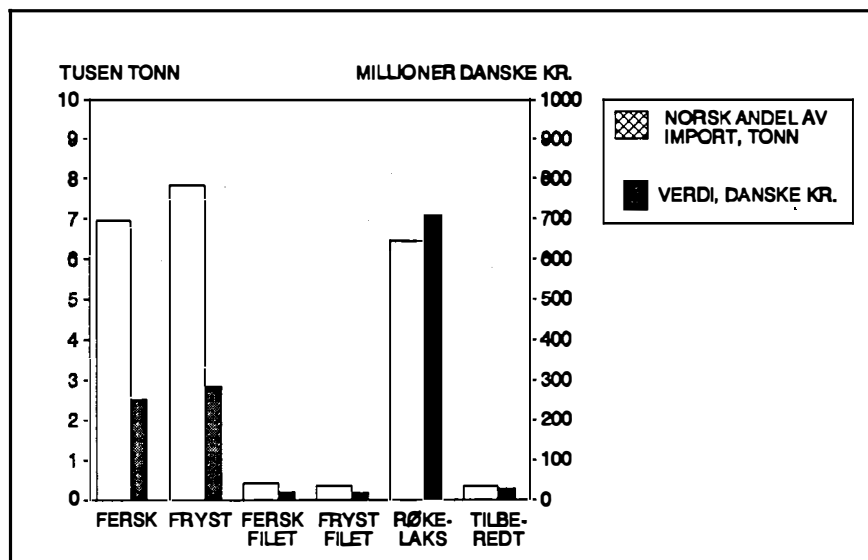
Norge var den dominerende leverandør til Danmark av alle lakseproduktene med unntak av røkt laks og tilberedt laks.

Torsk

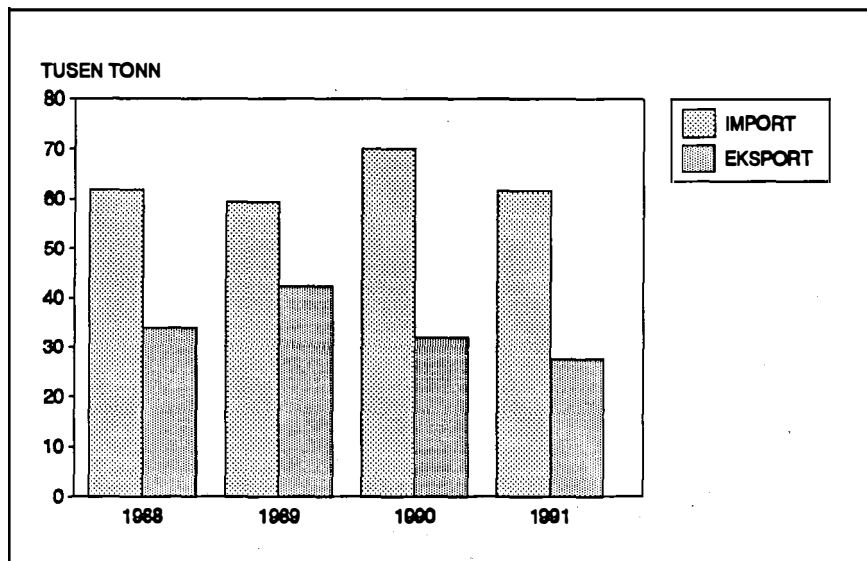
Importen av fersk torsk har vært stabil de siste årene, mens eksporten har gått ned siden 1989.

Importen av fryst, hel torsk har steget kraftig fra 1988 til 1991, mens eksporten har gått ned.

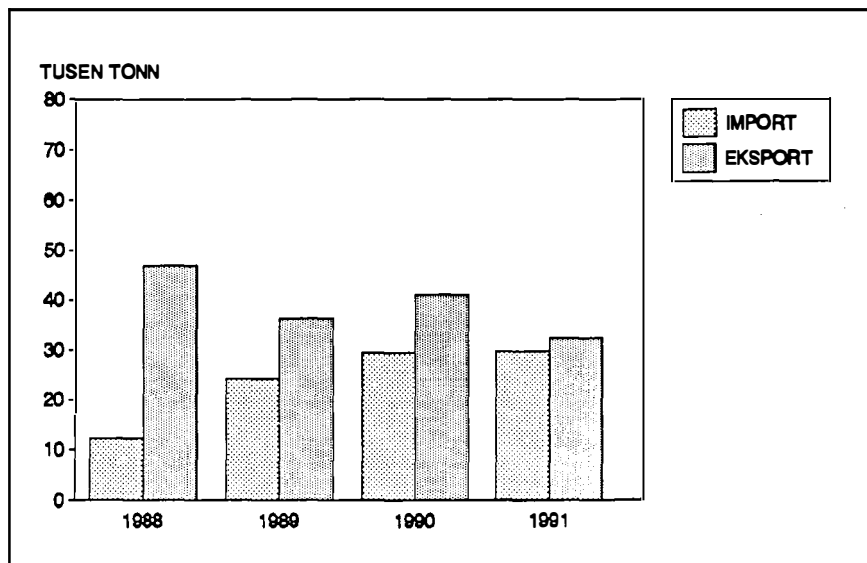
Figur 4.3.5 Dansk eksport av laks i 1991



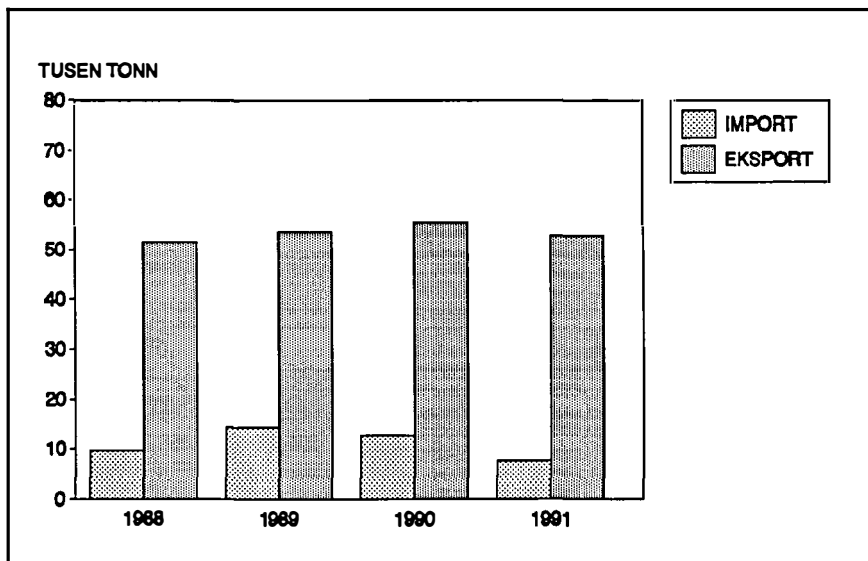
Figur 4.3.6 Dansk import og eksport av fersk torsk (unntatt filet) Kilde Danmarks Statistik



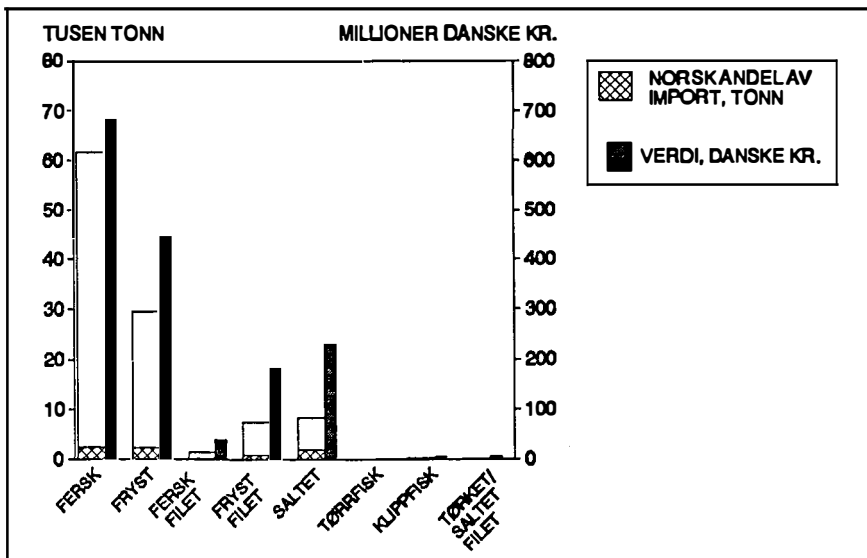
Figur 4.3.7 Dansk import og eksport av fryst torsk (unntatt filet). Kilde Danmarks Statistik



Figur 4.3.8 Dansk import og eksport av fryst torskfilet. Kilde Danmarks Statistik



Figur 4.3.9 Dansk import av torsk i 1991 og norsk andel av importvolumet



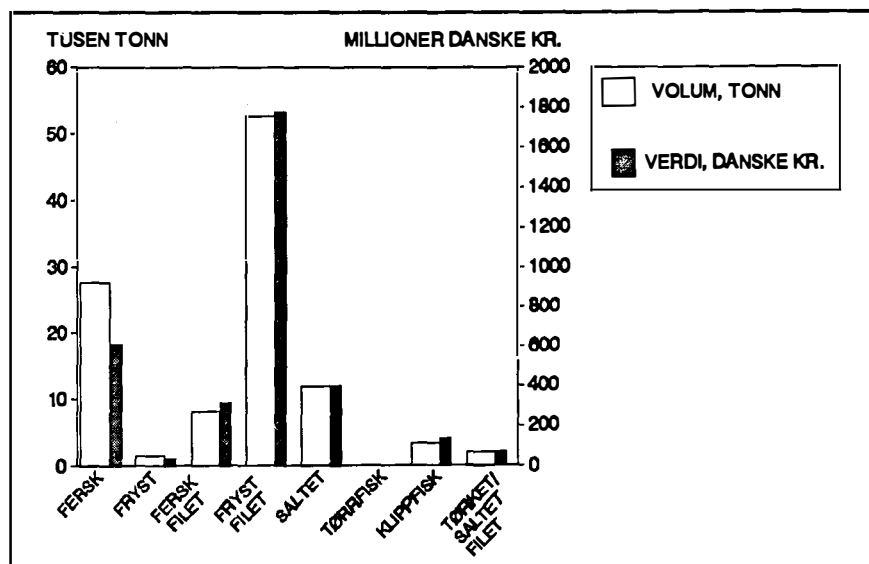
Importen av fryst torskefilet steg fra 1988 til 1989, men er deretter gått ned. Eksporten av fryst torskefilet steg fra 1988 til 1990, men gikk noe ned fra 1990 til 1991.

Det eksporteres dessuten panerte fiskefileter og ferdigretter som ikke spesifiseres på fiskeslag i eksportstatistikken. I 1991 var eksporten av ferdigretter på 401 millioner danske kroner. Ifølge Danmarks Fiskeindustri- og eksportforening er torsk, flatfisk, laks og reker de viktigste ingrediensene i ferdigrettene (Danmarks Fiskeindustri- og eksportforening, 1992).

Tabell 4.3.1 Dansk import og eksport av panerte fiskefileter 1991

	Millioner danske kroner	Tonn	Norsk andel prosent
Import	12,4	556,9	17
Eksport	512,8	15478,8	3

Figur 4.3.10 Dansk eksport av torsk i 1991

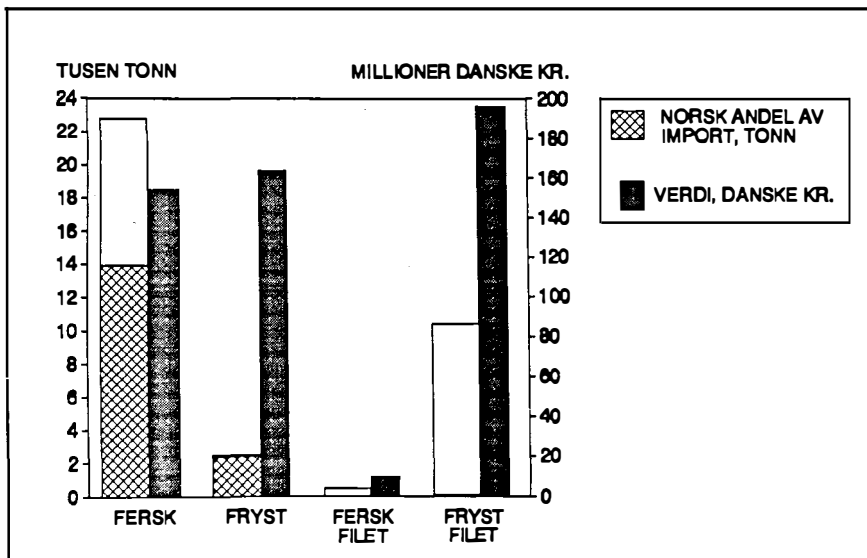


Fersk eller fryst hel torsk utgjør 71 prosent av importverdien og 84 prosent av importvolumet av de torskeproduktene som er spesifisert på fiskeslag i eksportstatistikken. Tilsvarende andeler for eksporten er henholdsvis 19 prosent og 27 prosent. Også for torsk kan vi dermed fastslå at eksporten har en høyere foredlingsgrad enn importen. Norge var imidlertid en vesentlig mindre betydningsfull leverandør av torsk enn av laks i 1991.

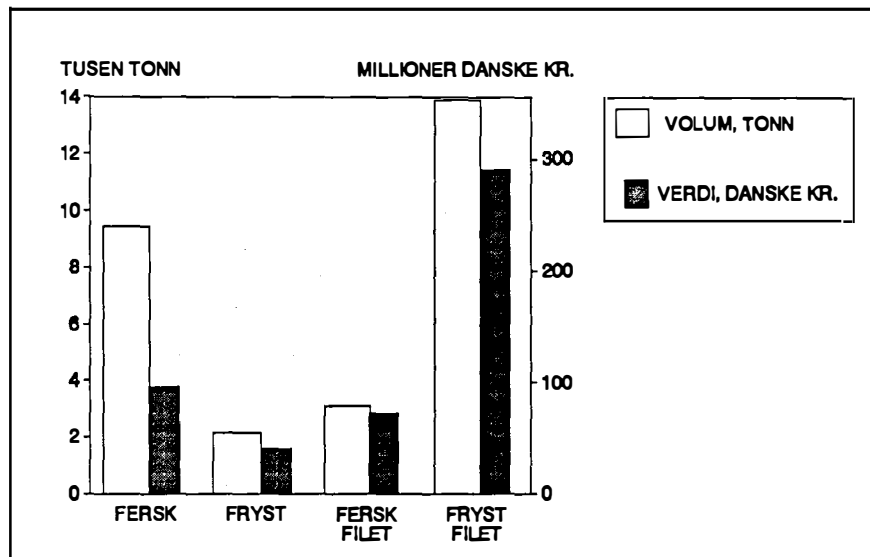
Sei

Fersk og fryst hel sei utgjør 61 prosent av importverdien og 70 prosent av importvolumet av de seiproduktene som er spesifisert i statistikken. Samme produkter utgjør 27 prosent av eksportverdien og 41 prosent av eksportvolumet. Norge var en betydelig leverandør av sei til Danmark i 1991.

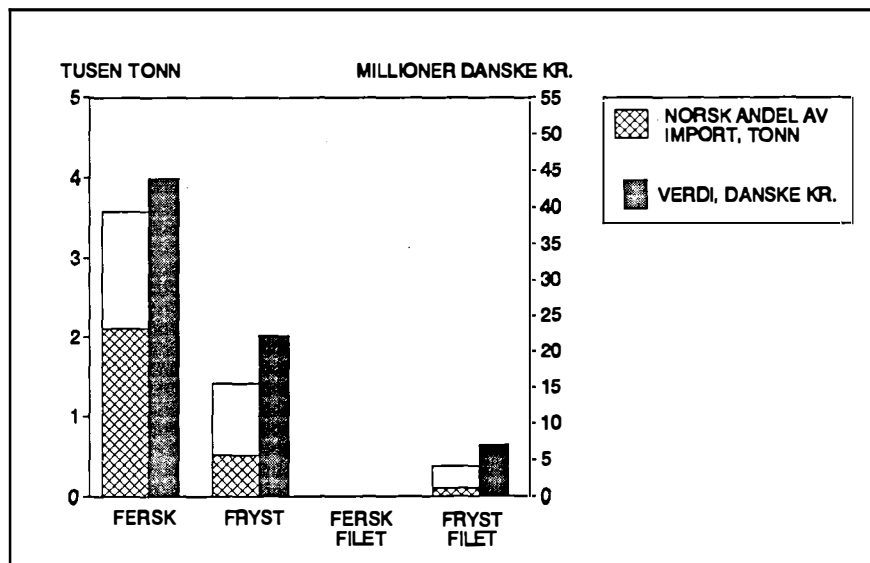
Figur 4.3.11 Dansk import av sei i 1991 og norsk andel av importvolumet



Figur 4.3.12 Dansk eksport av sei i 1991



Figur 4.3.13 Dansk import av hyse i 1991 og norsk andel av importvolumet

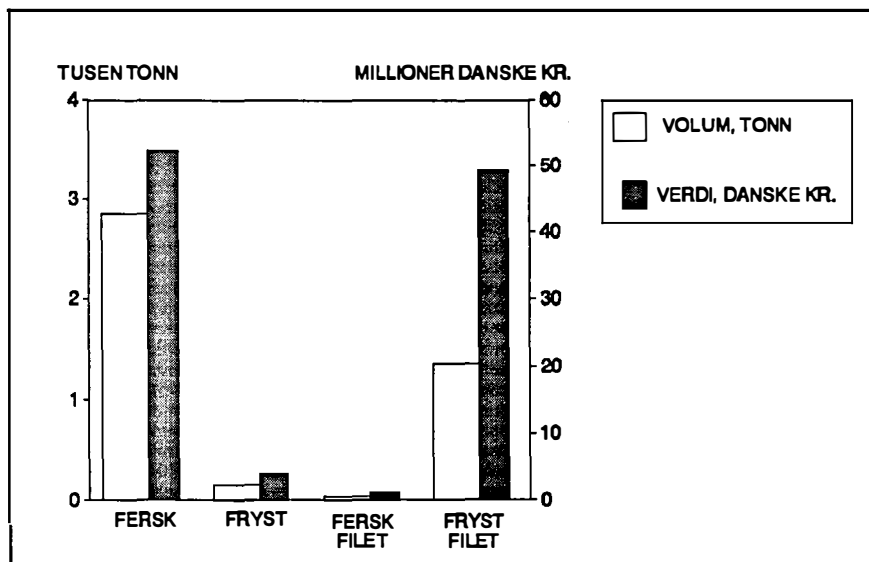


Hyse

Fersk og fryst hel hyse utgjorde 90 prosent av importverdien og 93 prosent av importvolumet av de hyseproduktene som spesifiseres på fiskeslag i statistikken. Tilsvarende andel for eksporten var henholdsvis 53 prosent og 68 prosent. Foredlingsgraden på eksporten er altså noe høyere enn på importen. Norge var en betydelig leverandør av hyse til Danmark i 1991.

Handelen med blåkveite er ikke tilstrekkelig spesifisert i dansk utenrikshandelstatistikk til at vi har kunnet lage tilsvarende figur.

Figur 4.3.14 Dansk eksport av hyse i 1991



4.4 Oppsummering

Dansk fiskeindustri har hatt en økning i sysselsetting på åttitallet. Dette har skjedd til tross for reduksjon i fangstene av arter som er svært viktige eksportvarer. Både importen og eksporten av fisk har økt i perioden. Norsk andel av importvolumet har dessuten økt betydelig. Foredlingsgraden på eksporten av de fiskeslagene vi har undersøkt er vesentlig høyere enn på importen av de samme fiskeslagene. Statistikken gir dermed sterke indikasjoner på at det skjer en utstrakt videreforedling av norske råvarer i dansk fiskeindustri.

Kapittel 5 Dansk fiskeindustri, norske råvarer

I rapporten "Den danske fiskerisektor" (Frost, 1991) heter det

" De importerede fisk er på et lavt forarbejdningsniveau, da de indføres for at imødekomme fabrikkernes krav til råvarer ... importen av råvarer til industrien er af samme størrelsesorden som de danske fiskeres fangster målt i hel fisk."

Frost baserer seg på 1989-data. Våre data for 1990 og 1991 tilsier at dansk industri i økende grad må ha basert seg på importerte råvarer, i første rekke fra Norge.

I dette kapitlet vil vi forsøke å se nærmere på hva som skjer med norske råvarer i Danmark, og i hvilken grad produkter lagd på basis av norske råvarer videreselges til andre EF-land. Det kan gi en pekepinn på hva slags produkter det kan være aktuelt for norsk fiskeindustri å selge (mer av) på EF-markedet.

Datagrunnlaget for denne delen av rapporten består av eksport- og importstatistikk for Danmark, dansk fangststatistikk og opplysninger innhentet fra dansk fiskeindustri. En del opplysninger er også innhentet fra norsk fiskeindustri. Innsamlingen av data om dansk anvendelse av norsk fisk har vært særdeles vanskelig, både på grunn av en ikke ubetydelig tilbakeholdenhet blant danske fiskeindustribedrifter med tanke på å gi ut denslags informasjon, og dessuten manglende kunnskap hos bedriftene om råvarenes opphavsland og anvendelse.

5.1 Bearbeiding

Hvitfisk

Frysde torskefileter er Danmarks desidert største eksportprodukt innen fisk. Danske fiskeres landinger av torsk i danske havner utgjorde 83 133 tonn i 1991. Dersom all denne fisken hadde blitt filetert, noe som er svært lite sannsynlig, skulle dette tilsvare rundt 28 016 tonn torskefilet¹. Dansk eksport av fersk og fryst torskefilet var i 1991 på 60 632 tonn. Dansk import av fersk og fryst torskefilet var på 8882 tonn. Eksporten overstiger dermed egen fangst og importerte torskefileter. Selv om vi går ut fra at all egen fangst fileteres står det igjen omlag 24 000 tonn som må være produsert av importerte råvarer. Danmark eksporterte dessuten 15 479 tonn panert fiskefilet (tilsvarende rundt 21 670 tonn rund fisk²) og 5241 tonn ferdigretter av fisk. Det er grunn til å tro at betydelige deler av dette er torskeprodukter.

Norges relative betydning som leverandør av hel torsk er imidlertid begrenset, da norsk torsk utgjorde beskjedne 4,9 prosent av samlet dansk import av hel torsk i 1991, (jf. kapittel 4.3).

Norges betydning som råvareleverandør av sei og hyse var betydelig større, men for disse produktene var ikke differansene mellom danske fangster, import og eksport så iøynefallende at vi kan trekke klare konklusjoner ut fra disse dataene. Vi så imidlertid i kapittel 4.3 at bearbeidingsgraden på eksporten av disse fiskeslagene er klart høyere enn på importen, og tar det som en indikasjon på at deler av importen videreføres i Danmark.

¹ Ifølge NOU 1978:23 *Fiskeavfall i Norge* er filettubytting fra torsk 33,7 prosent av utsløyet fisk.

² Omregningen er gjort på grunnlag av opplysninger fra norsk fiskeindustri, der det antas at 1 kg fiskefilet tilsvarer 2 kg rund fisk og at panerte fiskeprodukter inneholder omtrent 70 prosent fisk.

Opplysningene fra dansk fiskeindustri bekrefter at det drives filetproduksjon av både fersk og fryst norsk torsk, og i noen grad av sei, hyse og blåkveite. Også danske produsenter av ferdigretter og panerte fiskeprodukter bruker norske råvarer. Disse benytter seg i stor grad av halvfabrikata (fiskefiletblokker og porsjonerte fileter), enten fra annen dansk industri eller fra norske fiskeindustribedrifter. Ved kjøp fra dansk halvfabrikata-produsent er videreforedlingsbedriften som regel ukjent med og/eller uinteressert i varens opphavsland.

Laks

Danmark eksporterte 6459 tonn røkt laks i 1991. Importen av røkt laks var på beskjedne 43 tonn. Danskene eksporterte dessuten 104 tonn "laks hele eller i stykker" og 240 tonn tilberedt eller konservert laks. Dansk import av disse produktene var på henholdsvis 65 og 68 tonn. Danskene var dessuten nettoimportører av fersk og fryst laksefilet med 789 tonn. Laksefilet er som regel å betrakte som halvfabrikata som videreforedles av dansk fiskeindustri. Siden samlet dansk produksjon av laks og lakseørret var på 5-6000 tonn i 1991 er det klart at store deler av produksjonen skjer på basis av importerte råvarer.

Norge var den dominerende leverandøren av laks til Danmark i 1991. Dette bekreftes også av de to danske røkeriene vi har vært i kontakt med.

Gjennomgang og drøfting av dansk fiskerisektors fangster, produksjon, sysselsetting, import og eksport gir sammen med opplysningene fra danske fiskeindustribedrifter belegg for å hevde at dansk fiskeindustri framstiller følgende produkter delvis på basis av norske råvarer:

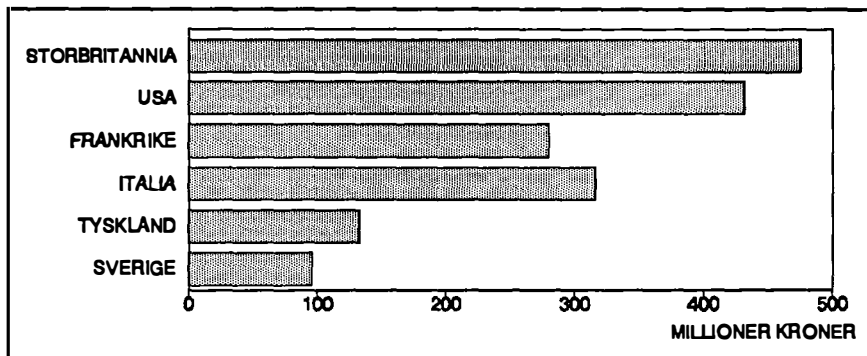
- ferske og fryste fileter av torsk, sei, hyse og blåkveite
- panerte fiskefileter
- ferdigretter
- røkt laks, skiveskåret og i hele sider

5.2 Markeder for danske produkter lagd på basis av norske råvarer

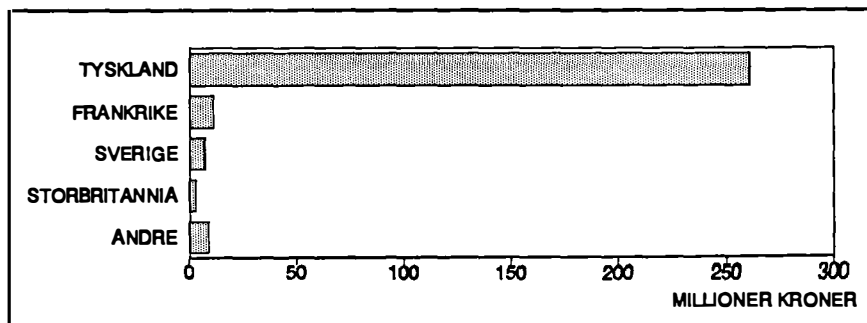
En del av begrunnelsen for å fokusere på dansk fiskeindustri er antagelsen om at norske råvarer videreføres i Danmark for salg til andre EF-land. I dette avsnittet vil vi derfor se på hvilke markeder som er viktigst for de produktene dansk fiskeindustri produserer delvis på basis av norske råvarer.

Også her er skalaen på aksene i figurene ulik fra figur til figur.

Figur 5.2.1 Dansk eksport av fryste fileter av torsk, 1991. Kilde Danmarks fiskeindustri- og Eksportforening

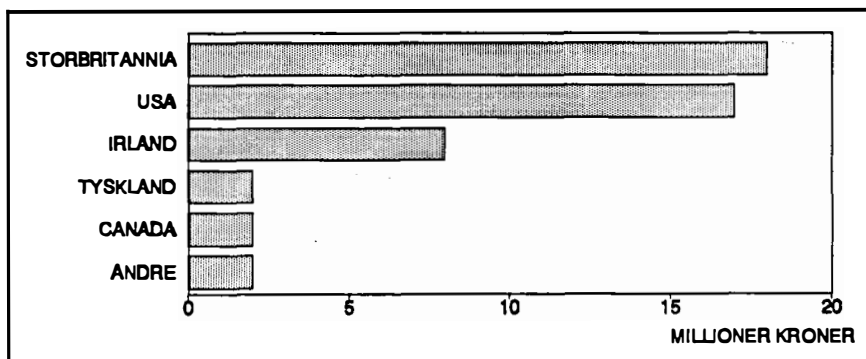


Figur 5.2.2 Dansk eksport av fryste fileter av sei, 1991. Kilde Danmarks Statistik

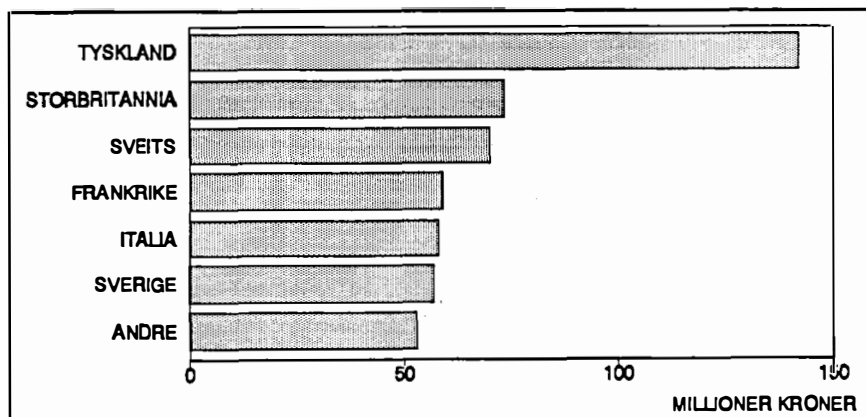


Tyskland, Frankrike, Italia og Storbritannia peker seg ut som viktige markeder for de aktuelle produktene. De viktigste landene utenfor EF er USA, Sveits og Sverige. USA er et stort marked for frysede torskefileter, mens eksporten av røkt laks er svært konsentrert til EF-landene.

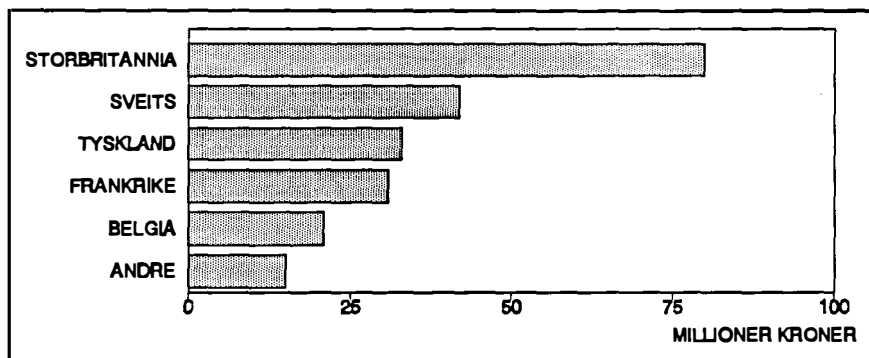
Figur 5.2.3 Dansk eksport av frysede fileter av hyse, 1991. Kilde: Danmarks Statistikk



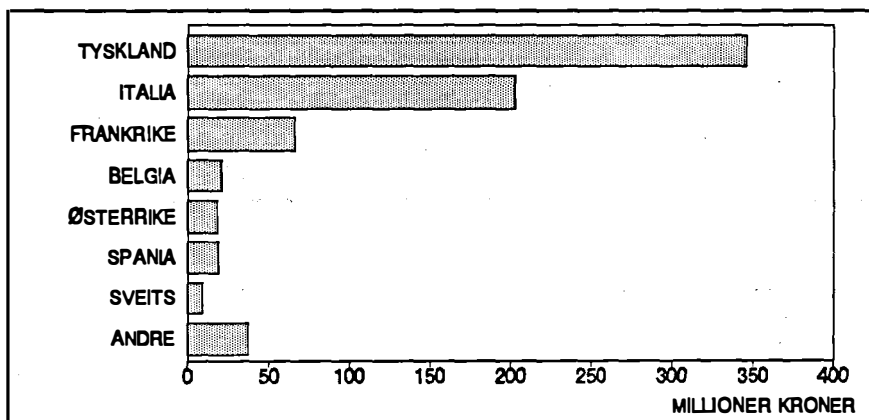
Figur 5.2.4 Dansk eksport av panerte fiskefileter, 1991. Kilde Danmarks Statistikk



Figur 5.2.5 Dansk eksport av ferdigretter av fisk 1991; fryst, tilberedt eller konservert (ikke hakket og hermetisk). Kilde Danmarks Statistik



Figur 5.2.6 Dansk eksport av røkt laks, 1991. Kilde Danmarks Fiskeindustri- og Eksportforening



Kapittel 6 Sysselsettingspotensiale i norsk råstoff

Antall arbeidsplasser som kan skapes i norsk fiskeforedling ved å øke bearbeidingsgraden på eksporten til EF vil avhenge av

- 1 Omfanget av eksport av råstoff og halvfabrikata til EF, som igjen er avhengig av råstoffsituasjonen i Norge
- 2 Hvor mye av råstoffet vi overtar foredlingen av
- 3 Hva vi produserer
- 4 Arbeidskraftforbruk i framstillingen av de forskjellige produktene.

For å beregne hvilket sysselsettingspotensiale som ligger i norske råvarer må vi gjøre forutsetninger innen hvert av disse fire områdene.

Eksport av råstoff

Eksporten til EF i 1991 er beskrevet i punkt 3.3. Som nevnt gir ikke statistikken grunnlag for å beregne hvor stor andel av eksporten som er råstoff til industrien, så her må vi basere oss på anslag. Når det gjelder råstofftilgang kan vi støtte oss på utarbeidete fangstprognoser for hvitfisk, og produksjonsprognoser for laks. Vi har gjort beregninger både på grunnlag av hvordan antatt råstoffeksport var i 1991, og på grunnlag av forventet råstofftilgang i de nærmeste årene.

Andel av råstoffet som foredles i Norge

Andelen av råstoffet som skal foredles vil avhenge av etterspørselen etter ubearbeidet, fersk fisk til konsum, og dessuten av hvor ambisiøse målsettinger vi har med hensyn til å ta tilbake den foredlingen som i dag gjøres i utlandet. For å illustrere betydningen av hvor stor andel av råstoffet som be-

arbeides i Norge viser vi sysselsettingsvirkningene av å overta all foredlingen og av å overta halvparten av foredlingen.

Produktsammensetning

Produktspekteret vil avhenge av hva som etterspørres i markedene og av hvilke produkter norsk fiskeindustri er best til å framstille og selge. Dette er det svært vanskelig å si noe om. For å belyse virkningene av forskjeller i produktsammensetning har vi beregnet effektene av ulike sammensetninger av produkter både for hvitfisk og for laks.

Sammenheng mellom råvareforbruk og sysselsetting

Arbeidskraftforbruket avhenger av produktsammensetning og teknologisk nivå, dessuten av kostnadsforholdet mellom arbeidskraft og andre innsatsfaktorer. Våre beregninger er basert på anslag for arbeidskraftforbruk i produksjonen av ulike produkter i norsk og dansk fiskeindustri i dag. Vi har ikke gjort forsøk på å vurdere effekter av ny teknologi eller endring av de relative lønnskostnadene. Det er åpenbart at våre resultater er svært sårbare for større endringer i arbeidskraftforbruk i produksjonen.

For å illustrere betydningen av endringer i de forskjellige variablene har vi laget en del regneeksempler som viser sysselsettingseffekter av ulike kombinasjoner av forutsetninger.

Regneeksemplene er hovedsakelig basert på fangst-, eksport- og importstatistikk, mens informasjonen fra dansk og norsk industri er brukt til å anslå sammenhengen mellom råstoff, produkt og sysselsetting.

6.1 Laks

Norge eksporterte i 1991 79 930 tonn fersk og 23 838 tonn fryst oppdrettslaks til EF (inkludert Danmark). En del av laksen går direkte til konsum, enten til husholdninger eller til storkjøkkenet og restaurantmarkedet. Det er svært vanskelig å

anslå hvor stor del av laksen som er gjenstand for industriell videreforedling i EF-land. I NTNF-rapporten "Videreforedling av norsk oppdrettslaks" (PA Consulting Group, 1992) hevdes det at nærmere to tredjedeler av norsk oppdrettslaks når markedet som videreforedlet vare. Det er ikke angitt noen kilde eller analysemetode, og kvaliteten på anslaget er dermed umulig å vurdere. Anslaget støttes imidlertid av SAF-rapporten "Produksjons- og marknadstilhøve for oppdrettslaks i den europeiske fellesskapen" (Bjørndal m.fl, 1990). Vi antar derfor at to tredjedeler av eksporten av fersk og fryst laks til EF-markedet er å betrakte som råstoff til EFs fiskeindustri.

Vi har vært i kontakt med to danske lakserøkerier. Det minst arbeidsintensive røkeriet har en sysselsetting og et råvareforbruk som skulle tilsi at 13 tonn hel laks gir en arbeidsplass. Røkeriet produserer røkt laks i hele sider og skiveskåret. Bedriften ønsket ikke å opplyse om hvor mye som produseres av hvert av produktene. Bedriften vurderer imidlertid lønnsomheten ved produksjonen som god, og vi vurderer derfor nøkkelen på 13 tonn per sysselsatt som interessant. Fra norsk fiskeindustri har vi fått opplyst at arbeidsintensiteten i produksjonen av røkelaks varierer fra 10 til 35 tonn per sysselsatt, avhengig av hvor mye av produksjonen som er skiveskåret. Vår nøkkel tilsvarende dermed en høy foredlingsgrad på produksjonen. I følge opplysninger fra norsk fiskeindustri varierer arbeidsintensiteten i filetering av laks fra 40 til 80 tonn per sysselsatt, avhengig av om det er graderte fileter eller ikke. Vi har brukt en nøkkel på 80 tonn per sysselsatt i filetproduksjon.

Vi har gjort beregninger med følgende alternative verdier på de aktuelle variablene innen lakseforedling:

1 Eksport av råstoff

- a 1991 nivå; 69 179 tonn. (to tredjedeler av en samlet eksport av fersk og fryst laks til EF på 103 768 tonn.)
- b Antatt nivå i 1996: 48 425 tonn. (to tredjedeler av en forventet råstoffmengde på 72 638 tonn. Vi antar at produksjonsnedgangen på 30 prosent i norsk oppdretts-

næring medfører tilsvarende reduksjon i salget til EF, og at reduksjonen fordeler seg likt på foredlete/ikke foredlete varer)

2 Andel av råstoffet som foredles i Norge

- a Alt
- b Halvparten

3 Produktsammensetning

- a All produksjon er røking
- b Halvparten av produksjonen er røking, den andre halvparten bare filetering.

4 Sammenheng mellom råvareforbruk og sysselsetting i produksjonen

Røking 13 tonn råvare per sysselsatt

Filetering 80 tonn råvare per sysselsatt

Ut fra dette kan det konstrueres vi åtte alternativer

Alternativ 1, forutsetninger: 1a, 2a, 3a, 4

Dette gir et anslag over hvor mange arbeidsplasser vi kunne hatt i norsk lakseforedling i 1991 dersom vi hadde produsert røkelaks av all norsk laks som ifølge våre forutsetninger, ble videreforedlet av EFs fiskeindustri.

Alternativ 2, forutsetninger: 1a, 2b, 3a, 4

Dette gir et anslag over hvor mange arbeidsplasser vi kunne hatt i norsk lakseforedling i 1991 dersom vi hadde produsert røkelaks av halvparten av den norske laksen som ifølge våre forutsetninger, ble videreforedlet av EFs fiskeindustri.

Alternativ 3, forutsetninger: 1a, 2a, 3b, 4

Anslår hvor mange arbeidsplasser vi kunne hatt i norsk lakseforedling i 1991 dersom vi hadde videreforedlet all norsk laks som ble videreforedlet i EFs fiskeindustri, halvparten til røkelaks og halvparten til filet.

Alternativ 4, forutsetninger: 1a, 2b, 3b, 4

Anslår hvor mange arbeidsplasser vi kunne hatt i norsk lakseforedling i 1991 dersom vi hadde videreforedlet halvparten av den norske laksen som ble videreforedlet i EFs

fiskeindustri, med en produktsammensetning på 50 prosent røkelaks og 50 prosent filet.

Alternativ 5, forutsetninger: 1b, 2a, 3a, 4

Anslår hvor mange arbeidsplasser det vil kunne gi grunnlag for i norsk lakseforedling i 1996 dersom vi overtar all videreforedling av norsk laks til EF-markedet, og all produksjon er røking. Oppdrettsvolumet er redusert med 30 prosent i forhold til 1991.

Alternativ 6, forutsetninger: 1b, 2b, 3a, 4

Anslår hvor mange arbeidsplasser det vil kunne gi grunnlag for i norsk lakseforedling i 1996 dersom vi overtar halvparten av all videreforedling av norsk laks til EF-markedet, all produksjon er røking. Oppdrettsvolumet er redusert med 30 prosent i forhold til 1991.

Alternativ 7, forutsetninger: 1b, 2a, 3b, 4

Anslår hvor mange arbeidsplasser det vil kunne gi grunnlag for i norsk lakseforedling i 1996 dersom vi overtar all videreforedling av norsk laks til EF-markedet, halvparten av produksjonen er røking og den andre halvparten kun filetering. Oppdrettsvolumet er redusert med 30 prosent i forhold til 1991.

Alternativ 8, forutsetninger: 1b, 2b, 3b, 4

Anslår hvor mange arbeidsplasser det vil kunne skapes i norsk lakseforedling i 1996 dersom vi overtar halvparten av all videreforedling av norsk laks til EF-markedet, halvparten av produksjonen er røking og den andre halvparten kun filetering. Oppdrettsvolumet er redusert med 30 prosent i forhold til 1991.

Resultatene av beregningene presenteres i tabell 6.1.1 og 6.1.2.

Tabell 6.1.1 Beregnet økning i sysselsetting ved økt bearbeidingsgrad i norsk lakseforedling 1991. Antall arbeidsplasser, avrundet til nærmeste hundre

FOREDLINGSGRAD		HJEMMEFOREDLING	
		ALT	HALVPARTEN
		ALTERNATIV 1	ALTERNATIV 2
100 PROSENT RØKING	5300	2700	
50/50 RØKING OG FILETERING	3100	1500	

Tabell 6.1.2 Beregnet økning i sysselsetting ved økt bearbeidning i norsk lakseforedling 1996. Antall arbeidsplasser, avrundet til nærmeste hundre

FOREDLINGSGRAD		HJEMMEFOREDLING	
		ALT	HALVPARTEN
		ALTERNATIV 5	ALTERNATIV 6
100 PROSENT RØKING	3700	1900	
50/50 RØKING OG FILETERING	2200	1100	

6.2 Hvitfisk

De aktuelle artene av hvitfisk har til dels ulike anvendelsesområder. Arbeidskraftforbruket i bearbeidning av de ulike slagene er også noe forskjellig. Vi vil allikevel behandle fiskeslagene under ett, både fordi dette vil gjøre framstillingen mer oversiktlig, og fordi beregningene i alle tilfelle må baseres på anslag og tilnærminger. En oppsplitting i fiskeslag

vil ikke i nevneverdig grad redusere usikkerheten i våre anslag for sysselsettingsvirkninger.

Forutsetninger om råstoffeksporten

For å beregne sysselsettingspotensialet i norsk hvitfisk burde vi ideelt sett også vurdere effektene av alternativ anvendelse av det råstoffet som i dag brukes til produksjon av saltfisk, tørrfisk og klippfisk. Produksjonen av disse varene er gjennomgående mindre arbeidsintensiv enn filetproduksjon (jf. Gundersen, 1983). Vår problemstilling gjelder imidlertid sysselsettingspotensialet som ligger i råstoffeksporten til EFs fiskeindustri. Vi antar at saltfisk, klippfisk og tørrfisk i liten grad brukes som råstoff i EFs fiskeindustri, og vil derfor ikke gå inn på beregninger av effektene av vridning i produktspekteret. Vi forutsetter at eksporten av disse produktene i årene framover vil ligge på samme nivå som i 1990/1991.

Fiskeindustrien i Nord-Norge er i dag sterkt avhengig av import av russisk råstoff. Vi vil fokusere på eksport og foredling av norsk råstoff, og vil derfor ikke vurdere utviklingen i importen av russisk torsk. Vi vil også trekke ut russerfiske fra vårt datamateriale for 1991. Russiske landinger av torsk i Norge utgjorde omtrent 16 prosent av samlede landinger av torsk i 1991 (Kilde Fiskeridirektoratet). Vi reduserer derfor anslaget for norsk torskeeksport til EF med 16 prosent.

Størstedelen av eksporten av torsk, sei og hyse utgjøres i dag av fryst filet. Blåkveite eksporteres for det meste fryst men ikke filetert. Fryst filet kan være av en rekke forskjellige kvaliteter, og graden av bearbeiding varierer fra blokkfryste varianter til konsumferdige porsjonspakninger. Vi har ikke eksportstatistikk som skiller ut de forskjellige variantene. Som en grov tilnærming vil vi anta at 10 prosent av produksjonen er konsumferdige varer, mens resten er blokkproduksjon. Vi antar også at all eksport av hel, fryst hvitfisk til EF er råstoff til fiskeindustrien.

EFs tollregime gjør at det er lite lønnsomt å eksportere hvitfisk til direkte konsum, i det tollsatsen på torsk, sei og

hyse til EFs fiskeindustri er på 3,7 prosent³, mens standardsatsen er på 12 prosent. Tollsatsen på blåkveite til EFs fiskeindustri er 4 prosent fra 1.4 til 31.12, og er tollfri i perioden 1.1 til 31.3. For øvrig er tollsatsen 8 prosent. Vi mener derfor at det er lite sannsynlig at mer enn 10 prosent av eksporten av hel, fersk hvitfisk går direkte til konsum.

I norsk eksportstatistikk spesifiseres det ikke hvorvidt hel, fersk fisk er rund, sløyet med hode eller sløyet og hodekappet. Vi gjør beregningene som om all ikkefiletert fersk og fryst hvitfisk er sløyet og hodekappet. I den grad det foregår eksport av rund fisk vil våre beregninger derfor overestimere råstoffmengden noe. All eksport av fersk filet antas å være konsumferdige varer.

Ut fra dette eksporterte Norge i 1991 følgende mengder torsk, sei, hyse og blåkveite til (videre) bearbeiding i EFs fiskeindustri:

2958 tonn fersk torsk
19357 tonn fersk sei
2555 tonn fersk hyse
1489 tonn fersk blåkveite

2239 tonn fryst torsk
2607 tonn fryst sei
2658 tonn fryst hyse
12344 tonn fryst blåkveite

9409 tonn blokkfilet av torsk
8904 tonn blokkfilet av sei
2404 tonn blokkfilet av hyse
404 tonn blokkfilet av blåkveite

Til sammen 21121 tonn filet, tilsvarende omtrent 42242 tonn sløyet og hodekappet fisk.

Den forventede økningen i TAC i torskefisket skulle tilsi at Norge om noen år får en torskekvote som er minst dobbelt så stor som den opprinnelige kvoten for 1992 på 165 000

³ Dette gjelder innenfor gitte globalkvoter.

tonn. Kvoten for hyse ventes også å stige, mens kvotene for sei forventes å bli av samme størrelsesorden som i dag. Utsiktene for blåkveite er høyst usikre. Vi antar allikevel at eksporten i 1996 blir på dagens nivå.⁴

Det er grunn til å tro at størstedelen av veksten i fangst vil gå til eksport, både fordi det norske hjemmemarkedet er begrenset, og fordi etterspørselen etter fisk og fiskevarer antas å øke i EF (jf. diskusjonen i kapittel 1.2).

Den beregnede råstoffeksporten i 1991 tilsvarer omtrent 88 500 tonn sløyet og hodekappet fisk. En økning i torskeknoten på 165 000 tonn vil utgjøre omtrent 115 500 tonn sløyet og hodekappet fisk. Hvis vi antar at rundt 70 prosent av dette går til EF-markedet tilsvarer det 81 000 tonn. En økning i hyseknoten på 10 000 tonn vil etter samme forutsetninger gi en økt eksport til EF på 4900 tonn. Som tidligere antar vi at 10 prosent konsumeres fersk. Utfra dette anslår vi at den årlige eksporten av hvitfiskprodukter til EF i 1996 vil tilsvare omtrent 166 000 tonn råstoff (sløyet og hodekappet fisk), altså nær en fordobling av 1991-eksporten.

Anslagene for sammenhengen mellom råvareforbruk i sysselsetting i framstillingen av de forskjellige produktene er basert på opplysninger fra dansk fiskeindustri, to norske fiskeindustribedrifter og rapporten "Fiskeprodukter og arbeidsintensitet" (Gundersen, 1983).

I hvitfiskforedling har vi utført beregninger med følgende verdier på variablene:

1 Eksport av råstoff

- a 1991-nivå: 46 207 tonn sløyet og hodekappet, 21 121 tonn blokkfilet
- b antatt nivå i 1996, 166 000 tonn sløyet og hodekappet

2 Andel av råstoffet som foredles i Norge

- a alt
- b halvparten

⁴ Dersom eksporten av blåkveite kulle falle helt bort vil det redusere vårt anslag for råstoffeksport i 1996 med omtrent 9 prosent.

3 Foredlingsgrad

- a all foredling er produksjon av blokkfilet
- b all foredling er produksjon av graderte fileter
- c all foredling er produksjon av fiskepinner
- d all foredling er produksjon av ferdigretter

4 Sammenheng mellom råvareforbruk og sysselsetting i produksjonen

Blokkfilet: 72 tonn råvare per sysselsatt

Graderte fileter: 41 tonn råvare per sysselsatt

Fiskepinner: 32 tonn råvare per sysselsatt

Ferdigretter: 25 tonn råvare per sysselsatt

Dette gir grunnlag for følgende alternativer:

Alternativ 1, forutsetninger: 1a, 2a, 3a, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert blokkfilet av all norsk fersk eller fryst hvitfisk (unntatt fileter) som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 2, forutsetninger: 1a, 2a, 3b, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert graderte fileter av all norsk fersk eller fryst hvitfisk og blokkfrost filet av hvitfisk som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 3, forutsetninger: 1a, 2a, 3c, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert fiskepinner av all norsk fersk eller fryst hvitfisk og blokkfrost filet av hvitfisk som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 4, forutsetninger: 1a, 2a, 3d, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert ferdigretter av all norsk fersk eller fryst hvitfisk og blokkfrost filet av hvitfisk som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 5, forutsetninger: 1a, 2b, 3a, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert blokkfilet av halvparten av norsk fersk eller fryst hvitfisk (unntatt fileter) som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 6, forutsetninger: 1a, 2b, 3b, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert graderte fileter av halvparten av norsk fersk eller fryst hvitfisk og blokkfrost filet av hvitfisk som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 7, forutsetninger: 1a, 2b, 3c, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert fiskepinner av halvparten av norsk fersk eller fryst hvitfisk og blokkfrost filet av hvitfisk som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 8, forutsetninger: 1a, 2b, 3d, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1991 dersom den hadde produsert ferdigretter av halvparten av norsk fersk eller fryst hvitfisk og blokkfrost filet av hvitfisk som etter våre forutsetninger ble bearbeidet i EFs fiskeindustri.

Alternativ 9, forutsetninger: 1b, 2a, 3a, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer blokkfilet av all norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det gjøres fratrukk for antatt sysselsetting i dagens blokkfilet-produksjon for EF-markedet.)

Alternativ 10, forutsetninger: 1b, 2a, 3b, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer graderte fileter av all norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det

gjøres fratrekk for antatt sysselsetting i dagens blokkfiletproduksjon for EF-markedet.)

Alternativ 11, forutsetninger: 1b, 2a, 3c, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer fiskepinner av all norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det gjøres fratrekk for antatt sysselsetting i dagens blokkfiletproduksjon for EF-markedet.)

Alternativ 12, forutsetninger: 1b, 2a, 3d, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer ferdigretter av all norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det gjøres fratrekk for antatt sysselsetting i dagens blokkfiletproduksjon for EF-markedet.)

Alternativ 13, forutsetninger: 1b, 2b, 3a, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer blokkfilet av halvparten av norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det gjøres fratrekk for antatt sysselsetting i dagens blokkfiletproduksjon for EF-markedet.)

Alternativ 14, forutsetninger: 1b, 2b, 3b, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer graderte fileter av halvparten av norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det gjøres fratrekk for antatt sysselsetting i dagens blokkfiletproduksjon for EF-markedet.)

Alternativ 15, forutsetninger: 1b, 2b, 3c, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer fiskepinner av halvparten av norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det gjøres fratrekk for antatt sysselsetting i dagens blokkfiletproduksjon for EF-markedet.)

Alternativ 16, forutsetninger: 1b, 2b, 3d, 4

Beregnet økning i sysselsettingen i norsk fiskeindustri i 1996 dersom den produserer ferdigretter av halvparten av norsk hvitfisk som forventes å treffe EF-markedet i bearbeidet tilstand. (Det gjøres fratrukk for antatt sysselsetting i dagens blokkfiletproduksjon for EF-markedet.)

Beregningsresultatene er presentert i tabell 6.3.1 og 6.3.2.

6.3 Konklusjon

Våre beregninger av sysselsettingspotensialet ved egen foredling av dagens råstoffeksport viser at produksjonen i 1991 kan gi grunnlag for opptil 8300 nye arbeidsplasser innen foredling av laks og hvitfisk. Tilsvarende potensiale i 1996 gir grunnlag for inntil 9800 nye arbeidsplasser. Maksi-

Tabell 6.3.1 Beregnet økning i sysselsetting ved økt bearbeiding i norsk hvitfiskforedling 1991. Antall arbeidsplasser, avrundet til nærmeste hundre

		HJEMMEFØREDLING	
		ALT	HALVPARTEN
FØREDLINGSGRAD	BLOKKFILET	ALTERNATIV 1 600	ALTERNATIV 5 300
	GRADERTE FILETER	ALTERNATIV 2 1600	ALTERNATIV 6 800
	FISKEPINNER	ALTERNATIV 3 2200	ALTERNATIV 7 1100
	FØRDIGRETTER	ALTERNATIV 4 3000	ALTERNATIV 8 1500

maltallene innebærer nesten en fordobling av dagens sysselsetting i fiskeindustrien. Vårt råstoffgrunnlag gir altså grunnlag for en fiskeindustri av en helt annen størrelse enn dagens.

Beregningsresultatene bygger på ulike produksjonsanvendelser og ulik grad av egen råstoffbearbeidning. Det minst ambisiøse alternativet er altså ikke noe minimumsanslag. For å skape 1800 nye arbeidsplasser i norsk fiskeindustri må norsk fiskeindustri ta hjem halvparten av råstoffeksporten i 1991 av laks og hvitfisk til EF. Laksen forutsettes anvendt til 50 prosent røking og 50 prosent filetering, mens hvitfisken går bare til blokkfiletproduksjon.

Det mest ambisiøse alternativet kan derimot tolkes som et maksimumsalternativ. For å skape 8300 nye arbeidsplasser i fiskeindustrien må norsk fiskeindustri ta hjem hele råstoffeksporten i 1991 av de aktuelle fiskeslagene. All laksen må røkes, mens all hvitfisken forutsettes anvendt i produksjon av ferdigretter.

Tabell 6.3.2 Beregnet økning i sysselsetting bearbeidning i norsk hvitfiskforedling 1996. Antall arbeidsplasser, avrundet til nærmeste hundre

		HJEMMEFØREDLING	
		ALT	HALVPARTEN
FOREDLINGSGRAD	BLOKKFILET	ALTERNATIV 9 1700	ALTERNATIV 13 900
	GRADERTE FILETER	ALTERNATIV 10 3500	ALTERNATIV 14 1700
	FISKEPINNER	ALTERNATIV 11 4600	ALTERNATIV 15 2300
	FERDIGRETTER	ALTERNATIV 12 6100	ALTERNATIV 16 3000

Mellom disse ytterpunktene i våre beregninger kan det konstrueres en rekke kombinasjoner. La oss ta et eksempel: Dersom vi tar hjem halvparten av lakseråstoffet og fordeler det med en halvpart på røking og en halvpart på filetering skapes det 1500 nye arbeidsplasser. Samtidig tar vi hjem hele hvitfiskråstoffeksperten og fordeler det likt på produksjonsanvendelsene blokkfilet, graderte fileter, fiskepinner og ferdigretter. Dette gir grunnlag for 1850 nye arbeidsplasser innen hvitfiskforedling. Dette alternativet summerer seg dermed til 3350 nye arbeidsplasser.

På samme vis kan man konstruere en mengde kombinasjoner av foredlingsgrader og råvareutnyttelse. Fangst- og oppdrettsprognosene kan også varieres hvis nødvendig. En ytterligere raffinering av beregningene er også mulig ved å spesifisere produksjonsanvendelsene mer detaljert.

I første kapittel reiste vi spørsmålet: Hvilket bidrag kan fiskerinæringen gi til en revitalisering av norsk industri. Svaret er åpenbart at dette bidraget kan bli stort. Allikevel er det nødvendig å ha et kritisk forhold til de ovennevnte beregningsresultatene.

Hva sier egentlig disse tallene?

For det første er det igjen nødvendig å understreke hvilke forutsetninger som ligger til grunn for beregningene. Endrer vi forutsetningene, endres resultatene. Vi påstår derfor *ikke* at de tallene for sysselsettingspotensialet vi har kommet fram til er de mest realistiske eller sannsynlige. Beregningenes viktigste og nyttigste egenskap er at de viser sammenhengen mellom endringer i forutsetninger og sysselsettingspotensialet. Et eksempel; beregningene for hvitfisk viser hvor følsom sysselsettingspotensialet er for endringer i produkt-sammensetning. Produksjon av ferdigretter krever fem ganger så stor innsats av arbeidskraft som produksjon av blokkfilet. Dette er ikke ny kunnskap for næringens aktører. Det nye i dette prosjektet er at vi tallfester sysselsettingsvirkningene for norsk fiskeindustri ved alternativ tilpasning av produksjonen.

De nøkkeltallene vi bruker i forholdet mellom råstoffforbruk per sysselsatt er gjennomsnittsbetraktninger. Blokkfiletproduksjon er for eksempel ingen enhetlig produksjon. Våre resultater er derfor følsomme for kvaliteten på og endringer i disse nøkkeltallene.

For det andre har vi ikke lagt inn noen endring i arbeidsproduktiviteten. En vekst i norsk fiskeindustri vil sannsynligvis måtte skje med relativt mer innsats av kapital enn arbeidskraft i forhold til dagens produksjon. Dette forholdet bidrar til å redusere sysselsettingspotensialet i forhold til beregningsresultatene. På den annen side er det grunn til å anta at kapasitetsutnyttelsen i norsk fiskeindustri er relativt svak. En forbedret kapasitetsutnyttelse og eventuelt økt driftstid i produksjonsanleggene vil i første omgang ikke kreve omfattende investeringer men gi umiddelbare sysselsettingsvirkninger.

For det tredje har vi ikke vurdert mulighetene norske aktører har til å selge det nye foredlingsvolumet på markedet. Dette vil avhenge av norske fiskeindustribedrifters konkurransedyktighet i forhold til utenlandske bedrifter, og dessuten av utviklingen i etterspørselen etter og tilbudet av fisk. Utviklingen i konsumet av fisk sammen med den vanskelige situasjonen i flere av verdens viktige bestander av konsumfisk bidrar til å bedre avsetningsmulighetene.

For det fjerde har vi forutsatt at tilgangen på arbeidskraft er tilfredsstillende. På bakgrunn av ledighetstallene for 1992 kan dette være rimelig, men vi kjenner også til bedrifter som har problemer med å rekruttere kvalifisert personale.

Den tredje og fjerde innvendingen dreier seg om hvilke hindringer som må overvinnes for å realisere potensialet. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 7 og 8.

Våre beregninger begrenser seg til laks og hvitfisk. Dette utgjør 74 prosent av eksporten til EF. De resterende 26 prosent av eksporten (2,3 milliarder kroner) inneholder ganske sikkert også råvareeksport. Vi har imidlertid ikke grunnlag for å anslå råvareandelen.

Samlet sett er det vår oppfatning at vi har vært rimelig nøkterne i beregningene av sysselsettingspotensialene. På bakgrunn av at vi bare har behandlet 76 prosent av EF-eksporten vil vi bli overrasket om ikke potensialene er større enn hva vi har antydnet. Videre undersøkelser er påkrevd for å nyansere produksjonsalternativene og inkludere den utelatte eksporten.

Indirekte sysselsettingsvirkninger

Vi redegjorde ovenfor for aspekter som kan bidra til å overestimere og/eller gjøre det vanskelig å realisere sysselsettingspotensialet. På den annen side vil en økt aktivitet i norsk fiskeindustri skape en etterspørsel etter arbeidskraft som ikke inngår i den direkte produksjonen og er knyttet til størrelsen på produksjonen.

Dersom en bedrift øker produksjonen vil den ha større behov for emballasje, andre råvarer, regnskapstjenester, rengjøring, konsulenttjenester, transport og annet. De tjenestene som kjøpes av bedriften på markedet er ikke med i våre sysselsettingsberegninger og kommer derfor i tillegg. Av tabell 7.3.1 går det fram at råvarekostnader utgjorde 79 prosent av fiskeindustriens vareinnsats. 21 prosent gjenstår altså til øvrige produkter og tjenester. En økt aktivitet vil øke etterspørselen også etter den øvrige vareinnsatsen – til glede og nytte for øvrig næringsliv.

Økt sysselsetting vil også styrke etterspørselen etter varer og tjenester siden avlønningen i fiskeindustrien ligger over arbeidsledighetstrygden (multiplikatorvirkninger). Det offentlige styrker også sine finanser ved økte skatteinntekter og bortfall av trygdeutbetalinger.

Størrelsen på de indirekte virkningene er det vanskelig å beregne. En slik beregning ligger også utenfor rammen av dette prosjektet. Men at en økt aktivitet i fiskeindustrien også vil skape økt etterspørsel etter arbeidskraft i andre næringer er det ukontroversielt å fastslå.

Kapittel 7 Hindringer for økt norsk foredling

Norsk fiskeindustri må være konkurransedyktig både på råvaremarkedet og ferdigvaremarkedet. Dette stiller krav til produksjonsapparat, kompetanse og markedsadgang. Industrien må dessuten ha tilgang til kapital, arbeidskraft og andre innsatsfaktorer til konkurransedyktige priser. I dette kapittelet skal vi drøfte enkelte sentrale faktorer som kan ha betydning for norsk fiskeindustriens mulighet til en bedre utnyttelse av råstoffgrunnlaget.

7.1 Eierstruktur og kapitaltilgang

Dagens produksjonsapparat er i stor grad tilpasset et eksportmarked for fiskevarer med lav bearbeidingsgrad. Omlegging til produksjon av varer med høyere bearbeidingsgrad vil kreve store investeringer. Svak lønnsomhet og lav egenkapitalandel i store deler av industrien tilsier at behovet for kapitaltilførsel er stort. Lønnsomhets- og egenkapitaltallene er imidlertid gjennomsnittsstørrelser. Det finnes også lønnsomme norske fiskeindustribedrifter.

Det foregår en stadig konsentrasjon på eiersiden i norsk fiskeindustri. Interessen fra annen norsk næringsmiddelindustri har foreløpig vært liten. Orklas engasjement i Frionor er et unntak, men investeringen er ikke nødvendigvis et resultat av et ønske om å satse på fiskeindustrien. Frionor har et godt utbygd internasjonalt markedsføringsapparat som er interessant for Orkla, og har dessuten et varespekter som gjør at Orkla og Frionor sammen kan tilby et bredere produktutvalg enn hva Orkla kan tilby alene.

En betingelse for at norsk fiskeindustri skal øke utnyttelsesgraden av råstoffet er at industrien er attraktiv som inves-

teringsobjekt. Dette fordrer bedre lønnsomhet. Fiskeindustrien må, som nevnt i kapittel 1, kjempe om råvarene, men kampen om kapitalen er kanskje vel så viktig. Disse spørsmålene henger også nøye sammen. Norges gunstige posisjon som råvarebesitter kan utnyttes i kampen om kapitalen.

Utenlandsk kapital har vært og er et viktig virkemiddel for å bygge ut industriell næringsvirksomhet i Norge¹. Utenlandsk næringsmiddelkapital kan også bidra til å knytte fiskeindustrien til det internasjonale ferdigvaremarkedet; det vil si de store internasjonale detaljistkjedene som i stadig økende grad dominerer det europeiske markedet.

Det avgjørende for norsk fiskeindustri og sysselsetting i denne sammenhengen er om utenlandsk eierskap generer ny aktivitet i Norge eller om det bidrar til å trekke råvarer ut av landet for foredling nærmere markedene. Her ligger den nasjonale næringspolitiske utfordring for nittiårene; hvordan tiltrekke seg investorer – nasjonale og internasjonale – og samtidig sikre at foredlingen foregår i Norge.

Enkelte vil hevde at en slik strategi innebærer å selge nasjonale ressurser til internasjonal storkapital. Dette er for såvidt hva vi også har gjort i utbyggingen av den norske kraftkrevende industrien i begynnelsen av dette århundret og ved utviklingen av oljeaktiviteten i senere tid. Det er også det vi gjør i dag ved vårt råvaresalg til europeisk fiskeindustri. Spørsmålet er til hvilke vilkår man selger; i hvilken grad gir vi fra oss nasjonal kontroll over arbeidsplasser og ressurser? I dag har vi nasjonal kontroll over ressursene, men ikke over de mange arbeidsplassene som ligger innenfor EF.

Vedvarende internasjonal råvareknapphet kan i seg selv føre til at den norske fiskeforedlingsindustrien blir mer attraktiv som investeringsobjekt for EFs næringsmiddelindustri. Det forsterkes dersom tollbarrierene nedbygges og

¹ Dette er grundig behandlet i en annen rapport fra "Norge som Industrinasjon"-prosjektet; *Kampen Om Kapitalen*, Kvinge, Langeland og Stokland, 1992.

etableringsadgangen lettes. Med tanke på sysselsettingseffekter er den mest interessante problemstillingen i denne sammenheng hvorvidt utenlandskeid industri vil legge opp til en mer arbeidsintensiv produksjon i Norge enn norskeid industri.

På kort sikt er det sannsynlig at EF-industrien vil sette mye inn på å skaffe tilstrekkelig råstoff til allerede eksisterende videreforedlingsanlegg, og derfor ønske å bruke norsk industri til produksjon av halvfabrikata. På litt lenger sikt kan det være produksjons- og emballeringskostnader å spare på å samle produksjonen på ett sted. På den annen side kan det være stordriftsfordeler å hente ved å kjøre ett stort videreforedlingsanlegg som henter råvarer og halvfabrikata fra flere mindre leverandører.

Det ser ut til å være en utbredt oppfatning at tendensen i det internasjonale distribusjonssystem for fisk tilsier at størstedelen av verdiskapingen vil finne sted i store fiskeindustri-bedrifter som er lokalisert tett ved de store markedssentra, og at denne utviklingen er mer eller mindre uavhengig av endringer i dagens tollbarrierer. (Se f.eks. David Symes, 1992). Symes framhever at de store fiskeforedlingsbedriftene i importlandene har en rekke fordeler i konkurransen med foredlingsbedriftene i eksportlandene. For det første har de inngående kjennskap til ferdigvaremarkedet gjennom nær kontakt med detaljistleddet. De har dermed mulighet til å foreta raske endringer i produksjonen i takt med svingninger i konsumentpreferansene. For det andre vil de ha gode forutsetninger for å ha lavere produksjonskostnader enn de nordiske produsentene, gjennom stordriftsfordeler, bedre kapasitetsutnyttelse fordi de kan bytte råstoff etter hva som måtte være tilgjengelig, og lavere priser og transportkostnader på øvrige ingredienser til ferdigretter. De store fiskeforedlingsbedriftene kjøper dessuten en økende andel av råvarene gjennom internasjonale fiskemeglere etter JIT-prinsippet og reduserer dermed lagerutgiftene.

Det fokuseres stadig på den betydning nærhet til fangstområdet har for foredlingsbedriftene, fordi kvaliteten på

produktene er sterkt avhengig av at råvarene er ferskest mulig ved ankomst til bedriften. Dette kan bli et viktig konkurransefortrinn for Norge.

Utsiktene til stabil råstofftilgang av tilstrekkelig omfang vil bli et avgjørende moment for plassering av ferdigvareindustrien. På dette punktet er situasjonen for lakse- og hvitfiskforedlere svært forskjellig. Produksjonen i oppdrettsnæringen kan justeres, og produksjonsvolumet kan dessuten med rimelig sikkerhet anslås for flere år framover. Norge står dessuten for rundt halvparten av verdensproduksjonen av oppdrettslaks, slik at det er vanskelig å tenke seg at råstofftilgangen skulle være bedre noe annet sted.² Bestandene av hvitfisk er det betydelig vanskeligere å styre, og fangstprognosene er beheftet med vesentlig større usikkerhet. Norske fangster av hvitfisk utgjør også en mye mindre andel av verdensproduksjonen enn det som er tilfelle med laks, for eksempel utgjorde norske torskefangster 16,5 prosent av samlet torskefangst i 1987 (Fisheries – Yearly statistics 1990, Eurostat).

7.2 Kapitalkostnader

Kapitalkostnadene kan splittes opp i to hovedkomponenter:

For det første er kapitalkostnader de faktiske renteutgiftene bedriften har. De vil avhenge av størrelsen på lånet, rentesats og skatteregler. Det siste året har renta i det norske pengemarkedet vært på linje med gjennomsnittsrenten for de valutaene som inngår i ECU (Nasjonalbudsjettet 1993). Høstens urolige valutamarked har imidlertid presset det norske rentenivået opp. Det er grunn til å tro at politikken med å knytte den norske kronen opp til ECU på sikt vil føre til at renteforskjellen overfor ECU vil bli redusert.

² Oppdrettslaks konkurrerer imidlertid til en viss grad med vill-laks.

Deler av fiskeindustrien nyter godt av DU-midler, som kan ses som en form for kapitalsubsidiert. Det norske skattesystemet har dessuten i stor grad bidratt til å redusere de reelle renteutgiftene.

For det andre kan det være kostnader forbundet med å binde egenkapital i en bedrift. Disse kostnadene (eventuelt gevinsten) kan regnes som differansen mellom den avkastningen bedriften gir og avkastningen på den beste alternative plassering av kapitalen.

Beregninger OECD har foretatt for 22 land viser at det i alle landene per 1 januar 1991 var gunstigere å finansiere realinvesteringene ved hjelp av lån enn med egenkapital. Ved en realrente på 5 prosent ble avkastningskravet til lånefinansierte realinvesteringer i Norge beregnet til 2,4 prosent, som er lavt sammenlignet med de andre landene i undersøkelsen. Det gjennomsnittlige avkastningskravet ved ulike finansieringsmåter ble for Norge beregnet til 6,8 prosent, som er høyt i forhold til de andre landene i undersøkelsen. Beregningene er imidlertid gjort med utgangspunkt i Norges tidligere bedriftsskattesystem. (Se for øvrig Kvinge, Langeland og Stokland 1992 s. 261-262.)

Gjennomsnittlig egenkapitalandel i norske fiskeindustriforetak med mer enn 50 ansatte var 11,1 prosent i 1988 (45 foretak) og 13,9 prosent i 1990 (til sammen 39 foretak). Figur 7.2.1 viser gjennomsnittlig egenkapitalandel i de 25 største fiskeindustriforetakene i noen av våre konkurrentland.

Den lave egenkapitalandelen i Vest-Tyskland svarer godt til et beregnet avkastningskrav til lånefinansierte realinvesteringer på beskjedne 0,6 prosent (OECD, 1992). Sammenligning av egenkapitalandelene i fiskeindustrien i Norge og andre land sier noe om soliditeten til fiskeforetakene, men er ikke nødvendigvis noe godt lønnsomhetsmål. Som vi har sett kan lav egenkapital være en rasjonell tilpasning til gitte rammebetingelser, i hvert fall på kort sikt.

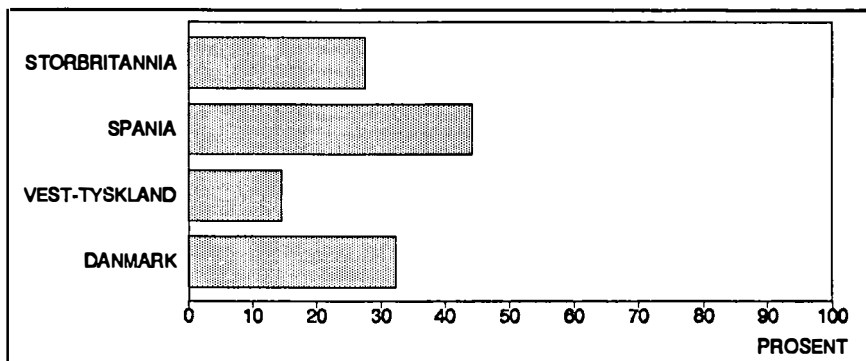
Den lave egenkapitalandelen i norsk fiskeindustri og det relativt lave avkastningskravet til lånefinansierte realinvest-

eringer tyder på at de reelle kapitalutgiftene i norsk fiskeindustri ikke har vært spesielt høye. Som nevnt avhenger imidlertid kapitalutgiftene også av nivået på investeringene. Dersom investeringene i Norge er høyere enn i tilsvarende produksjon i europeisk fiskeindustri, enten fordi investeringsbehovet reelt er større eller fordi det feilinvesteres, vil dette bidra til å svekke norsk fiskeindustri konkurransevne. Vi må derfor se nærmere på investeringsnivået i norsk fiskeindustri.

Investeringsnivået i norsk fiskeindustri målt i forhold til produksjonsverdi ser ikke ut til å være spesielt høyt i europeisk sammenheng (figur 7.2.2). Den lave bearbeidingsgraden i Norge skulle imidlertid tilsi at investeringsbehovet var lavere i Norge, siden produksjon av varer med lav bearbeidingsgrad generelt er mindre kapitalintensiv.

Investeringsstallene for Norge og EF er ikke direkte sammenlignbare, siden Eurostats statistikk omfatter foretak med minst 20 sysselsatte, og SSBs regnskapsstatistikk omfatter foretak med minst 50 sysselsatte. Med den kunnskap vi har om kvaliteten på investeringsstallene i regnskapsstatistikken har vi ikke grunnlag for å komme med entydige konklusjoner hverken om investeringsnivået i Norge eller om kapitalkostnadene i Norge sammenlignet med utlandet.

Figur 7.2.1 Egenkapitalandel, 1988. Gjennomsnitt for de 25 største fiskeindustri-foretakene i hvert land. Kilde Europe's 15 000 largest Companies 1990



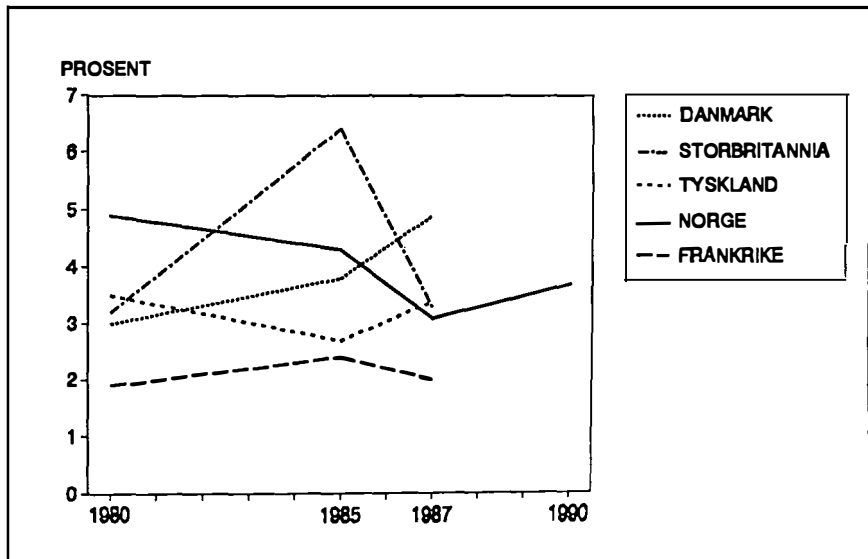
7.3 Råvarekostnader

Norsk fiskeindustri har i kraft av sin beliggenhet unik tilgang til fisk av høy kvalitet til lave priser. Reguleringen av førstehåndsomsetningen framheves imidlertid ofte som en alvorlig begrensning på industriens inntjeningssevne. I denne sammenheng er det imidlertid interessant å merke seg at dereguleringen av førstehåndsomsetningen både på Færøyene og på Island førte til økning i råvareprisene.

I dagens produksjon utgjør råstoffkostnadene en høy andel av samlede kostnader, og har dermed stor betydning for bedriftenes lønnsomhet. I 1989 utgjorde vareinnsatsen 76,3 prosent av bruttoproduksjonsverdien. Tabell 7.3.1 viser at utgiftene til vareinnsats domineres av råvarekjøp.

Ved en omlegging av produksjonen mot mer foredlete varer er det sannsynlig at en større andel av råvarene vil utgjøres av andre varer enn fisk. Prisnivået på mange land-

Figur 7.2.2 Investeringenes andel av bruttoproduksjonsverdi i fiskeforetak med minst 20 sysselsatte (Norge 50 ansatte). Kilder Eurostat/SSB regnskapsstatistikk



bruksprodukter er i dag betydelig høyere i Norge enn i EF. I prinsippet skal norske produsenter som eksporterer få kompensasjon etter RÅK-ordningen³ for forbruket av landbruksvarer dersom prisnivået i Norge skiller seg fra prisene i eksportmarkedet. Det er imidlertid forskjeller i de enkelte lands RÅK-ordninger, for eksempel kompenserer svenske myndigheter forskjellen mellom svensk pris og verdensmarkedspris på potetmel og melk til fiskebolleproduksjon. Norsk fiskeindustri får ikke slik kompensasjon (Gaute Egeberg, Næringsmiddelindustrien 8/92). Vi har ikke undersøkt i detalj hvordan RÅK-ordningen fungerer for fiskeindustrien. I skrivende stund er det sterk uro i norsk næringsmiddelindustri over hvilke ordninger det blir for RÅK innen EØS-avtalen.

Tabell 7.3.1 Ulike komponenters prosentvise andel av vareinnsats, 1989. Kilde Spesialkjøring fra SSB

Råvarer	79,0
Energiforbruk	2,6
Emballasje	5,9
Andre varer	1,3
Reparasjoner	1,9
Leiearbeid	1,7
Leie av Bygninger	0,9
Leie av maskiner	0,4
Andre kostnader	5,8
Egne reparasjonsarbeider	0,5

7.4 Lønnskostnader

Lønnskostnadene sto for 17,4 prosent av bruttoproduksjonsverdien i norsk fiskeindustri i 1989 (SSB Industristatistikk). Tilsvarende andeler i dansk, fransk, vest-tysk og britisk fiskeindustri samme år var henholdsvis 19 prosent, 16 prosent, 24 prosent og 16 prosent (Eurostat). Disse andelene

³ Råvarepriskompensasjon.

sier noe om lønnsnivåets betydning for bedriftenes lønnsomhet på kort sikt.

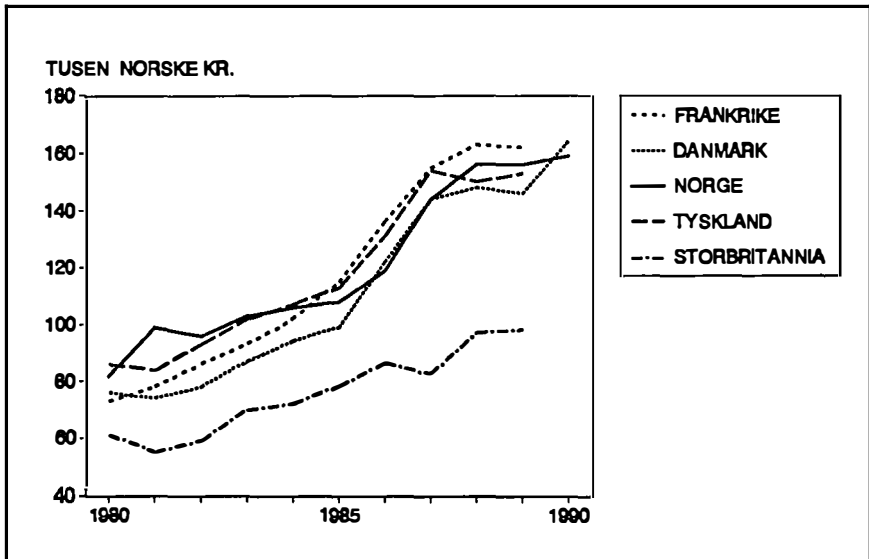
Figur 7.4.1 viser at arbeidskraftskostnader per sysselsatt i norsk fiskeindustri ligger på linje med Frankrike, Tyskland og Danmark. Storbritannia skiller seg ut med et markert lavere nivå.

Vi kan derfor fastslå at hverken nivået eller omfanget av lønnskostnadene i norsk fiskeindustri representerer noen vesentlig konkurranseulempe i forhold til våre utenlandske konkurrenter.

7.5 Stordriftsfordeler

Det kan være stordriftsfordeler knyttet til selve produksjonen og til administrasjon, distribusjon og markedsføring. I en rapport utført for EF-kommisjonen (The Cost of Non-Europe in the Foodstuffs Industry, Group Mac, 1988) rettes oppmerksomheten mot utviklingen i USA på åttitallet. Den

Figur 7.4.1 Arbeidskraftskostnader per sysselsatt i ulike land



rådende strategien i den nord-amerikanske (og etterhvert også den europeiske) matvareindustrien er å skaffe seg et størst mulig marked med et begrenset utvalg produkter. På den måten reduseres markedsføringskostnadene per enhet, og mulighetene legges til rette for å hente ut monopolfordeler.

Konsentrasjonsgraden i norsk fiskeindustri er lav i forhold til annen industri både med hensyn på produksjonensheter og eierskap (Steen, 1991). Konsentrasjonen på eiersiden ser ut til å øke mer enn på produksjonssiden. En forklaring på dette er at konkursrammede fiskeindustribedrifter gjerne kjøpes av aktører som allerede er etablert i bransjen (ref. Karsten Klepvik, FNL).

Konsentrasjonsgraden i EFs fiskeindustri – målt ved gjennomsnittlig omsetning i foretak med minst 20 ansatte – er også relativt lav.

Tabell 7.4.1 Gjennomsnittlig omsetning i fiskeindustrien. Millioner ECU Fiskeindustriforetak med minst 20 ansatte. Kilde Eurostat/FAFO

	Danmark	Frankrike	Tyskland	Storbritannia
1980	6,68	6,48	12,38	9,16
1985	12,43	9,79	19,68	13,93
1987	14,16	11,30	20,66	14,26
1989	13,30	11,51	21,02	17,19

Norske fiskeindustriforetak med minst 50 ansatte hadde i 1989 en gjennomsnittlig omsetning tilsvarende 16,3 millioner ECU. Disse sysselsatte til sammen 4633 personer. Norske fiskeindustribedrifter med minst 5 ansatte hadde samme år en gjennomsnittlig omsetning på 2,9 millioner ECU. Disse hadde en samlet sysselsetting på 9877 personer. Samlet sysselsetting i fiskeindustrien var 10319 personer i 1989.

Ettersom vi ikke har direkte sammenliknbar statistikk når det gjelder foretaksstørrelse er det vanskelig å si noe eksakt om hvordan de norske foretakene plasserer seg i forhold til EF-foretakene. Med disse dataene sammen med vår generelle

kunnskap om fiskeindustrien våger vi allikevel den påstand at de norske foretakene i gjennomsnitt i hvert fall ikke er større enn foretakene i våre nærmeste konkurrentland.

Gjennomsnittsstørrelse kan dessuten skjule mye nyttig informasjon. For norsk fiskeindustri er det kanskje vel så interessant å studere de største aktørene i markedet. Det er stor variasjon i bedrifts- og foretaksstørrelse innen fiskeindustrien både i Norge og i EF. Fiskeindustrien i EF er imidlertid mer integrert i øvrig næringsmiddelindustri. Dette har stor og økende betydning med tanke på markedsføring overfor et stadig sterkere konsentrert detaljistledd. Rahbekfisk, som er en av Danmarks største fiskeindustribedrifter, er et eksempel på dansk fiskeindustris integrasjon i næringsmiddelindustrien. Rahbekfisk eies av næringsmiddelkonsernet Foodmark, som igjen har MD Foods som en av sine største aksjonærer. Foodmark kjøpte for øvrig våren 1992 Nordkyn Products A/S i Mehamn. I Tyskland har Nordsee Deutche Hochseefischerei verdens største fiskeindustribedrift. Nordsee har en omsetning på rundt 15 milliarder norske kroner tilsvarende verdien av samlet norsk eksport av fisk, og er en del av næringsmiddelgiganten Unilever. Unilever har totalt en omsetning på rundt 250 milliarder kroner og er ett av verdens tre største konsemer innen mat og dagligvarer. Unilever har rundt en tredjedel av markedet for frossenfisk i Europa, og er dermed norsk fiskeindustris desidert største og mektigste konkurrent.

Vi kan dermed fastslå at norsk fiskeindustri ikke har stordriftsfordeler hverken på produksjon eller markedsføring i forhold til de største europeiske aktørene.

Det er trolig bare et fåtall av norske fiskeindustribedrifter som har potensiale til å drive internasjonal markedsføring av merkevarer. Det betyr ikke at de øvrige bedriftene ikke kan drive produksjon av høyt foredlete produkter, enten ved å knytte seg til andre produsenter, eller ved å inngå avtaler direkte med detaljistleddet om produksjon av varer under detaljistens merke.

7.5 Kompetanse

Norsk fiskerinæring har lang erfaring som leverandør av råvarer og halvfabrikata. Når det gjelder ferdigvarer og ferskfisk til konsum er erfaringen og kunnskapene vesentlig mindre. Torbjørn Trondsen ved Norges Fiskerihøgskole uttalte i et intervju med Landbrukssamvirket "Jeg vil si det så sterkt at vi ligger 30 år etter landbruket på ferskvarelogistikk og foredling" (Landbrukssamvirket, 5/92).

Selv med god tilgang på kapital, teknologi og et gunstig kostnadsnivå er det ikke gitt at man får det til. Det stilles store krav til bedriftenes kompetanse utover det rent produksjonstekniske, som språk- og kulturkunnskaper, lydhørhet overfor markedets ønsker, og ikke minst markedsføremes og ledelsens sosiale egenskaper og kontaktflate. Dette er faktorer som er svært vanskelige å måle virkningene av.

Språk- og kulturkunnskapenes betydning understrekes imidlertid av en undersøkelse av norske fiskeeksportselskapers uteetableringer. Undersøkelsen omfattet åtte eksportselskaper. De eksportselskapene som hadde liten erfaring med uteetablering valgte vertsland i EF ut fra de menneskelige ressursene som organisasjonen satt inne med i beslutningsperioden (Lovund, 1990).

En undersøkelse i 1987 (Jentoft 1987) viste at funksjonær-andelen i fiskeindustrien er svært lav. Andelen funksjonærer i prosent av antall ansatte var 10 prosent, til sammenlikning var tilsvarende andel i næringsmiddelindustrien totalt 27 prosent og i verkstedsbedrifter/kjemisk industri 31 prosent. Utdanningsnivået hos bedriftslederne i fiskeindustrien var svært lavt. Under 40 prosent hadde videregående skole, og under 10 prosent hadde økonomisk/administrativ eller teknisk utdanning utover ett år. Bare 48 prosent av bedriftslederne oppga å ha deltatt i kortvarige etterutdanningskurs.

Utdanningsnivået hos bedriftsledelsen har sammenheng med rekrutteringskanalene for disse jobbene. For det første har ledere i undersøkelsen lav turn-over. 44 prosent har vært i stillingene i mer enn 10 år. For det andre kom under 2

prosent fra stillinger utenfor fiskerinæringen. De fleste fikk lederstillinger gjennom internt opprykk. Flere hadde praksis som fiskere. Den typiske leder i norsk fiskeindustri fortøner seg ikke som noen typisk næringslivsleder hverken med hensyn til utdanning eller yrkesbakgrunn.

Tabell 7.6.1 Arbeidstakere i alder 16-74 år etter utdanning, prosent

Utdanningstype	2.kvartal 1986	2.kvartal 1991
Grunnskoleutdanning	54,0	43,1
Utdanning på videregående skolenivå I (10 år)	29,2	32,0
administrasjon og økonomi	7,0	7,0
industri, håndverk og teknikk	7,6	9,6
tjenesteyting og forsvar	5,9	6,1
jordbruk, skogbruk og fiske	0,8	1,2
Utdanning på videregående skolenivå II (12 år)	11,1	18,0
administrasjon og økonomi	2,3	4,0
industri, håndverk og teknikk	2,9	4,9
tjenesteyting og forsvar	0,6	1,2
jordbruk, skogbruk og fiske	0,5	1,1
Utdanning på universitets og høgskolenivå I	1,4	2,1
administrasjon og økonomi, samfunnsvitenskap og jus	0,5	0,9
naturvitenskap og teknikk	0,4	0,4
Utdanning på universitets og høgskolenivå II	0,4	0,8
administrasjon og økonomi, samfunnsvitenskap og jus	0,2	0,4
naturvitenskap og teknikk	0,2	0,2
Utdanning på universitets og høgskolenivå III	0,1	0,2
naturvitenskap og teknikk	0,1	0,1

Kilde: Upubliserte tall fra SSBs arbeidstakerstatistikk. Tallene har noe svakere kvalitet enn det som er vanlig for offentlig statistikk og har derfor ikke status som sådan.

Hvorvidt dette er en styrke eller en svakhet er det imidlertid vanskelig å avgjøre. Det kan være et problem på områder som internasjonalt salg og markedsføring på den annen side kan det også være fordeler med ledere som har praktisk erfaring i næringen og som ikke er preget av enkelte negative sider ved lederkulturen i norsk næringsliv.

Arbeidstakerstatistikken lar seg dessverre ikke splitte opp i ledelse og andre ansatte. Den gir allikevel en pekepinn om utdannelsesnivået hos ledelsen; bare 3,1 prosent av arbeidstakerne hadde utdanning på universitets/høgskolenivå i 2.kvartal 1991. 18 prosent hadde utdanning på videregående skole-nivåII, 4 prosent med fagfelt økonomi og administrasjon. Det er verdt å merke seg at dette er en kraftig forbedring fra 1986, da bare 1,9 prosent av arbeidstakerne i bransjen hadde utdanning på universitetsnivå, 11,1 prosent hadde videregående skole-nivåII, 2,3 prosent med fagfelt økonomi og administrasjon.

Det ser også ut til å være en svært lav andel faglærte arbeidere. 43,1 prosent har ingen utdanning utover ungdomsskolen. 9,6 prosent har ettårig utdanning innen industri, håndverk og teknikk, 4,9 prosent har treårig utdanning i tilsvarende fag.

Det er vanskelig å sammenligne nivå på menneskelige ressurser. Mulighetene til å forbedre kompetansen i norsk fiskeindustri bør allikevel være stor, også på ganske kort sikt, slik at eventuelle hull ikke behøver å få langvarige konsekvenser for norsk fiskeindustris konkurransevne. Dette stiller krav til aktørene i industrien med hensyn til rekruttering og kompetanseutvikling av eksisterende arbeidsstokk.

7.6 Tollbarrierer til EF-markedet

EF-markedets store og økende andel av markedet for norsk fisk har medført at tollbarrierene på foredelte varer til EF-markedet har hatt en sentral rolle i debatten om mulighetene for å redusere råvarepreget på norsk fiskeeksport. Tollsatsene

varierer med fiskeslag og bearbeidingsgrad. Eksempelvis tollsatsen på røkt laks som er 13 prosent, på fersk eller fryst oppdrettslaks er tollsatsen bundet til 2 prosent gjennom GATT-avtalen. Tollsatsen på hel, fersk torsk til konsum er 12 prosent, fryst hel torsk til konsum belastes med 15 prosent. Hel torsk til EFs fiskeindustri belastes med 3,7 prosent toll. Tollsatsen på fryste fiskefileter av torsk, hyse og sei er på 3 prosent⁴, mens fersk filet belastes med 18 prosent. Ferdigretter belastes med 18-22 prosent toll.

Gjennom GATT-avtalen er EF forpliktet til å gi en tollfri importkvote på 25 000 tonn tørrfisk, saltfisk og klippfisk av torsk, og til å tillate tollfri import av fersk, kjølt og rundfrossen sild, makrell og brisling i perioden 15 februar til 15 juni, dessuten en tollfri kvote på 34 000 tonn sild i den øvrige periode.

Utover dette er Norge tildelt tollfrie kvoter på 3900 tonn tørrfisk, 10 000 tonn saltfisk, 13 250 tonn klippfisk og 3000 tonn saltfiskfilet gjennom Preferanseavtalen mellom Norge og EF. Denne avtalen ble inngått i forbindelse med Spanias og Portugals innlemmelse i EF i 1986. Avtalen gir også Norge en kvote på 400 tonn foredlete produkter til 10 prosent toll. I tillegg gir EF såkalte autonome suspensjoner, dvs ekstra importkvoter til reduserte tollsatser.

Tollbarrierene har bidratt til å begrense norsk fiskeindustris muligheter til å selge foredlete varer til EF-markedet. I neste kapittel gjennomgår vi en del viktige endringer i tollbarrierer og andre handelshindringer som vil følge av ulike tilknytningsformer til EF.

⁴ EFs generelle tollsats for filet av saltvannsfisk er på 12 prosent. Den lavere satsen for norsk fisk er en del av de handelsmessige preferanser som Norge oppnådde gjennom det såkalte Fiskebrevet.

8 Nye rammebetingelser

Denne gjennomgangen framstiller en del av de faktiske endringer som inntreffer ved ulike tilknytninger til EF.

En analyse av hvilken *betydning* de ulike endringene vil kunne få for norsk fiskeindustri og fiskerinæring innebærer så mange vurderinger av til dels politisk art at det er umulig å utrede seg fram til en entydig konklusjon. Endringer i rammebetingelsene er allikevel så avgjørende for mulighetene til å realisere de potensialene vi har beregnet i kapittel 6 at en beskrivelse av de mest aktuelle endringene hører med i en drøfting av hvilke barrierer som må overskrides for å øke bearbeidingsgraden i norsk fiskeindustri.

EF har en dominerende posisjon som importør av norsk fisk. Selv om EF-landene sett fra eksportørens side er til dels svært ulike markeder, nyter de som importører de fordelene felles regelverk og tollbarrierer gir. På den annen side er Norge en stor leverandør til EF, som har betydelig underdekning av fisk. Ifølge EF-kommisjonens rapport 91 om EFs fiskeripolitikk har EF en underbalanse i handelen med fisk på 40 milliarder kroner, en underbalanse som er fordoblet på seks år. Det er dermed gjensidig avhengighet mellom partene; EF trenger Norge som fiskeleverandør, og Norge trenger EF som marked for fisk.

Hva slags vilkår for handelen partene forhandler seg fram til vil nødvendigvis avhenge av maktforholdet mellom dem. EFs tollregler har bidratt til å opprettholde råvarepreget på norsk fiskeeksport. Gjennom høye tollsatser på bearbejdet produkter har EF lyktes i å verne arbeidsplasser i egen fiskeforedlingsindustri.

Ved å tvinge eksportlandene til å forbli i sin rolle som råvareleverandører kan EF også styrke forhandlingsposisjonen til fiskekjøperne i EF. Store deler av råvarehandelen foregår på spotmarkeder, der bindingene mellom partene er

svake. Fersk, ubearbeidet fisk har meget begrenset holdbarhet, og selgeren er derfor avhengig av å selge fisken raskt, til den pris som måtte være mulig å oppnå.

Det er åpenbart at den enkelte fiskeeksportør har liten forhandlingskraft i forhold til EF. Dersom en skal nå fram må fangstledd, foredlingsindustri og eksportører opptre samlet. En måte å få til dette på er at myndighetene forhandler fram avtaler med EF som de norske aktørene pålegges å følge opp. EØS-avtalen er et eksempel på en slik avtale. Det kan diskuteres hvorvidt myndighetene har lyktes i å komme fram til en god avtale for Norges vedkommende. Gro Harlem Brundtland uttalte på Dagsrevyen 28 august 1992 at EØS-avtalen ikke er god nok for den norske fiskerisektoren.

EØS-avtalen er i skrivende stund godkjent både av det norske Storting og av Europaparlamentet. Den største usikkerheten knytter seg nå til resultatet av folkeavstemmingen i Sveits, men det kan bli et EØS også uten Sveits. Sannsynligheten for at EØS-avtalen blir virkeliggjort er dermed stor. Vi har likevel valgt å ta med de viktigste endringene i rammebetingelser som EFs indre marked vil medføre som et eget punkt, siden EØS-avtalen ikke er endelig godkjent av alle avtalepartene. Som det framgår av oversikten nedenfor vil dessuten de formelle krav til fiskeindustribedrifter og -eksportører være mer eller mindre de samme enten vi får en EØS-avtale eller ikke.

8.1 EFs indre marked

Det er fire sentrale rettsakter som regulerer produksjon og omsetning av fiskevarer i EF:

- Rådsforordning 76/103, om fastsetting av felles markedsnormer
- Rådskonferens 91/67 om akvakulturdyr og -produkter
- Rådskonferens 91/492 om skjell
- Rådskonferens 91/493 om fisk og fiskevarer.

EFs forordninger er å regne som EF-lover og er umiddelbart bindende for myndigheter og borgere i de enkelte medlemsland. Direktivene gjelder ikke som EF-lov, men pålegger medlemslandene å bringe nasjonalt lov- og regelverk i overensstemmelse med direktivets retningslinjer.

Dersom Norge ikke blir EF-medlem og EØS-avtalen (mot all forventning) skulle falle, vil Norge ikke være formelt bundet av EFs/EØS' regelverk. I rådsdirektiv 91/493 artikkel 10 heter det imidlertid: "Bestemmelsene vedrørende import av fiskerivarer fra tredjelande skal mindst svare til dem, der gjelder for produksjon og afsetning av fællesskabsvarer." I artikkel 11 framgår det at importbetingelsene skal fastsettes for hvert enkelt tredjeland.

Rådsdirektiv 91/493 om sunnhetsmessige betingelser for produksjon og omsetning av fiskevarer, inneholder en rekke krav til godkjenning og til virksomhetenes bygningsmessige og driftshygieniske standard. Det kreves at fiskeindustribedrifter skal godkjennes av "den kompetente myndighet" for å eksportere til EF, eller omsette innen EF. Dersom Norge ikke blir medlem av EF/EØS vil det være Kommisjonen som gir den enkelte bedrift godkjenning.

Avdeling for Kvalitetskontroll i Fiskeridirektoratet har gjennomgått innholdet i direktivet med sikte på å klarlegge om rådsdirektivet inneholder krav som ikke er dekket i norsk regelverk. Det konkluderes med at norsk regelverk i mange tilfelle er strengere formulert når det gjelder bygningstekniske krav, mens når det gjelder de driftshygieniske kravene vil EFs krav om interkontroll kreve aktiv tilpasning fra næringas side (Fiskeridirektoratet, 1992).

Fiskeridirektoratets rapport konkluderer forøvrig med at godkjenningsrutinene vil lettes dersom det er samsvar mellom norsk regelverk og EFs bestemmelser, og dersom norske myndigheter kan gi garantier eller dokumentasjon for at EFs bestemmelser følges.

De tekniske handelshindringene kan tenkes å bli større enn i dag for "tredjeland" i forhold til EF. EFs direktiv

91/493 om innførsel av fiskeprodukter fra tredjeland og 90/675 om import fra tredjeland kan medføre at det vil bli krevd kvalitetsattest fra Kontrollverket (Fiskeridirektoratet) for hvert fiskeparti som skal sendes til EF, og at hvert parti underkastes dokumentkontroll og identitetskontroll. Dette vil medføre merarbeid og forsinkelser i forhold til dagens ordning. Norske myndigheter håper at harmonisering av lovgivning og kontrollpraksis skal få Kommisjonen til å frafalle attestplikten, eventuelt godkjenne enkeltanlegg eller hele den norske fiskeindustrien under ett. I denne sammenheng er det aktuelt å innføre kvalitetssikringssystemer som vil kunne dokumentere at spesifiserte produktkrav er oppfylt. Kvalitetsstandardene i ISO-9000 serien beskriver de nødvendige krav til slike kvalitetssikringssystemer i bedriftene.

Gjennomføringen av EFs indre marked vil føre til bortfall av tidkrevende formaliteter ved hver *indre* grensepassering, noe som vil være en ubetinget fordel for norske fiskeeksportører. Det er antydnet at gjennomsnittshastigheten for en trailer på strekningen Danmark-Spania vil øke fra 30 km/t til 60 km/t (Arve Thorvik, NHO, Aftenposten 20/6-92).

8.2 EØS-avtalen

Handelshindringer

EØS-avtalen innebærer bortfall av toll på fersk og fryst torsk, hyse, sei, kveite og blåkveite, og på fersk filet av disse fiskeslagene. Tollen faller også bort for saltfiskfilet, tørrfiskfilet, saltet torsk, tørrfisk av torsk, kaviaretterligninger og fryst, panert filet. For andre fiskeprodukter nedtrappes tollene med 14 prosent hvert år fram til 1997. Dette innebærer at tollsatsene i 1997 vil utgjøre 30 prosent av dagens nivå. Tollreduksjonene gjelder ikke laks, makrell, sild, reker, kamskjell og sjøkreps. Disse artene omfattes ikke av EØS-avtalen.

I kapittel 5.1 presenterte vi en liste over fiskeprodukter som dansk fiskeindustri framstiller (delvis) på grunnlag av norske råvarer. Tabellen nedenfor viser hvilke endringer i tollsatser EØS-avtalen vil innebære for disse produktene.

Tabell 8.2.1 Endring i tollsatser med EØS-avtalen, satser i prosent

	Tollsatser pr. 1.1.92	Tollsatser fra 1.1.97
Røkt laks	13	13
Fryst filet av torsk	3	0,9
Fryst filet av sei	3	0,9
Fryst filet av hyse	3	0,9
Fryst filet av blåkveite	3	0,9
Fryst, panert filet av torsk, sei eller hyse	3	0
Ferdigretter	20	6 ¹

Tollreduksjonen på ferdigretter er på hele 14 prosent. Dette bidrar nødvendigvis til å lette adgangen til EF-markedet, men den gjenstående toll på 6 prosent vil være en alvorlig klamp om foten i et tøft marked. De øvrige endringene i tollsatsene vil neppe få avgjørende betydning for eksportmulighetene for disse produktene. Den viktigste endringen vil trolig være at tollsatsen på fersk filet av torsk, sei og hyse på 18 prosent forsvinner.

Norge har i EØS-forhandlingene reservert seg mot EFs grensekontrollpraksis. Som svar på dette har EF trukket veterinærkontrolldirektivene ut av EØS-avtalen. Dette medfører at EF vil ha frihet til å fastsette de krav som skal stilles om grensekontroll for norske fiskevarer ved import til EF/EØS. EØS-avtalen gir derfor ingen garanti for at kravene til attestasjon av hvert vareparti frafalles. (Jf. avsnittet om EFs indre marked.)

¹ Tollreduksjonen gjelder ikke produkter av laks, sild, makrell eller reker.

Det er foreløpig uklart hvilken betydning opprinnelse-reglene i EØS-avtalen vil få for norsk eksport av russertorsk til EF. Usikkerheten knytter seg både til tolkningen av EØS-avtalen, og til hvorvidt dagens praksis er i strid med gjeldende avtaler.

I Fiskeridepartementets budsjettforslag for 1992 står det under kapittel 5.4 Strategier framover blant annet: "Et annet viktig resultat av en EØS-avtale vil være at den gir beskyttelse mot EFs antidumpinglovgivning." Dette utsagnet har vist seg å være litt for optimistisk. EØS-avtalen gir ingen garanti mot antidumping tiltak overfor fisk og fiskevarer. (Handelsministerens fordrag for Norges Fiskarlag, Trondheim, 12 mars 1992.) Det har sammenheng med at EFTA-landene ikke ønsket å overta EFs regelverk innenfor fiskerisektoren. Det blir dermed noe større usikkerhet i rammevilkårene for handelen med fisk og fiskevarer enn i handelen med industrivarer, der felles regelverk borger for identiske konkurransevilkår for EØS-landene.

Offentlig regulering

EØS-avtalen innebærer at all konkurransevridende støtte til fiskerisektoren må avvikles. I følge den norske handelsministeren er imidlertid EFTA reglene for statsstøtte strengere enn EFs tilsvarende regler. EØS-avtalen vil dermed ikke medføre noen nedbygging av statsstøtten utover det som Norge har gått med på i EFTA fra 31 desember 1993. (Handelsministerens foredrag for Norges Fiskarlag, 12 mars 1992). På den annen side kan man ikke se bort fra at EFTA-avtalen bærer preg av en viss EF-tilpasning. Generelle overføringer til områder med spredt bosetting er eksplisitt tillatt i EØS-avtalen.

Lovgivning som gjelder markedsordningen i fiskerisektoren skal ifølge EØS-avtalen endres for ikke å vri konkurransen. For Norges vedkommende medfører dette blant annet at salgslagene mister retten til å godkjenne fiskekjøpere, og at utenlandske fiskefartøyer skal ha samme

betingelser ved levering i norsk havn som norske fartøyer. Avtalen sikrer imidlertid avtalepartene rett til å "nekte ilandføring av fisk av en fiskebestand av felles interesse dersom det foreligger alvorlig uenighet om forvaltningen av den" (EØS-avtalen Protokoll 9, artikkel 5). I dag må utenlandske fartøyer ha dispensasjon for all landing av fisk i norsk havn, men reglene praktiseres svært liberalt. Lovendringene er lagt fram i Ot.prp.nr. 61, 1991-92. Der foreslås det også å oppheve tilvirkernes monopol på annenhåndsomsetningen av klippfisk, saltfisk og tørrfisk. Salgslagene beholder imidlertid sitt monopol på førstehåndsomsetningen av fisk. Endringene ble lagt fram på en pressekonferanse 7 mai i år, der daværende fiskeriminister Oddrun Pettersen sa at endringene først og fremst skal gi bedre vilkår for norsk fiskeforedlingsindustri (Klassekampen 8 mai 1992).

Adgangen til investeringer og etableringer i fiskeindustrien vil bli den samme for alle EØS-borgere. Norge og Island får imidlertid et varig unntak mot utenlandske investeringer i norsk og islandsk fiskeflåte. For Islands vedkommende gjelder unntaket også fiskeindustrien.

EF prisregulerer visse fiskeslag. Ordningen omfatter omtrent 70 prosent av landingene i EF. Dersom importprisen ligger under den fastsatte referanseprisen i mer enn tre dager kan EF vedta at referanseprisen skal gjelde som minste importpris. Fra 1 desember 1991 til 31 mai 92 satte EF minsteimportpris på norsk laks. Minsteimportprisen lå 5-10 prosent over markedspris i EF. Norske oppdrettere ønsket en forlengelse av ordningen, mens eksportører av fersk laks organisert i FNL ønsket at ordningen skulle opphøre (Aftenposten 25 mai 1992). EØS regulerer ikke referansepriser eller minsteimportpriser og gir heller ingen avklaring av bruken av EFs antidumpingbestemmelser. Det er imidlertid tvilsomt om GATT tillater minste importpriser som ikke er knyttet til innenlandsk markedsregulering. GATT aksepterer på den annen side såkalte "safeguard measures", det vil si tiltak for å beskytte et land i situasjoner som representerer en alvorlig

trussel mot landets økonomi. Japan og EF har i Uruguay-runden gått klart mot forslag om en sektorløsning for fisk som skulle medføre redusert beskyttelse mot import, og det ligger derfor ikke an til at GATT-forhandlingene resulterer i en ytterligere liberalisering av verdenshandelen med fisk. De generelle bestemmelsene i det siste forslaget til avtaletekst vil allikevel kunne ha en viss betydning for handelen med fisk gjennom opprettelse av et bedre system for å løse tvister mellom medlemslandene, ved bestemmelser som vil gjøre det vanskeligere å misbruke antidumpingtiltak, og ved at det vil bli vanskeligere å bruke regelverket om spesielle beskyttelsestiltak (Paulsen, 1992).

Ressursadgang

I EØS-forhandlingene har det vært et sentralt krav fra EFs side at eventuelle tolllettelser på fisk og fiskevarer måtte knyttes til økt fiskeadgang for EF i EFTA-landenes farvann. EF er langt fra selvforsynt med fisk, og har dessuten en overkapasitet i fiskeflåten på anslagsvis 40 prosent. Dette gjør norske fiskeressurser svært attraktive for EF.

EFs adgang til å fiske i den norske fiskerisone omtales ikke i selve EØS-avtalen, men har vært behandlet i de bilaterale forhandlingene om fiskerisamarbeid mellom Norge og EF. Forhandlingene har ledet fram til en avtale som ble godkjent i statsråd 15 mai 1992. Avtalen er en utvidelse av fiskeriavtalen av 1980 mellom Norge og EF, og gir EF-landene større kvoter på norsk arktisk torsk.

Avtalen av 1980 er et resultat av forhandlingene som ble innledet etter opprettelsen av Norges økonomiske sone i 1 januar 1977, og utvidelsen av EF-landenes fiskerisone til 200 nautiske mil fra samme dato. Partene skal i henhold til avtalen tillate fiskefartøy fra den annen part å fiske innenfor sitt fiskerijurisdiksjonsområde. Fisket begrenses til de årlige kvoter som hver av partene fastsetter for den annen part. Det skal tilstrebes verdimeessig balanse i det gjensidige fiske, noe som er oppnådd fra og med 1983 (St.prp. nr. 102 1991-92).

I henhold til avtalen av 15 mai 1992 skal EFs torskekvote i Norges økonomiske sone nord for 62. breddegrad fra og med 1993 være på 2,9 prosent av den totale fangst av norsk arktisk torsk. Denne andelen var på 2,14 prosent i 1991 og 2,5 prosent i 1992. Etter mange magre år er nå bestanden av norsk arktisk torsk på vei oppover, og Norge og Russland har blitt enige om å sette kvoten for norsk arktisk torsk til 300 000 tonn i 1992. I tillegg er det satt en kvote på 40 000 tonn norsk kysttorsk, som gir en samlet tillatt fangst (TAC) på 340 000 tonn. Norges andel av dette er på 165 000 tonn. En EF-andel på 2,9 prosent ville for 1992 tilsvare 9 860 tonn.

EF skal dessuten få en tilleggskvotestørrelsesorden:

1993	6 000 tonn
1994:	7 250 tonn
1995:	8 500 tonn
1996:	9 750 tonn
1997:	11 000 tonn

Avtalen om økningene i EFs kvoter bygger på gunstige prognoser for utviklingen av torskebestanden. I St.prp nr.102 nevnes en antatt TAC i 1997 på 700 000 tonn. Det vil gi EF en samlet kvote på norsk arktisk torsk på 31 300 tonn i 1997. På åttitallet var gjennomsnittet for EFs årlige kvote 11 000 tonn.

Det er tatt forbehold om at brå og omfattende endringer i bestandene vil kunne føre til at kvotene gjøres gjenstand for revurdering.

Etter 1997 skal tilleggskvoten fastsettes til gjennomsnittet av EFs årlige andel av TAC i årene 1993 til 1997. De økte torskekvotene skal kompenseres i fiskeribalansen i form av økte fiskemuligheter for norske fiskere i EFs fiskerisone. Det er foreløpig ikke avgjort hvilke arter som vil inngå i de økte norske kvotene i EF-sonen. Avtalen forutsetter at torskekvoten på 2,9 prosent av TAC skal kompenseres fullt ut, mens når det gjelder tilleggskvoten

” tar Norge til etterretning at Fellesskapet [...] vil ta tilbørlig hensyn til Fellesskapets behov for, på passende måte, å foreta en rimelig prioritering av fangstbehovet til Fellesskapets fartøy hva angår sentrale bestander i egne farvann. Fiskekvotene som blir tildelt Norge i henhold til denne ordningen, må hovedsakelig finnes i Fellesskapets farvann utenfor ICES-området IV”,

det vil si utenfor Nordsjøen, i områdene vest for 4° vest.

Norge forplikter seg også, på permanent basis, til å gi EF en kvote på 1500 tonn uer i den økonomiske sonen nord for 62. breddegrad. Uer-kvoten er utenfor fiskeribalansen, det vil si at Norge får ingen motytelse i form av kvoter i EF-farvann.

I St.prp.nr. 102 (1991-92) påpekes det at det utvidete ressursamarbeidet ikke er en del av EØS-avtalen. I avtalen om bilateralt fiskerisamarbeid (Avtale i form av brevveksling mellom kongeriket Norge og Det europeiske økonomiske fellesskap om fiskeriavtalen mellom kongeriket Norge og Det europeiske økonomiske fellesskap) heter det imidlertid:

” Denne brevvekslingen skal godkjennes av de kontraherende parter i samsvar med deres egne prosedyrer, og trer i kraft på den samme dag som Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) trer i kraft for Norges vedkommende.”

Selv om ”ressursamarbeidet” formelt ikke er en del av EØS-avtalen, er de to avtalene dermed knyttet sammen.

8.3 EF-medlemsskap

Dersom Norge blir EF-medlem vil tollbarrierene nødvendigvis bortfalle, eventuelt etter en periode med overgangsordninger.

Fiskeridirektoratet konkluderer i tidligere nevnte rapport (Fiskeridirektoratet, 1992) at det kreves få endringer for å tilpasse norsk lovverk til EFs bestemmelser omkring kvali-

tetsregler for fisk og fiskevarer. De viktigste endringene gjelder merkingsbestemmelser og krav om egenkontroll/-internkontroll i bedriftene.

Konkurransesvridende støtte vil måtte avvikles, det samme gjelder konkurransevidende markedsregulerende lovgivning, jamfør avsnittet om offentlig regulering ovenfor.

Det er delte meninger om hvilken betydning et EF-medlemskap vil få for norsk råderett over ressursene i det som i dag er Norges økonomiske sone. EFs felles fiskeripolitikk innebærer at medlemslandenes hav er felles EF-hav, men med nasjonale kvoter. Adgangen til å fiske den tildelte kvoten i et hvilket som helst område i det felles EF-havet er i dag begrenset av to restriksjoner; de nasjonale 12-mils fiskerisonene og den såkalte Shetlandskassen, der store fiskefartøy har begrenset adgang. Opprettelsen av Shetlandskassen tyder på at det er en viss forståelse i EF for at fiskeridistrikter i utkanten som har få eller ingen andre sysselsettingsmuligheter må få visse særrettigheter. På den annen side gjør den vanskelige ressursituasjonen og overkapasiteten i EFs fiskeflåte at norske fiskeressurser er svært interessante for EF, og det er grunn til å tro at EFs fiskerinasjoner vil presse på for å få større adgang til norske farvann. Peter Ørebech konkluderer forøvrig i boka "GATT-rett, EØS-rett eller EF-rett" (Ørebech, 1992) "Vi må følgelig kunne fastslå at det permanente EF-regime forutsetter ordninger der ressursallokering fullt ut skjer på fellesskapet hånd." Når det gjelder Shetlandskassen siterer Ørebech R.R Churchill i EEC fisheries law, 1987: betydningen av "the box is largely symbolic".

Det er grunn til å tro at norske myndigheter vil forlange en tilfredsstillende løsning på problemene med kvotehopping² og utenlandske oppkjøp av rederier med kvoterettigheter før et eventuelt norsk EF-medlemskap.

² Dvs. mulighetene for fiskefartøy fra ett medlemsland til å registrere seg i et annet medlemsland, for dermed å nyte godt av nasjonale kvoter.

EFs fiskefartøyer vil få full adgang til å lande fangstene sine i Norge. Dersom norsk fiskeindustri kan tilby konkurransedyktige priser for fisken vil råstofftilgangen kunne bedres. Tatt i betraktning den vanskelige råstoffsituasjonen er det grunn til å tro at konkurransen med EFs fiskeindustri blir hard.

8.4 Oppsummering

Uansett tilknytningsform til EF må norske produsenter som ønsker å selge fisk på EF-markedet forholde seg til EFs regelverk. Deler av regelverket er utformet på en slik måte at det vil kunne brukes som tekniske handelshindringer, også innenfor EØS. Med Norge som EF-medlem vil situasjonen bli en annen, men mulighetene til nasjonal kontroll med ressursene i havet er pr i dag uklare.

Det er store forskjeller i hvilke tollreduksjoner EØS-avtalen vil medføre for de produktene vi har studert. Det vil ikke bli tolletelser for røkt laks. Tollsatsene på frysede fileter av torsk, sei, hyse og blåkveite var i utgangspunktet lave i forhold til for eksempel røkt laks, og vil bli redusert med 2.1 prosent. Tollsatsen på 3 prosent på panerte fiskefileter blir fjernet. Disse reduksjonene representerer en bedring i konkurransevilkårene, men reduksjonene er såpass små at de neppe vil få dramatiske konsekvenser. Tollsatsen på ferdigretter reduseres fra 20 prosent til 6 prosent. Dette kan betegnes som en overgang fra det umulige til det vanskelige. Det er trolig reduksjonen i toll på fersk filet som får størst konsekvenser for norske fiskeprodusenters eksportmuligheter til EF.

Som vi var inne på i kapittel 7 er det en rekke andre faktorer som har betydning for norsk fiskeindustriens muligheter til å overta foredlingen av råstoffet som i dag eksporteres til EF. De viktigste av disse knytter seg til kapitaltilgang, kompetanse, stabilitet i råvareleveransene og integrasjon i øvrig industri. Disse faktorene er ikke uavhengige av

hverandre. En bedrift med stor kompetanse, gode kontakter og utsikter til stabile råvareleveranser vil stille sterkt i kampen om kapitalen. Kompetanse og kontaktnett kan etableres. Det er dermed grunn til å tro at råvaretilgangen vil bli et avgjørende moment for lokaliseringen av foredlingsindustrien. For hvitfiskindustriens vedkommende er det en rekke argumenter både for og mot ferdigvareproduksjon i Norge. Argumentene for produksjon i Norge dreier seg hovedsakelig om nærhet til fangstfeltene og kvalitet. Argumentene for produksjon innenfor EF dreier seg i stor grad om markedsnærhet og mulighetene til å alternere råstoffleverandører. Når det gjelder lakseforedling er bildet mer entydig. Norges dominerende posisjon som produsent av oppdrettslaks og forutsigbarheten i produksjonsvolumet gjør Norge til et svært egnet land for lakseforedling. Tollbarrierene til EF er imidlertid så høye at de vanskeliggjør produksjon av foredlete lakseprodukter for eksport til EF. Dette vil ikke endres av EØS-avtalen, men sannsynligvis av et fullt medlemskap. Vi påstår ikke dermed at Norge automatisk vil bli konkurransedyktig på røkt laks som følge av et EF-medlemskap. EF har et godt utbygd produksjonsapparat for røking, og konkurransen innad i EF er hard.

Både EØS-avtalen og fullt EF-medlemskap vil få betydning for hvilke virkemidler norske myndigheter kan benytte overfor fiskeindustrien. Det vil være meget komplisert å anslå de samlede virkningene dette vil få på rammebetingelsene for norsk fiskeindustri. En slik analyse vil også ligge utenfor dette prosjektets problemstilling og rammer.

Kapittel 9 Norsk fisk – norsk produkt?

Vi har i denne rapporten vist at potensialet for norsk fiskeindustri er stort. Særlig kan foredling av oppdrettsfisk utvikle seg til en betydelig industri dersom vi overvinner de barrierer som er beskrevet i kapittel 7 og 8. Det er dessuten er rekke fiskeslag som ikke er behandlet i rapporten. Av vår eksport til EF representerer de utelatte fiskeslagene 26 prosent – 2,3 milliarder kroner. Disse fiskeslagene representerer ganske sikkert også råvarer for EFs fiskeindustri. Råvareandelen av dette har vi ikke anslått. Videre kan vi ikke utelukke at deler av eksporten til ikke-EF land også er råvarer til disse landenes fiskeindustri. Disse to faktorene tilsier at potensialene vi presenterte i kapittel 6 kan være større.

9.1 Etter nedgang kommer oppgang?

Rapporten viser også at utviklingen i norsk fiskeindustri generelt har vært bekymringsfull. Svak lønnsomhet, svak soliditet, mange konkurser og overtakelser tyder på at store deler av næringen sliter tungt. På den annen side registrerer vi også at deler av industrien er på offensiven, enkeltforetak har vært aktive i restruktureringen ved oppkjøp og fusjoner. Det er også foretak som har omfattende investeringsplaner som vil medføre økt foredling. Kriseperioder innebærer derfor ikke bare elendighet. Et element av kreativ destruksjon (Freeman 1982 s. 134) finner vi også i fiskeindustrien. For å oppnå vekst må kapital overføres fra lavproduktive områder til produktive områder. Kapital brukes i denne sammenheng i vid forstand; dvs alle produksjonsressurser – også menneskelige. Framtiden for norsk fiskeindustri finnes ikke i

bedrifter med nedslitt produksjonsutstyr, liten kompetanse på ledelsessiden og begrensede ambisjoner om videreutvikling. Når disse bedriftene overtas av aktører med en annen kompetanse og andre ambisjoner dannes kanskje kimen til en ny utvikling.

Teorien sier at det er slik en saneringsprosess bør skje. Allikevel er det ikke alltid det som skjer. Dreyer (1986) viser i sin analyse av sterke og svake fiskeindustribedrifter i Nord-Norge at det oftest var anleggene med store investeringsløft bak seg som gikk konkurs på åttitallet. Dette skulle også innebære at disse bedriftene hadde nyere produksjonsmidler og/eller bygningsmasse enn gjennomsnittet. Mange av disse bedriftene nedlegges imidlertid ikke, men overtas av andre fiskeindustriforetak som med en forbedret gjeldssituasjon (og kanskje bedre kompetanse og nettverk) kan ha bedre forutsetninger for lønnsom drift. Den saneringsprosessen og de økonomiske problemene norsk fiskeindustri opplever er kanskje ikke unike? Det kan være nyttig å ta temperaturen på dansk fiskeindustri.

9.2 Lønnsomhet i dansk fiskeindustri

Vi har særlig konsentrert oppmerksomheten rundt dansk fiskeindustri. Ideelt burde vi også undersøkt tysk, fransk og britisk fiskeindustri. Prosjektets rammer ga imidlertid ikke mulighet til dette. Vi valgte ut dansk fiskeindustri på bakgrunn av antagelsen om at dansk fiskeindustri var en betydelig importør av norske råvarer. Antagelsen vår stammer fra samtaler med aktører i næringen, offentlig debatt og EØS-innstillingen til Stortinget referert i kapittel 1. Dette viste seg å være tilfelle for laks, men ikke for torsk.

I presentasjonen av dansk fiskeindustri la vi hovedvekten på data som kunne belyse dens rolle som forbruker av norske råvarer. Ved siden av å være kunde i norsk fiskerinæring er den også en konkurrent. I den sammenheng er det interes-

sannt å merke seg at den økonomiske situasjon også i dansk fiskeindustri er svak.

Følgende sitater fra årsberetningen til Danmarks Fiskeindustri-og Eksportforening kan vi la stå som uttrykk for hvordan danske aktører selv tolker situasjonen:

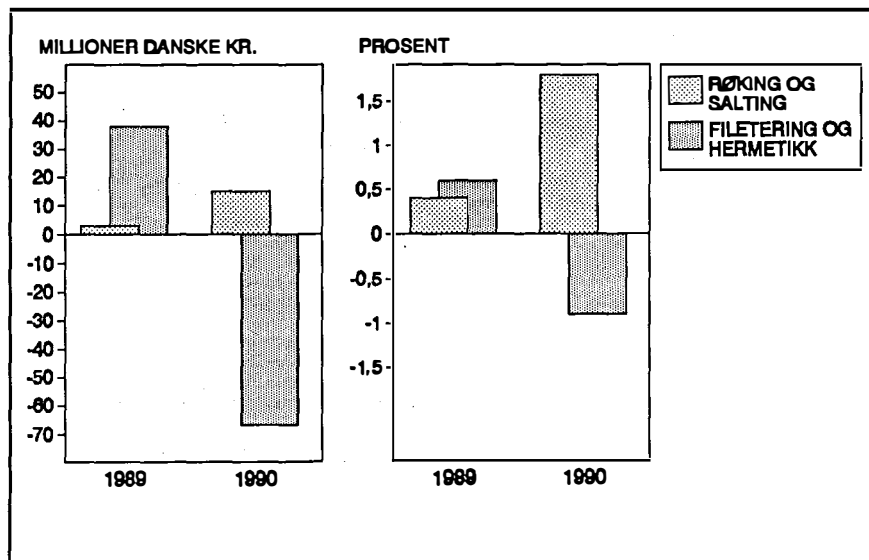
” Det mest markante i tallene er, at et kritisk lavt overskud i 1989 på 0,6 prosent af omsætningen er blevet til et underskud i samme størrelsesorden. En tommelfingerregel i branchen siger, at et overskud på 3-4 prosent af omsætningen er tilfredsstillende.

...

At overskuddet er blevet til et underskud skyldes nok især, at råvareomkostningerne er steget fra 71,3 prosent til 72,1 prosent af omsætningen. Denne tendensen dokumenterer formentlig, at råvaremængden i stadig stigende omfang har tvunget virksomhedene til at købe ind efter den filosofi, at det trods alt er billigere at købe råvarer for dyrt end at lade produktionen ligge stille.

...

Figur 9.2.1 Overskudd i dansk fiskeindustri i millioner danske kroner og prosent. Kilde Regnskabstatistikk for industrien 1990. Danmarks Statistik



Vi ved imidlertid også, at den omlægning i form af indskrænkninger, lukninger, fusioner, konkurser m.m. som tallene tydeligt viser måtte komme, har taget fart i 1991, men alt tyder på, at omstruktureringen vil fortsætte i mindst samme tempo et par år endnu, eftersom den stagnation, der har været i den samlede produktion i 1991, næppe kan undgå at udvikle sig til et decideret fald i 1992, hvor den hidtil forløbne del af 1992 har været katastrofal dårlig med hensyn til råvaretilgangen (mer end halvering i forhold til sidste år) for den vigtigste industri, torskeindustrien.”

Selv om talsmenn for næringsorganisasjoner ofte bruker kraftige ord for å beskrive vanskelighetene i egen næring, viser tallene at karakteristikene i årsberetningen ikke er overdrevne. Dansk fiskeindustri er i en omfattende restrukturingsprosess. Aktører som ikke har økonomisk evne til å skaffe seg råvarer og/eller allianser til aktører som har tilgang til disse vil ikke overleve lenge.

9.3 ”... , men andres ulykke er heller ikke å forakte”

Situasjonen i dansk fiskeindustri er en fattig trøst for norsk fiskeindustri. Likevel er det verdt å merke seg at heller ikke dansk fiskeindustri har noe godt utgangspunkt for framtidens konkurranse. Riktignok er de innenfor tollmurene, men disse blir i 1993 redusert på viktige fiskeslag. Norsk fiskeindustri står ikke overfor en veltrimmet, solid industri med mengder av ressurser til markedsføring og produktutvikling. Som for Norge er dette gjennomsnittsbetraktninger. Det forhindrer ikke at enkelt foretak kan disponere ressurser, kompetanse og viktige allianser.

Norsk fiskeindustri har dessuten flere konkurrenter. Fiskeindustrien i Storbritannia er i rask vekst. Tyskland har også en stor fiskeindustri, til tross for små egne fangster. Tysklands største fiskeindustribedrift har i motsetning til de

fleste andre i næringen klart å tjene penger de siste årene; i 1991 var inntjeningen på rundt 10 prosent. Også Nordsee/-Unilever er imidlertid avhengig av importert råstoff.

Årsberetningen fra Danmarks Fiskeindustri- og eksportforening framhever særlig råstoffsituasjonen. Denne utpekes til hovedfaktoren bak underskuddet. Disse vurderingene underbygger vår argumentasjon innledningsvis i denne rapporten: Kampen om råvarene vil være sentral i internasjonal fiskeindustri. Dette forholdet gjør norsk fiskerinæring mer attraktiv for utenlandske aktører. Siden man i henhold til EØS-avtalen ikke får lov å kjøpe seg inn på fangstleddet; hvorfor ikke kjøpe seg inn på foredlingsleddet. Det kan være et bedre utgangspunkt for kampen om råvarene. Foodmarks omtalte oppkjøp av Nordkyn Products A/S i Mehamn kan være uttrykk for en slik strategi.

Dette kan bli en ulykke for norsk fiskeindustri: Fisken omlastes på det danskeide mottaksanlegget i Norge og lastes på trailer for foredling i Danmark.

Men det kan også bety en kraftig vitamininnsprøyting for fiskeindustrien i Norge: Danskene satser på produksjon i Norge fordi rammebetingelsene er identiske, kompetansen i industrien er sterk og råvaretilgangen sikker.

Utfallet er åpent, men ikke tilfeldig. De to scenariene viser en vidt forskjellig utvikling for fiskeindustrien i Norge med dramatisk forskjellige konsekvenser for sysselsetting og lokalsamfunn. Dette resonnementet kan leses som et innlegg i EF-debatten. For ikke å bli tatt til inntekt for spørsmål som vi ikke har behandlet, gjør vi oppmerksom på at vi ikke har behandlet hverken ressursspørsmålet eller de samlede endringer i rammebetingelsene for fiskeindustrien som EØS eller et fullt medlemskap vil kunne medføre. For fiskeindustrien i Norge er det opplagt at bortfall av de diskriminerende handelshindringene er en fordel. På den annen side kan det tenkes at avvikling av en del av dagens (konkurransesvridende) støtteordninger vil forverre rammebetingelsene for deler av norsk fiskeindustri. Spørsmålet om hvorvidt et EF-

medlemskap vil sikre norsk fiskerinæring tilstrekkelig kontroll over fiskeressursene og forvaltningen av disse er det ikke mulig å svare på i dag – før eventuelle medlemskapsforhandlinger er påbegynt. Spørsmålet innebærer også politiske vurderinger som ikke er forskernes oppgave.

9.4 Hjemmeleksa

EF eller ei, norsk fiskeindustri skal overleve. Et EF-medlemskap og EØS-avtalen innebærer forbedret markedsadgang til vårt viktigste marked – om enn i ulik grad. Ingen av disse handelspolitiske endringene innebærer noen garanti for økt foredlingsgrad og sysselsetting i norsk fiskeindustri. Det finnes andre viktige barrierer som må overvinnnes for at norsk fiskeindustri skal utvikle seg.

I hvilken grad man klarer det avhenger først og fremst av industriens egen evne. Rammebetingelser er selvsagt viktige, og de har da også stort sett beveget seg i gunstig retning sett fra industriens synspunkt. Fangstprognosene er mer optimistiske enn på lenge. Ansvar for suksess eller fiasko ligger derfor først og fremst hos dagens fiskeindustri og på øvrig norsk næringsmiddelindustri, som trenger flere bein å stå på når/hvis konkurransen på det skjermete næringsmiddelmarkedet åpnes.

Litteratur

- Bendiksen, Bjørn Inge og Bent Dreyer 1991
Driftsundersøkelser i fiskeindustrien. Tromsø
- Danmarks statistik
Utenrikshandel, 1980-1991
- EF-kommisjonen 1988
The Cost of Non-Europe. Research on the cost of non-europe, basic findings, volume 12 part b. Brussel/Luxembourg
- EF-kommisjonen 1992
Rapport om kontrollen med gjennomførelsen af den fælles fiskeripolitikk. Brussel
- Eksportutvalget for fisk
Årsstatistikk 1991/1990.
- Fiskeridirektoratet, avdeling for kvalitetskontroll 1992
Handel med fiskevarer. Konsekvenser for fiskerinæringen og forvaltningen med eller uten norsk medlemskap i EF. Bergen
- Freeman, Christopher, John Clarke and Luc Soete 1992
Unemployment and Technical innovation. Frances Pinter Publishers Ltd., London
- Frost, Hans 1989
Den danske fiskerisektor. Fiskeriøkonomisk institutt, SUC, Esbjerg.
- Gundersen, Hans H. 1983
Fiskeprodukter og arbeidsintensitet. Tromsø
- Handelsministerens foredrag for Norges Fiskarlag, Trondheim, 12 mars 1992.

- Hernes, Gudmund og Torbjørn Trondsen 1986
Fast i fisken. FAFO-rapport nr. 59. Oslo
- Innst.S. nr. 248. (1991-92)
Innstilling fra utenriks- og konstistusjonskomiteen om samtykke til ratifikasjon av Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS), undertegnet i Oporto 2 mai 1992.
- Kvinge, Torunn, Ove Langeland og Dag Stokland 1992
Kampen om kapitalen. FAFO-rapport nr 138. Oslo
- Lovund, Lars Ragnar 1990
Fra marked til hierarki i norsk fiskeeksport. Fiskeri-kandidatoppgave ved Norges Fiskerihøgskole, UiT
- NOU 1978:23
Fiskeavfall i Norge Bergen
- NOU 1992:26
En nasjonal strategi for økt sysselsetting i 1990-årene
- Ot.prp. nr.61 (1991-92)
Om endringer i fiskerilovgivningen
- PA Consulting Group 1992
Videreforedling av norsk oppdrettslaks. NTNf-rapport under publisering. Oslo
- Paulsen, Trond 1992
EFs importpolitikk for fiskevarer, herunder forholdet til GATT-forhandlingene. Artikkel i Nordisk ministerråds rapport 1992:559; Fiskemarkedet i Europa. København
- Paus, Espen og Arild Steen 1992
I samme båt? FAFO-rapport nr. 135. Oslo
- Salvanes, Bjørndal og Hansen 1991
Næringsstrukturen i oppdrettsnæringen. Fiskeriøkonomisk institutt, Norges Handelshøyskole. Bergen

Statistisk Årbok 1992.

Steen, Arild 1991

Nye vilkår. FAFO-rapport nr. 125, Oslo

St.prp.nr.102, 1991-92

Symes, David 1992

International trade, distribution systems and the concept of "resource centers". Artikkel i Nordisk ministerråds rapport 1992:559; Fiskemarkedet i Europa. København

Særskilt vedlegg nr.1 til St.prp. nr.100 (1991-92) Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde

Vedlegg

Grunnlag for beregningene av norsk eksport av råstoff til EF i kapittel 6

Norsk eksport til EF 1991, tonn. Kilde Eksportutvalget for fisk

	Fersk	Frust	Frust filet
Laks	79919	23838	2644
Torsk	3913	2666	12446
Hyse	2839	2658	2701
Sei	21508	2607	9893
Blåkveite	1654	12344	449

Beregning av sysselsettingspotensialet i norsk lakseforedling. Nummereringen følger nummereringen i kapittel 6

1 69179 tonn/13 tonn per arbeidsplass
= 5321 arbeidsplasser

2 34589,5 tonn/13 tonn per arbeidsplass
= 2661 arbeidsplasser

3 34589,5 tonn/13 tonn per arbeidsplass
+34589,5 tonn/80 tonn per arbeidsplass
= 3093 arbeidsplasser

4 17295 tonn/13 tonn per arbeidsplass
+ 17295 tonn/80 tonn per arbeidsplass
= 1547 arbeidsplasser

5 48425 tonn/13 tonn per arbeidsplass
= 3725 arbeidsplasser

6 24212,5 tonn/13 tonn per arbeidsplass
= 1863 arbeidsplasser

- 7 24212,5 tonn/13 tonn per arbeidsplass
 +24212,5 tonn/80 tonn per arbeidsplass
 = 2166 arbeidsplasser
- 8 12106 tonn/13 tonn per arbeidsplass
 + 12106 tonn/80 tonn per arbeidsplass
 = 1083 arbeidsplasser

Beregning av sysselsettingspotensialet i norsk hvitfiskforedling. Nummereringen følger nummereringen i kapittel 6.

1 46207 tonn/72 tonn per arbeidsplass
 = 642 arbeidsplasser

2 46207,0 tonn/41 tonn per arbeidsplass
 +42241,8 tonn/41 tonn per arbeidsplass
 - 42241,8 tonn/72 tonn per arbeidsplass
 = 1571 arbeidsplasser

3 46207,0 tonn/32 tonn per arbeidsplass
 +42241,8 tonn/32 tonn per arbeidsplass
 - 42241,8 tonn/72 tonn per arbeidsplass
 = 2177 arbeidsplasser

4 46207,0 tonn/25 tonn per arbeidsplass
 +42241,8 tonn/25 tonn per arbeidsplass
 - 42241,8 tonn/72 tonn per arbeidsplass
 = 2952 arbeidsplasser

5, 6, 7, og 8 er beregnet på tilsvarende måte, men med halvert råstoffmengde.

9 166000,0 tonn/72 tonn per arbeidsplass
 - 42241,8 tonn/72 tonn per arbeidsplass
 = 1719 arbeidsplasser

10 166000,0 tonn/41 tonn per arbeidsplass
 - 42241,8 tonn/72 tonn per arbeidsplass
 = 3462 arbeidsplasser

11 166000,0 tonn/32 tonn per arbeidsplass
- 42241,8 tonn/72 tonn per arbeidsplass
= 4601 arbeidsplasser

12 166000,0 tonn/25 tonn per arbeidsplass
- 42241,8 tonn/72 tonn per arbeidsplass
= 6053 arbeidsplasser

13, 14, 15, og 16 er beregnet på tilsvarende måte som 9, 10, 11 og 12, men med halvert råstoffmengde.

NORSK FISK - DANSK PRODUKT?

er en av fem rapporter FAFO utfører for prosjektet "Norge som industrinasjon", på oppdrag fra LO og NHO via "Hovedorganisasjonenes Fellestilltak - Næringsutvikling".

Rapporten viser omfanget av arbeidsplasser som går tapt ved norsk råvareeksport. Beregningene redegjør for sammenhengen mellom sysselsettingspotensiale og ulike anvendelser av råstoffet. Ut fra fangst- og oppdrettsprognoser vises også hvilken sysselsetting som kan skapes i 1996. Rapporten drøfter dessuten følgende tema:

- *Hvilke norske produkter er viktige for dansk fiskeindustri?*
- *Hva gjør dansk fiskeindustri med norske råvarer?*
- *Hvilke barrierer hindrer norsk fiskeindustri i å ta hjem foredlingen av norsk fisk?*
- *Hvordan vil tilknytningsformen til EF forandre betingelsene for norsk fiskeindustri?*



FAFO-rapport nr. 143
ISBN 82-7422-095-1

**Fagbevegelsens senter for forskning,
utredning og dokumentasjon**
Fossveien 19
0551 Oslo

Tlf (02) 71 60 00